

ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ, ΜΟΡΦΕΣ ΔΡΑΣΗΣ,
ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ
ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΑ ΣΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ
ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ
ΛΟΑΤΚΙ+ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ
(2010-2019)

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ:
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΣΕΦΕΡΙΑΔΗΣ

ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:
ΜΑΡΑΓΚΟΣ ΠΑΥΛΟΣ – Α.Μ. 1120Μ042

ΑΘΗΝΑ/TRENTO 2022

Περιεχόμενα

Abstract	3
Κεφάλαιο 1 ^ο : Εννοιολογικά Εργαλεία - Μεθοδολογία.....	4
1.1 Θεωρία των Κοινωνικών Κινήματων	4
1.2 Θεωρητικά Εργαλεία	6
1.3 Μεθοδολογία.....	8
Κεφάλαιο 2 ^ο : Θεωρητικό πλαίσιο του φύλου	9
2.1 Πολιτικές Ταυτοτήτων (Identity Politics)	9
2.2 Σχέσεις Εξουσίας κατά Foucault	10
2.3 Σημαντικοί όροι	12
• Τι σημαίνει ΛΟΑΤΚΙ+.....	12
• Βιολογικό & Κοινωνικό Φύλο	14
Κεφάλαιο 3 ^ο : Ιστορική Αναδρομή του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος	16
3.1 Η διαδρομή έως το Stonewall	16
3.2 Τα γεγονότα του Stonewall.....	17
3.3 Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα στην Ελλάδα	18
3.4 Τα πολιτικό-κοινωνικά γεγονότα στην Ελλάδα την περίοδο 2010-2019.....	20
Κεφάλαιο 4 ^ο : Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα στην Ελλάδα.....	24
4.1 Ιδεολογία του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος	24
4.1.1 Πολιτικές θέσεις.....	25
4.1.2 Ορατότητα - Ισότητα	28
4.1.3 Αιτήματα ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος.....	30
4.1.4 Αντίπαλοι ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος.....	33
4.1.5 Δημιουργία Συμβόλων: Ζακ Κωστόπουλος	34
4.2 Πολιτικοί θεσμοί και ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα: Δομές πολιτικής ευκαιρίας και δίκτυα του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος.....	39
4.3 Ρεπερτόριο και μορφές δράσης του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος.....	46
4.3.1 Έντυπη Δραστηριότητα	47
4.3.2 Athens Pride.....	50
4.4 Οργανωτικά Ζητήματα.....	56
Συμπεράσματα	60
Παράρτημα – Ερωτήσεις Συνεντεύξεων	64
Βιβλιογραφία	65
Διαδικτυακές Αναφορές	70

Περίληψη

Η έρευνά μου επικεντρώνεται στο ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα στην Ελλάδα, από τη στιγμή της ίδρυσης του μέχρι σήμερα. Ενδιαφέρομαι να διερευνήσω τα συγκρουσιακά ρεπερτόρια του, το πολιτικό περιεχόμενο των απαιτήσεών του, μαζί με τις πολιτισμικές πλαισιώσεις που έχει χρησιμοποιήσει για τη διάδοση του μηνύματός του, και τους επικρατέστερους οργανωτικούς τρόπους, όπως έχουν εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου. Σε αυτό το προκαταρκτικό στάδιο, παρατηρώ αρκετούς κρίσιμους μετασχηματισμούς (η μετάβαση από μία έντονα ταυτοτική πολιτική αποκλεισμού σε ένα ισχυρό και εξωστρεφές κίνημα που θέλει να δημιουργήσει συνδέσμους με άλλες πρωτοβουλίες – γίνεται έτσι ένας διακριτός κόμβος σε ενεργά δίκτυα), τους οποίους θα ήθελα να διερευνήσω περαιτέρω. Υποθέτω μια ισχυρή αιτιώδη σχέση τόσο με τις εγχώριες εξελίξεις όσο και με τις εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στο ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα διεθνώς.

Θα θέσω πρώτα το θεωρητικό πλαίσιο και στη συνέχεια θα επιχειρήσω μια ιστορική επισκόπηση του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος από το Stonewall μέχρι σήμερα.

Πέραν της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας (συμπεριλαμβανομένων δευτερογενών πηγών για το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα), θα πραγματοποιήσω μια σειρά ημιδομημένων, σε βάθος συνεντεύξεων με άτομα και ακτιβιστές από το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα. Θα εξετάσω επίσης αυθεντικά έγγραφα και δημοσιεύσεις του κινήματος. Θεωρώ ότι ένας συνδυασμός αυτών των υλικών θα μου επιτρέψει να κατανοήσω τόσο τη σύγχρονη λειτουργία αυτού του κινήματος όσο και τις αλλαγές που έχει υποστεί.

Ο σκοπός αυτής της έρευνας είναι μια εις βάθος διερεύνηση της λειτουργίας του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος και των τρόπων αλληλεπίδρασής του με άλλα κινήματα.

Λέξεις-κλειδιά: ΛΟΑΤΚΙ+, ρεπερτόρια, συγκρουσιακή πολιτική, Stonewall

Abstract

My research focuses on the LGBTQ+ movement in Greece, from the time of its birth up until now. I am interested in exploring its contentious repertoires, the political content of its demands along with the cultural framing it has been employing to disseminate its message, as well as the prevalent organizational modalities, as those have evolved over time. At this preliminary stage, I observe several critical transformations (the transition from a largely exclusionary identity-politics variety to a robust, outwardly looking movement keen on establishing links with other initiatives – thereby becoming a discernible node in active networks), which I wish to further explore. I hypothesize a strong causal link both with domestic developments as well as developments taking place in the LGBTQ+ movement internationally.

I will first set the theoretical framework and then attempt a historical overview of the LGBTQ+ movement, from Stonewall to date.

Besides drawing on the academic literature (including secondary works on the LGBTQ+ movement), I will conduct a series of semi-structured, in-depth interviews with people and activists from the LGBTQ+ community. I will also scrutinize original movement documents and publications. I trust that a combination of these materials will allow me to understand both the contemporary functioning of this movement as well as the changes it has undergone.

The purpose of this research is an in-depth investigation of the operation of the LGBTQ+ movement and the ways it interacts with other movements.

Keywords: LGBTQI+, repertoires, contentious politics, Stonewall

Κεφάλαιο 1^ο : Εννοιολογικά Εργαλεία - Μεθοδολογία

1.1 Θεωρία των Κοινωνικών Κινήματων

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση της κινηματικής δράσης του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος, θα πρέπει να δούμε και να κατανοήσουμε τον όρο «κοινωνικό κίνημα».

Ο θεωρητικός προβληματισμός όσον αφορά στο τι συνιστά και πώς αρθρώνεται ένα κοινωνικό κίνημα αποσκοπεί στην αναζήτηση της αιτίας που οι άνθρωποι συνευρίσκονται με σκοπό την διεκδίκηση αιτημάτων. Και σε αυτό το σημείο αναδύονται πολλά ερωτήματα: τι είναι κοινωνικό κίνημα; Ενάντια σε ποιόν αντίπαλο στρέφεται; Ποια η σχέση του με τους θεσμούς; Πρόκειται για αυθόρμητη ή οργανωμένη δράση;

Ανεξαρτήτως των προσπαθειών που έχουν γίνει ανά τα χρόνια, η συλλογική δράση και το κοινωνικό κίνημα δεν έχουν οριστεί με τρόπο που να επιφέρει μία καθολική αποδοχή. Η πρώτη φορά που συναντούμε τον όρο «κοινωνικό κίνημα» είναι το 1850 από τον Γερμανό κοινωνιολόγο Lorenz von Stein στο βιβλίο του *Ιστορία του γαλλικού κοινωνικού κινήματος από το 1789 μέχρι τις μέρες μας*, και αναφερόταν, σύμφωνα με τον Στέλιο Αλεξανδρόπουλο: «αφενός στην κίνηση της κοινωνίας και αφετέρου στην κινητοποίηση ενός συνόλου κοινωνικών ατόμων που εμφανίζονταν ως φορείς των μεταβολών» (Κανελλόπουλος, 2020, σελ. 36).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η ανάδυση των μαζικών κινημάτων όπως το φοιτητικό, το φεμινιστικό, το αντιπολεμικό, παρήγαγε πιο εκλεπτυσμένες εννοιολογήσεις από τους Charles Tilly, Sidney Tarrow, William Gamson, Alberto Melucci, Mayer Zald, κ.ά. Τα κοινωνικά κινήματα ορίστηκαν με βάση τις βιολογικές ταυτότητες και τις κοινότητες συμφερόντων που θεμελιώνονται στον κοινό γεωγραφικό χώρο, το επάγγελμα, τις ιδεολογικές απόψεις. Τα κινήματα επιτυγχάνουν ή αποτυγχάνουν με κριτήριο το κατά πόσον μπορούν να κινητοποιούν πόρους: για παράδειγμα, να κάνουν μαζική στρατολόγηση μελών, να κερδίσουν την προσοχή των ΜΜΕ ή να αποκτούν κεφάλαια, μεταξύ άλλων.

Σύμφωνα με τον Σ. Ι. Σεφεριάδη, το κοινωνικό κίνημα εδράζεται στην τομή τριών αλληλένδετων συστατικών διαστάσεων/στοιχείων:

- των δρώντων διεκδικητικών υποκειμένων,
- των διεκδικήσεων/αιτημάτων που προβάλλονται (συνδυαστικά με τον τρόπο με τον οποίο προβάλλονται), και
- των αποδεκτών: του κοινού στο οποίο οι διεκδικήσεις απευθύνονται (συμπεριλαμβανομένων τόσο των συμμάχων/αντιπάλων των διεκδικητών όσο και των «αρχών» προς τις οποίες απευθύνονται τα αιτήματα).

Αν και στην καθομιλουμένη ο όρος «κίνημα» τείνει να ταυτίζεται με μεμονωμένες διαστάσεις (είτε με οργανώσεις είτε με δήθεν μονολιθικά υποκείμενα), ο αναλυτικός αναγωγισμός συνιστά εμπόδιο στην επεξήγηση και ερμηνεία του κινηματικού φαινομένου.

Σύμφωνα με τους Meyer και Tarrow (1998, σελ. 4), ως κοινωνικά κινήματα ορίζονται οι «συλλογικές διεκδικήσεις/αμφισβητήσεις απέναντι σε υφιστάμενους διακανονισμούς εξουσίας και ιεραρχίας από ανθρώπους με κοινές επιδιώξεις και αλληλεγγύη μεταξύ τους και που βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση με τις ελίτ, τους αντιπάλους και τις αρχές». Ο Charles Tilly (2004) σημειώνει επίσης ότι τα κινήματα προϋποθέτουν σύμπτωση εκστρατειών, νεωτερικών ρεπερτορίων δράσης και δημόσιων εκδηλώσεων Αξιοσύνης, Ενότητας, Πολυάριθμου και Αφοσίωσης (ΑΕΠΑ). Το δίκαιο των αιτημάτων -η αξιοσύνη- καταδεικνύεται από την εμπλοκή στις εκστρατείες προσώπων με ηθικό βάρος ή με χρήση συμβόλων και συμβολισμών που απηχούν ευρύτερα αποδεκτές αξίες. Η ενότητα επιδεικνύεται μέσω της συμμετοχής σε κοινές δράσεις. Ο μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων στις παραπάνω δράσεις επιβεβαιώνει και το δίκαιο των αιτημάτων και την δύναμη του κινήματος. Η δε αφοσίωση των συμμετεχόντων, μέσω της επιμονής της διατήρησης της εκστρατείας ακόμα και υπό αντίξοες συνθήκες, δείχνει την αποφασιστικότητα και την ηθική τους στράτευση (Κανελλόπουλος, 2020, σελ. 46).

Ο Σ. Ι. Σεφεριάδης (2006) επισημαίνει ότι η σύμπτωση εκστρατειών, νεωτερικών ρεπερτορίων δράσης και δημόσιων εκδηλώσεων ΑΕΠΑ πρέπει να υπάρχουν, αλλιώς δεν υφίσταται κοινωνικό κίνημα. Οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι η οντολογία των κινήματων δεν είναι ουσιολογική αλλά σχεσιακή διότι δεν ενέχει ούτε νομοτέλεια ούτε μονιμότητα, καθώς τα κινήματα είναι συνυφασμένα με τις πολιτικές διαδικασίες της νεωτερικότητας, ήτοι, μεταξύ άλλων, με τον εκδημοκρατισμό, την πολιτισμική γεφύρωση και τη γενικευμένη πύκνωση της επικοινωνίας στις ανθρώπινες επικοινωνίες (Σεφεριάδης, 2006).

Τα κοινωνικά κινήματα δεν δημιουργούνται μόνο για τη διεκδίκηση των αιτημάτων τους αλλά αφορούν στην κατασκευή συλλογικών ταυτοτήτων και υποστάσεων. Όταν μιλάμε για ταυτότητες, δεν αναφερόμαστε σε κάποιο αυτόνομο αντικείμενο ούτε σε κάποια ιδιότητα των κοινωνικών δρώντων. Εννοούμε μάλλον την διαδικασία μέσω της οποίας οι κοινωνικοί δρώντες αναγνωρίζονται μεταξύ τους, ως τμήματα ευρύτερων ενώσεων και αναπτύσσουν συναισθηματικούς δεσμούς. Η οικοδόμηση και η αναπαραγωγή ταυτοτήτων αποτελεί σημαντικό στοιχείο της διαδικασίας μέσω της οποίας τα άτομα δίνουν νόημα στις ίδιες τους τις εμπειρίες και στις μεταβολές τους μέσα στο χρόνο (Della Porta & Diani, 2010, σελ. 174-175).

Η έννοια της συλλογικής δράσης ξεκινάει με τη ρητή πρόθεση των πρωταγωνιστών να δράσουν από κοινού, να κινητοποιηθούν. Η από κοινού δράση αναπτύσσεται πάνω σε μια λογική διεκδίκησης, υπεράσπισης ενός υλικού αγαθού ή για έναν «καλό σκοπό». Για να χρησιμοποιήσουμε μια έκφραση του Herbert Blumer¹, η από κοινού δράση για έναν κοινό σκοπό ενσαρκώνεται σε «συλλογικά εγχειρήματα που έχουν στόχο να εγκαθιδρύσουν μια νέα τάξη ζωής». Αυτή η νέα τάξη μπορεί να συμπεριλαμβάνει βαθιές αλλαγές ή, αντίθετα, να προκύπτει από μια επιθυμία αντίστασης σε αλλαγές (Neveu, 2010, σελ. 55-56).

¹ Για την -βασική στο πλαίσιο της θεώρησής του για τη συλλογική δράση- έννοια της συμβολικής διάδρασης, βλ. Herbert Blumer «Η κοινωνία ως συμβολική διάδραση», στο Κώστας Θ. Καλφόπουλος (επιμ.), *Η ποιοτική παράδοση στις κοινωνικές επιστήμες*, μτφ. Ανδρέας Μιχαλάκης, Αθήνα, Νήσος, 2003, σελ. 65-82.

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα το οποίο είναι το αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας αναμφίβολα ανήκει στα Νέα Κοινωνικά Κινήματα. Η πλειονότητα των αναλυτών των νέων κοινωνικών κινήματων αναγνωρίζει 4 σημεία ρήξης με τα «παλιά» κινήματα, τα οποία συμβολίζει ο συνδικαλισμός και το εργατικό κίνημα.

1. *Οι μορφές οργάνωσης και το ρεπερτόριο δράσης.* Τα νέα κοινωνικά κινήματα έρχονται σε ρήξη με τον τρόπο λειτουργίας των συνδικαλιστικών και των κομματικών οργανώσεων και εκδηλώνουν ρητά δυσπιστία σε φαινόμενα συγκεντρωτισμού. Η δομή τους είναι αποκεντρωμένη, αφήνοντας έτσι μεγάλα περιθώρια αυτονομίας στις διάφορες συνιστώσες βάσης. Επίσης, ασχολούνται με ένα και μόνο ζήτημα, μια και μόνη συγκεκριμένη διεκδίκηση. Τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι επίσης μοναδικά λόγω της ευρηματικότητας τους σε ό,τι αφορά ελάχιστα θεσμοποιημένες μορφές διαμαρτυρίας, και με αυτό τον τρόπο εκπληρώνουν τις προσδοκίες των ΜΜΕ.
2. *Αξίες και διεκδικήσεις.* Σε αντιδιαστολή με τα «παλαιά» κινήματα τα όποια στόχευαν στην αναδιανομή του πλούτου, τα νέα κοινωνικά κινήματα δίνουν έμφαση στην αντίσταση στον κοινωνικό έλεγχο, στην αυτονομία. Αυτές οι διεκδικήσεις φέρουν μια διάσταση έντονης εκφραστικότητας, συνιστούν δήλωση τρόπων ζωής. Μεγάλο ενδιαφέρον έχει αυτό που υπογραμμίζει ο Melucci σε σχέση με τη θέση που έχει το σώμα σε αυτές τις κινητοποιήσεις. Στην αναβάθμιση της σημασίας του σώματος, της επιθυμίας, της φύσης, διαβλέπει μια προσπάθεια διεκδίκησης σχέσεων που να ξεφεύγουν από την υπολογιστική, ποσοτική ορθολογικότητα του καπιταλισμού.
3. *Η σχέση με το πολιτικό.* Τα νέα κοινωνικά κινήματα δεν έχουν στόχο την κατάκτηση της εξουσίας όπως γινόταν παλαιότερα αλλά περισσότερο τη δημιουργία χώρων αυτονομίας (για την εκ νέου διακήρυξη της ανεξαρτησίας των μορφών ιδιωτικής κανονικότητας) ενάντια στην επιρροή του κράτους.
4. *Η ταυτότητα των μελών τους.* Οι νέες κινητοποιήσεις δεν αυτοπροσδιορίζονται πλέον ως έκφραση των τάξεων ή κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών. Το να αυτοπροσδιορίζεται κανείς ομοφυλόφιλος, μουσουλμάνος, κ.λπ., παραπέμπει σε άλλες ταυτότητες. Ωστόσο πρέπει να παραμένουμε προσεκτικοί, σύμφωνα με τον Touraine, σε σχέση με τις νέες μορφές της ταξικής σύγκρουσης. Είναι σημαντικό το τι αντιπροσωπεύουν αυτοί που συμμετέχουν στις κινητοποιήσεις (Neveu, 2010, σελ. 161-165). Η ταξικότητα επιμένει και υπό αυτές τις συνθήκες.

1.2 Θεωρητικά Εργαλεία

Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιηθούν τα εργαλεία που μας δίδονται από τη θεωρία των κοινωνικών κινήματων, όπως επίσης θα γίνει διερεύνηση εντός του ίδιου

του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος μέσω της ιδεολογίας, της συλλογικής ταυτότητας, του πολιτικού λόγου και των ρεπερτορίων δράσης.

Επιπροσθέτως, για την ανάλυση σημαντικό ρόλο θα έχει η θεωρία του συγκρουσιακού κύκλου. Σύμφωνα με τους Mario Diani και Donatella della Porta (2010, σελ. 326-331), μία έννοια σημαντική για την ανάλυση των μορφών συλλογικής δράσης είναι η έννοια του συγκρουσιακού κύκλου. Οι συγκρουσιακοί κύκλοι έχουν κάποια χαρακτηριστικά: συμπίπτουν με «μια φάση αυξημένης σύγκρουσης και αμφισβήτησης σε όλο το κοινωνικό σύστημα που περιλαμβάνει: ταχεία διάδοση της συλλογικής δράσης από τους κινητοποιημένους σε λιγότερο κινητοποιημένους τομείς· επιταχυνόμενο ρυθμό καινοτομίας των μορφών αμφισβήτησης· νέες ή μεταπλασμένες πλαισιώσεις συλλογικής δράσης· ένα συνδυασμό οργανωμένης και μη οργανωμένης συμμετοχής· και σειρά εντατικοποιημένων δράσεων μεταξύ αμφισβητιών και αρχών που μπορεί να καταλήξουν σε μεταρρυθμίσεις, σε καταστολή και, ορισμένες φορές σε επανάσταση» (Tarrow, 1994, σελ. 153).

Σύμφωνα με τον Σεφεριάδη (2006), οι συγκρουσιακοί κύκλοι πρώτον εκλαϊκεύουν και διαχέουν διεκδικητικά ιδιώματα που πριν παρέμεναν κρυπτικά και απρόσιτα, δεύτερον συνδέουν διεκδικητικές πρακτικές και οντολογικές αφηγήσεις με πραγματικά κοινωνικά δίκτυα, και τρίτον εγγράφουν τα κορυφαία αιτήματα που προβάλλονται στην ημερήσια διάταξη της επίσημης πολιτικής ως κομβικές παρακαταθήκες. Πρόκειται για γιγαντιαία διαδικασία διάχυσης εμπειριών, που έμμεσα και καλειδοσκοπικά διαμορφώνει τις παραμέτρους μελλοντικών διεκδικητικών δράσεων.

Το δεύτερο θεωρητικό εργαλείο είναι οι Αξιακές Πλαισιώσεις. Αποσκοπώντας στη διεξαγωγή εμπειρικής έρευνας, μελετητές που αναγνώριζαν τη σημασία της κουλτούρας και της ιδεολογίας, αλλά ενοχλούνταν από την υπερβολικά ρητορική προσέγγιση των φαινομενολόγων, διαμόρφωσαν την προσέγγιση των «αξιακών πλαισιώσεων» («framing»): εμπρόθετων στρατηγικών νοηματοδοτήσεων της πραγματικότητας (και των δρώντων υποκειμένων) ώστε:

- να προωθείται η ανάληψη συλλογικής δράσης,
- να επιτυγχάνεται ο προσεταιρισμός παριστάμενων κοινωνικών υποκειμένων,
- να αδρανοποιούνται οι αντίπαλοι.

Βασιζόμενος σε επεξεργασίες του Erving Goffman (2001), ο David Snow (1986), βασικός θεωρητικός της προσέγγισης, όρισε τις πλαισιώσεις ως συνεκτικά ερμηνευτικά σχήματα που απλοποιούν και συμπυκνώνουν την πραγματικότητα μέσω επιλεκτικών τονισμών και κωδικοποιήσεων γεγονότων, εμπειριών και ιστορικών αλληλουχιών. Επισημαίνοντας πως τα κινήματα, όπως και οι ανταγωνιστές τους, ενέχονται σε μίαν αέναη διαπάλη σημασιολογήσεων, ο Snow τονίζει τον σχεσιακό χαρακτήρα του εγχειρήματος: οι πλαισιώσεις δεν απορρέουν από «καθαρές» ιδέες αλλά απηγούν περιβαλλοντικές επιρροές και επιδράσεις. Όσοι πάντως επιχειρούν διεκδικητικές πλαισιώσεις στοχεύουν στην απονομιμοποίηση κυρίαρχων πολιτικών και κοινωνικών συμβάσεων. Ο Snow επισημαίνει τέσσερις βασικούς τρόπους με τους οποίους αυτό επιχειρείται: οι πρώτοι τρεις (γεφύρωση, ενίσχυση, επέκταση) στοιχειοθετούν την ανάγκη συλλογικής δράσης στη βάση υφιστάμενων αξιών, είτε

στην τρέχουσα μορφή τους (αξιακή γεφύρωση) είτε κατόπιν ενδελεχούς ερμηνείας (ενίσχυση), ή μερικής διεύρυνσης (επέκταση). Μόνον ο τέταρτος τρόπος, ο αξιακός μετασχηματισμός, επιφέρει ριζικές ανακατατάξεις (αφού εισηγείται αλλαγή των υφιστάμενων αξιών). Εύλογα συνάγεται ότι η τακτική αυτή προσιδιάζει σε κινήματα που επιδιώκουν σοβαρές κοινωνικές μεταβολές (Σεφεριάδης, 2006).

1.3 Μεθοδολογία

Το ενδιαφέρον μου για τη λειτουργία των κοινωνικών κινημάτων παράλληλα με τις πολιτικές ταυτοτήτων («identity politics») έπαιξε τεράστιο ρόλο στην επιλογή του θέματος της ερευνάς μου, όπως και των ερευνητικών ζητημάτων που προέκυψαν.

Η μέθοδος που θα χρησιμοποιηθεί για τις συνεντεύξεις θα είναι η δειγματοληψία της χιονοστιβάδας («snow ball sampling»). Οι δύο από τους πέντε πληροφοριοδότες μου υπήρξαν γνωστοί μου και το γεγονός αυτό ενίσχυσε την οικειότητα που υπήρξε στις συναντήσεις και στις συνεντεύξεις. Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής οριοθέτησης (2010-2019) διευκόλυνε την επιλογή των συνεντευζιαζόμενων, καθώς και οι πέντε είναι ενεργά μέλη της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας. Απώτερος σκοπός της εργασίας είναι ο συνδυασμός των εμπειριών των μελών ενός κινήματος ταυτότητας με τη ακαδημαϊκή έρευνα και τη θεωρία γύρω από τα κοινωνικά κινήματα και την κατασκευή του κοινωνικού φύλου.

Τα κριτήρια που ακολουθήθηκαν για την επιλογή των συνεντευζιαζόμενων ήταν να βρίσκονται ταυτοτικά στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα και να είναι ενεργά μέλη από το 2010 και μετά. Δηλαδή, ο πληθυσμός που εξετάστηκε ενέπιπτε στις ταυτότητες «ομοφυλόφιλος», «λεσβία» ή «τρανς». Για το σκοπό της έρευνας σχεδιάστηκαν πέντε ημιδομημένες συνεντεύξεις ώστε να μεταφερθούν οι εμπειρίες των συνεντευζιαζόμενων με τη μεγαλύτερη ακρίβεια και συνέπεια, καθώς και ώστε να μπορέσουμε να δώσουμε απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα.

Κεφάλαιο 2^ο : Θεωρητικό πλαίσιο του φύλου

2.1 Πολιτικές Ταυτοτήτων (Identity Politics)

Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, σύμφωνα με την ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια του Stanford, εμφανίστηκαν κοινωνικά κινήματα μεγάλης κλίμακας: ο φεμινισμός δεύτερου κύματος, τα πολιτικά δικαιώματα των μαύρων στα Η.Π.Α., η απελευθέρωση των ομοφυλόφιλων και λεσβιών και τα κινήματα των Ιθαγενών Αμερικάνων, τα οποία είχαν βασιστεί σε ισχυρισμούς για αδικίες που έγιναν στις συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Τα κοινωνικά κινήματα τέτοιας υφής στηρίζονται και προωθούν ερωτήματα που έχουν να κάνουν με τη φύση, την προέλευση και το μέλλον των ταυτοτήτων που προασπίζονται.²

Η πολιτική των ταυτοτήτων βάζει στο επίκεντρο τις κοινωνικές ομάδες οι οποίες υφίστανται καταπίεση όπως το να είναι ένα άτομο γυναίκα, ομοφυλόφιλος, μαύρος, κ.λπ. Η λειτουργία της πολιτικής των ταυτοτήτων είναι πολύπλευρη. Σκοπός της είναι να εγγράψει εκ νέου και να μετασχηματίσει την έννοια της εκάστοτε ταυτότητας ώστε να αποβάλλει τα στερεότυπα που η κυρίαρχη κουλτούρα επιβάλλει. Για παράδειγμα, στη βασική τους δήλωση για τις μαύρες φεμινιστικές πολιτικές ταυτότητας, η Combahee River Collective³ υποστήριξε ότι:

«Η πιο γενική δήλωση της πολιτικής μας αυτή τη στιγμή θα ήταν ότι είμαστε ενεργά δεσμευμένες να αγωνιστούμε ενάντια στη φυλετική, σεξουαλική, ετεροφυλόφιλη και ταξική καταπίεση και να δούμε ως ιδιαίτερο καθήκον μας την ανάπτυξη ολοκληρωμένης ανάλυσης και πρακτικής που βασίζεται στο γεγονός ότι τα μεγάλα συστήματα καταπίεσης αλληλοσυνδέονται. Η σύνθεση αυτών των καταπιέσεων δημιουργεί τις συνθήκες της ζωής μας. Ως Μαύρες γυναίκες, βλέπουμε τον Μαύρο φεμινισμό ως το λογικό πολιτικό κίνημα για την καταπολέμηση των πολλαπλών και ταυτόχρονων καταπιέσεων που αντιμετωπίζουν όλες οι έγχρωμες γυναίκες.»⁴

Ενώ από τη μία οι στοχαστές κατανοούν τη σημαντικότητα της έννοιας της ταυτότητας, από την άλλη θεωρούν ότι οι επιπτώσεις μιας μονοσήμαντης ανάλυσης θα μπορούσαν να είναι επιβαρυντικές όσον αφορά στην κοινωνική ενσωμάτωση.

² <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/> (Τελευταία πρόσβαση 19/08/2022)

³ Το Combahee River Collective, μια οργάνωση που είχε την έδρα της στη Βοστώνη από το 1974 έως το 1980, ήταν μια ομάδα μαύρων φεμινιστών, συμπεριλαμβανομένων πολλών λεσβιών, επικριτών του λευκού φεμινισμού. Η δήλωσή τους έχει επηρεάσει σημαντικά τον μαύρο φεμινισμό και την κοινωνική θεωρία για τη φυλή. Εξέταζαν την αλληλεπίδραση του σεξισμού, του ρατσισμού, της οικονομίας και του ετεροσεξισμού.

⁴ <https://www.greelane.com/el/%ce%ba%ce%bb%ce%b1%cf%83%cf%83%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%bc%ce%b5%ce%bb%ce%ad%cf%84%ce%b5%cf%82/%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%b1--%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%ce%bc%cf%8c%cf%82/combahee-river-collective-information-3530569/> (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2021)

Όπως αναφέρεται στην ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια του Stanford, μπορεί να υποστηριχθεί ότι:

*«το υποκείμενο έχει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν την ταυτότητά του, πάνω από τα οποία επιβάλλονται μορφές κοινωνικοποίησης που το αναγκάζουν να εσωτερικεύσει άλλα μη ουσιαστικά χαρακτηριστικά. Αυτή η θέση παραποιών τόσο την οντολογία της ταυτότητας όσο και την πολιτική της σημασία. Η εναλλακτική άποψη που προσφέρεται από τους μεταστρουκτουραλιστές είναι ότι το ίδιο το υποκείμενο είναι πάντα ήδη προϊόν λόγου, ο οποίος αντιπροσωπεύει τόσο την προϋπόθεση της δυνατότητας για μια συγκεκριμένη θέση υποκειμένου όσο και έναν περιορισμό σε ποιες μορφές τα άτομα μπορούν να εμπλακούν. Δεν υπάρχει η πραγματική ταυτότητα -ατομική ή ομαδική- που μπορεί να διαχωριστεί από τις συνθήκες δυνατότητάς της, και κάθε πολιτική έκκληση σε σχηματισμούς ταυτότητας πρέπει να εμπλέκεται με το παράδοξο της δράσης από τις ίδιες τις υποκειμενικές θέσεις στις οποίες πρέπει επίσης να αντιταχθεί.»*⁵

Συνεπώς, ο κύριος κίνδυνος της πολιτικής ταυτότητας είναι ότι μετατρέπει την ατομική ή ομαδική ταυτότητα σε αυθεντική ενώ στην πραγματικότητα ορίζεται από την αντίθεσή της σε μια κυρίαρχη ταυτότητα που παρουσιάζεται ως ουδέτερη.⁶ Μπορούμε να διακρίνουμε ότι η υιοθέτηση μιας ταυτότητας βαθιάει την εξάρτηση από τον Άλλο. Αυτός ο κίνδυνος συχνά συγκαλύπτεται στους ισχυρισμούς ότι οι ταυτότητες είναι φυσικές (π.χ. η φυλή). Για παράδειγμα, ορισμένοι πρώτοι gay ακτιβιστές τόνισαν την αμετάβλητη και ουσιαστική φύση της σεξουαλικής ταυτότητας τους. Τόνιζαν την διαφορετικότητα τους και παράλληλα την ανάγκη να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους ετεροφυλόφιλους, δηλαδή να βρίσκουν πληρότητα στον γάμο και στην οικογενειακή ζωή, στην κατοχή ιδιοκτησίας, στη συσσώρευση προσωπικού πλούτου, κ.ά.⁷

Έτσι, ο όρος «queer», όπως αναφέρει ο Phelan (1989), είναι μια στροφή σε ένα μοντέλο στο οποίο οι ταυτότητες είναι ιστορικά κατασκευασμένες και όχι βιολογικά προκαθορισμένες. Στην ουσία, θέλει να καταδείξει ότι δεν υπάρχει μια βιολογική αλήθεια στην καρδιά του φύλου. Το γένος και το φύλο είναι και τα δύο πολιτισμικές κατασκευές (Storey, 2015).

Η πολιτική ταυτοτήτων έχει δεχθεί πολλαπλές κριτικές. Οι μαρξιστές θεωρούν ότι ανάγοντας την πολιτική ταυτοτήτων ως πρωτεύουσα, η υλιστική κριτική έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Η αποπολιτικοποίηση στρέφει την κριτική στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του ατόμου δίχως να αγγίζει την οικονομική δομή της κοινωνίας.

2.2 Σχέσεις Εξουσίας κατά Foucault

Σε αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητο να επισημανθεί η συνεισφορά των δικτύων εξουσίας/γνώσης του Foucault, καθώς θεωρητικά έχει πλαισιώσει τον φεμινισμό τρίτου κύματος, όπως και τις πολιτικές ταυτότητας. Το έργο του προσφέρει πολλά ερεθίσματα στον μελετητή των πολιτικών φαινομένων και μπορεί να αποτελέσει

⁵ <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/> (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2021)

⁶ <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/> (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2021)

⁷ <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/> (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2021)

σημείο εκκίνησης για τη οριοθέτηση εκ νέου των εννοιών «εξουσία» και «πολιτική», καθώς και την επεξεργασία ενός αναλυτικού πλαισίου για τη μελέτη τους.

Σύμφωνα με τον Χρήστο Λυριντζή (1995), οι αναλύσεις του Foucault ξεκινούν από και βασίζονται στην προσπάθειά του να γράψει την ιστορία της «αλήθειας», χωρίς να είναι δεσμευμένος και χωρίς να έχει μια δεδομένη και σταθερή αλήθεια για την ιστορία. Επιχειρεί να αναλύσει ιστορικές δομές του ορθολογισμού, χωρίς να έχει ο ίδιος αποδεχτεί μια κανονιστική σύλληψη του τι είναι ορθός λόγος. Γι' αυτό και ισχυρίζεται ότι ερευνά την ιστορία των σχέσεων που η σκέψη διατηρεί με την αλήθεια.

Για τον Foucault, η εξουσία δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως το αποτέλεσμα της συγκροτημένης και συστηματικής επιβολής ενός ατόμου επί ενός άλλου ή μιας ομάδας ή τάξης επί κάποιας άλλης ούτε ως μια ιδιότητα που ορισμένοι κατέχουν, άλλοι κατέχουν λιγότερο και άλλοι καθόλου. Αντίθετα η εξουσία κυκλοφορεί και λειτουργεί όπως μια αλυσίδα, διαπερνά τα άτομα και τα σώματα και συγκροτεί τα άτομα σε υποκείμενα (Λυριντζής, 1995). Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ο Foucault (1991) προσεγγίζει την εξουσία όχι απλώς «ως μια σχέση μεταξύ ατόμων ή συντρόφων, ατομική ή συλλογική. Είναι ένας τρόπος με τον οποίο ορισμένες πράξεις τροποποιούν άλλες». Πρόκειται για ένα πλέγμα πράξεων που αφορά τις πράξεις άλλων, και η άσκηση της εξουσίας συνίσταται στην καθοδήγηση των δυνατοτήτων συμπεριφοράς και στη δόμηση του πεδίου των πράξεων που μπορούν να κάνουν οι άλλοι. Η εξουσία, δηλαδή, ενεργεί πάνω στη δράση των άλλων, πάνω στον καθορισμό των ορίων της συμπεριφοράς τους. Η εξουσία χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη πρόθεσης για την επίτευξη κάποιου στόχου και γι' αυτό συνδέεται με συγκεκριμένες στρατηγικές επιλογές (Λυριντζής, 1995).

Κεντρικό στοιχείο της προσέγγισης αυτής είναι η διαπίστωση ότι οι σχέσεις εξουσίας δεν μπορούν βέβαια να μελετηθούν έξω από τους μηχανισμούς οικονομικής εκμετάλλευσης ούτε έξω από τους μηχανισμούς πολιτικής κυριαρχίας, αλλά ταυτόχρονα οι τελευταίοι δεν αποτελούν τους μοναδικούς και προνομιακούς χώρους συγκρότησης των σχέσεων εξουσίας. Οι σχέσεις εξουσίας συνίστανται από περίπλοκες και αλληλεξαρτώμενες κοινωνικές σχέσεις στις οποίες οι μηχανισμοί παίζουν κύριο αλλά όχι προσδιοριστικό και πρωτεύοντα ρόλο και κατά συνέπεια η βάση της σχέσης θα πρέπει να αναζητηθεί και έξω από το θεσμό ή το μηχανισμό που της δίνει μια συγκεκριμένη μορφή (Λυριντζής, 1995).

Όσον αφορά στην σεξουαλικότητα, το 1976, εκδίδεται ο πρώτος τόμος της «Ιστορίας της Σεξουαλικότητας, I. Η βούληση» για γνώση στον οποίο εξιστορείται η διαδρομή που διέτρεξε το ανθρώπινο υποκείμενο από τον 17^ο έως και τον 20^ο αιώνα με διακριτικό γνώρισμα τη σεξουαλικότητα ή διαφορετικά τους λόγους που εκφράστηκαν γύρω από το σεξ (Σιδηροπούλου, 2018). Σύμφωνα με τον Foucault (2011, σελ. 13) η επιθυμία των υποκειμένων να μιλήσουν για το σεξ τους, να γευτούν την ηδονή που αναβλύζει από τη σεξουαλική πράξη, απαλλαγμένη από τον αποκλειστικό τομέα της αναπαραγωγής, επιβεβαιώνει το «τριπλό πρόσταγμα απαγόρευσης, ανυπαρξίας, βουβαμάρας» που κυριαρχούσε στους κόλπους της εκφοράς του λόγου.

Ωστόσο, η εμμονή της κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα να υποστηρίζει ότι ο λόγος για τη σεξουαλικότητα θάφτηκε κάτω από ένα καθολικό κατασταλτικό και περιοριστικό

σύστημα λόγου δεν συνιστά παρά μια παρερμηνεία που δεν λαμβάνει υπόψη την παραγωγική όψη της εξουσίας (Ζδούκου, 2007). Ο Foucault (2011, σελ. 22) αναφέρει ότι: «οι τεχνικές εξουσίας που ασκούνται στο σεξ δεν ακολούθησαν μια αρχή αυστηρής επιλογής, αλλά αντιθέτως διασποράς και εμφύτευσης πολύμορφων ειδών σεξουαλικότητας, και ότι η βούληση για γνώση δεν σταμάτησε μπροστά σε ένα απαραβίαστο ταμπού, αλλά ότι πάσχισε να συγκροτήσει μια επιστήμη της σεξουαλικότητας».

Η Κυράννα Ζάραλη (2009) σημειώνει ότι η σύζευξη υποκειμενοποίησης και αντικειμενοποίησης του ανθρώπου, σε συνδυασμό με τη συνεχή αναζήτηση του κρυμμένου νοήματος, οδήγησε τον Foucault στη σύλληψη της έννοιας της *βιο-εξουσίας*, που σημαίνει την αυξανόμενη τακτοποίηση σε όλες τις σφαίρες επιρροής της ζωής με το πρόσχημα της βελτίωσης της ευημερίας του ατόμου και του πληθυσμού. Σύμφωνα με τη γενεαλογική μέθοδο, αυτή η τακτοποίηση αποκαλύπτεται τελικά να είναι μια στρατηγική που δεν την καθοδηγεί κανείς, αλλά εμπλέκονται ταυτόχρονα όλοι σε αυτήν, και που τελικός της σκοπός είναι η αύξηση της εξουσίας.

2.3 Σημαντικοί όροι

- Τι σημαίνει ΛΟΑΤΚΙ+

Στις μέρες μας, όλα τα ζητήματα διεκδικήσεων που αφορούν θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού έχουν τεθεί στο πλαίσιο του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος. Με την εξέλιξη του θεωρητικού πλαισίου το κίνημα περιέλαβε εκτός από ομοφυλόφιλα άτομα και άτομα που ενέπιπταν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ταυτοτήτων με σκοπό «να υπερβεί τον δυϊσμό άντρας-γυναίκα, γκέι-στρέιτ και την περιχαράκωση κάθε συγκεκριμένου ατόμου σε μία και μόνο από αυτές τις ταυτότητες» (Τορπουζίδης, 2012). Μια από τις κατακτήσεις των κοινωνικών κινημάτων συνίσταται στη ριζική αμφισβήτηση και σταδιακή αποδυνάμωση αυτού του άκαμπτου δίπολου που παραδοσιακά στηρίζει το πατριαρχικό και ετεροκανονικό σύστημα έμφυλων σχέσεων υποχρεωτικής ετεροφυλοφιλίας (Μαλούτα, 2018).

Συνεπώς, τι σημαίνει ΛΟΑΤΚΙ+; Ο όρος ΛΟΑΤΚΙ+ περιλαμβάνει σεξουαλικούς προσανατολισμούς και ταυτότητες φύλου, και παράλληλα καλύπτει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών συμπεριφορών. Δεν χαρακτηρίζεται από κλειστότητα καθώς με την πάροδο του χρόνου οι ταυτότητες ανανεώνονται και προστίθενται στο φάσμα που καλύπτει το κίνημα. Το αρκτικόλεξο ΛΟΑΤΚΙ+ προέρχεται από τα αρχικά των λέξεων: λεσβίες, ομοφυλόφιλοι, αμφιφυλόφιλοι, τρανς, κουήρ, ίντερσεξ, ενώ το «+» σηματοδοτεί όλες τις υπόλοιπες ταυτότητες που μπορεί να εμπίπτουν σε μη διχαστικούς και μη ετεροκανονικούς σχηματισμούς (Πολυκάρπου, 2019, σελ. 16).

Η λέξη «λεσβία» προέκυψε από το όνομα του νησιού Λέσβος, όπου στην αρχαιότητα έζησε η ποιήτρια Σαπφώ, η οποία όπως φαίνεται μέσα από τα ποιήματά της, εξυμνεί τον γυναικείο έρωτα (Πολυκάρπου, 2019). Με την λέξη «ομοφυλόφιλοι» εννοούμε συνήθως τον άνδρα που έλκεται σεξουαλικά και/ή συναισθηματικά από τους άνδρες. Ο όρος «γκέι» χρησιμοποιείται μερικές φορές και ως όρος-ομπρέλα για να περιγράψει, πέρα από τους ομοφυλόφιλους άνδρες, τις λεσβίες και τα αμφιφυλόφιλα

άτομα. Ωστόσο, αυτή η χρήση αμφισβητήθηκε από ένα μεγάλο μέρος της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας και ως εκ τούτου ο όρος «ομοφυλόφιλος»/«γκέι» χρησιμοποιείται εδώ μόνο όταν αναφέρεται σε άνδρες που έλκονται σεξουαλικά και/ή συναισθηματικά από τους άνδρες.

Η Πολυκάρπου (2019, σελ. 17) σημειώνει ότι:

«τα αμφιφυλόφιλα άτομα ελκύονται τόσο από άνδρες, όσο και από γυναίκες. Ενυπάρχει δηλαδή σε αυτά τόσο η ετεροφυλόφιλη, όσο και η ομοφυλόφιλη επιθυμία. Η αμφιφυλόφιλη ταυτότητα έχει επίσης αντιμετωπιστεί ιστορικά σαν έγκλημα και παραμένει σήμερα διπλά εξόριστη αφού αντιμετωπίζεται πολύ συχνά με στιγματισμό ή δυσπιστία».

Ο όρος «τρανς» (ή «τρανσέξουαλ») αναφέρεται σε άτομα που έχουν μια ταυτότητα φύλου, η οποία διαφέρει από το φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση. Τα τρανς άτομα αντιμετωπίζουν μέχρι και σήμερα κοινωνικό στιγματισμό, βία και περιθωριοποίηση.

Ο όρος «κουήρ» («queer») είναι ένας όρος-ομπρέλα που δεν ανήκει στην κατηγορία των ετεροφυλόφιλων και/ή των cisgender. Αρχής γενομένης της δεκαετίας του 1980, η λέξη επανοικειοποιήθηκε και σιγά σιγά χρησιμοποιήθηκε μέσα στην Κοινότητα και ξεκίνησε να προσδιορίζει έτσι τα γκέι άτομα.⁸ Άνθρωποι που δεν αποδέχονται τις παραδοσιακές έννοιες φύλων, και χωρίς να θέλουν να προσδιοριστούν ως ΛΟΑΤΚΙ, πολλές φορές αυτοπροσδιορίζονται ως queer. Ακαδημαϊκοί τομείς, όπως η queer θεωρία και οι queer σπουδές, συμφωνούν στην αποστασιοποίηση ως προς τη δυαδικότητα των φύλων και την κανονικότητα, και μοιράζονται την αντίληψη περί έλλειψης διαθεματικότητας εντός του mainstream ΛΟΑΤΚΙ κινήματος. Η queer τέχνη, τα διάφορα queer πολιτισμικά γκρουπ, καθώς και οι πολιτικές queer ομάδες, είναι μερικοί από τους εκφραστές των queer ατόμων. Μερικά εξ αυτών, που ακόμα και σήμερα αντιτίθεται στη χρησιμοποίηση της λέξης queer, είναι άτομα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας τα οποία θεωρούν τη λέξη προσβλητική και επιθυμούν τον διαχωρισμό τους από αυτήν.⁹

Τα ίντερσεξ άτομα γεννιούνται με χαρακτηριστικά φύλου (όπως τα χρωμοσώματα, τα γεννητικά όργανα και/ή την ορμονική δομή) που δεν ανήκουν αυστηρά σε αρσενικές ή θηλυκές κατηγορίες ή ανήκουν ταυτόχρονα και στις δύο. Το Ίντερσεξ αντιπροσωπεύει το φάσμα των παραλλαγών των χαρακτηριστικών του φύλου που συμβαίνουν φυσικά στο ανθρώπινο είδος. Αντιπροσωπεύει επίσης την αποδοχή του φυσικού γεγονότος ότι το φύλο είναι ένα φάσμα και ότι τα άτομα με παραλλαγές των χαρακτηριστικών φύλου -πέραν των ανδρικών ή των γυναικείων- υπάρχουν. Το «+» στο ακρωνύμιο ΛΟΑΤΚΙ μπορεί να περιλαμβάνει τα ασέξουαλ άτομα, τα greysexual, τα demisexual, τα πανσέξουαλ όπως και τα non-binary.¹⁰

Όπως εξηγεί ο Φίλιππος Παγάνης, ένας εκ των συγγραφέων και εκπαιδευτής στο πρόγραμμα Ε.Τ.Η.Ο.Σ¹¹: «Η αναπαράσταση των ΛΟΑΤΚΙ+ ζητημάτων στον δημόσιο λόγο αυξάνεται τα τελευταία χρόνια, με ορισμένα ΜΜΕ και επαγγελματίες να προσπαθούν

⁸ <https://www.10percent.gr/periodiko/teyxos33/3069--queer.html> (Τελευταία πρόσβαση 15/12/2021)

⁹ <https://www.colouryouth.gr/terms/> (Τελευταία πρόσβαση 15/12/2021)

¹⁰ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%8A%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%81%CF%83%CE%B5%CE%BE> (Τελευταία πρόσβαση 15/12/2021)

¹¹ Βλ. <https://www.ethos-project.eu/el/home-2/> (Τελευταία πρόσβαση 15/12/2021)

συστηματικά, μέσα από τη δουλειά τους, να αναδείξουν τις προκλήσεις -σε θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο- που αντιμετωπίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα στην Ελλάδα, αλλά και να δώσουν βήμα στα ίδια τα άτομα αν μιλήσουν για τις εμπειρίες και τα βιώματα που φέρουν, συμβάλλοντας στην μεγαλύτερη ορατότητα της κοινότητας. Η γνώση, η κατανόηση και η σωστή χρήση των όρων που χρησιμοποιούνται από τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα είναι από τα πιο καίρια στοιχεία της ορθής αναπαράστασης των ΛΟΑΤΚΙ+ ζητημάτων».

Πολύ συχνά, όροι που χρησιμοποιούνται από επαγγελματίες των ΜΜΕ, ακόμη και από εκείνους/ες που με καλή πρόθεση επιθυμούν να προσεγγίσουν ζητήματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, φέρουν ένα έντονα αρνητικό φορτίο, έχοντας χρησιμοποιηθεί για πάρα πολλά χρόνια στιγματιστικά, με στόχο να κακοποιήσουν και να περιθωριοποιήσουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. Το περιοδικό Vice, σε ένα σχετικό άρθρο, επισημαίνει και άλλους όρους και εκφράσεις που φέρουν επίσης το ιατρικό και ψυχιατρικό στίγμα που βάραινε (και συνεχίζει, δυστυχώς, ακόμη να βαραίνει) τις ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητες: όροι που χρησιμοποιήθηκαν για να θέσουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα έξω από τα όρια του «φυσιολογικού», του «υγιούς» και του κοινωνικά αποδεκτού. Η χρήση τέτοιων όρων και εκφράσεων είναι βαθιά προσβλητική για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, λειτουργεί όμως και διαβρωτικά σε πολύ περισσότερα επίπεδα, ακυρώνοντας ταυτότητες και βιώματα, και συντηρώντας τα ομοφοβικά, αμφιφοβικά και τρανσφοβία στερεότυπα και τις προκαταλήψεις.¹²

- **Βιολογικό & Κοινωνικό Φύλο**

Η διάκριση μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου αποτελεί μία από τις πολύτιμες αναφορές στις κοινωνικές επιστήμες. Η κοινωνιολογική θεωρία σχετικά με το φύλο έχει διαγράψει μια μακρά πορεία από τα τέλη του 1960, όταν το φύλο αναδείχθηκε σε κεντρικό όρο ανάλυσης των κοινωνικών επιστημών με το ξέσπασμα του δεύτερου φεμινιστικού κύματος και την αντίστοιχη ανάπτυξη των Γυναικείων Σπουδών σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Ο Connell (2006, σελ. 1-3) σημειώνει ότι:

«Το φύλο θεωρήθηκε ως υπεύθυνο για την καταπίεση όχι μόνο των γυναικών αλλά και των ανδρών και λόγω τούτου οι Γυναικείες Σπουδές -για θεωρητικούς αλλά και για πολιτικούς λόγους- μετατράπηκαν σε ακαδημαϊκό επίπεδο σε Σπουδές Φύλου. Το φύλο ως κυρίαρχη κοινωνικο-πολιτισμική κατηγορία ιεράρχησης και ταξινόμησης των υποκειμένων διαπερνά όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής δράσης και πρακτική, είτε σε ατομικό είτε σε συλλογικό επίπεδο και συνεπώς, η κατανόηση του είναι πολύ σημαντική για τα έμφυλα υποκείμενα, καθώς μπορεί να αποδειχθεί ως καταπιεστικό και ανασχετικό για την ολοκλήρωση της ανθρώπινης προσωπικότητας».

Η ανάλυσή της Joan Wallach Scott (1986) στο έργο της «Το Φύλο – Κατηγορία Ανάλυσης» ξεκινά με τη διάκριση του sex (βιολογικό φύλο) από το gender (κοινωνικό φύλο). Χρησιμοποιώντας τα δικά της λόγια, η λέξη gender υποδηλώνει την κοινωνική οργάνωση της σχέσης ανάμεσα στα δύο φύλα, δηλαδή η συγκεκριμένη λέξη υποδηλώνει την απόρριψη του βιολογικού ντετερμινισμού που περιέχεται στην χρήση όρων όπως «sex». Ο όρος gender υπογραμμίζει τον συσχετικό χαρακτήρα των κανονιστικών ορισμών της θηλυκότητας. Το κοινωνικό φύλο είναι μια πολιτισμική κατασκευή που αναφέρεται σε κοινωνικές διακρίσεις συμπεριφορών. Μελετά την

¹² <https://www.vice.com/el/article/gv4kpy/queer-graysexual-intersex-to-le3iko-loat-orwn> (Τελευταία πρόσβαση 15/12/2021)

διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών, τους ρόλους που τους αποδίδονται, τις διακρίσεις που γίνονται με το να είσαι άνδρας ή γυναίκα καθώς και στις σεξιστικές αντιλήψεις που αφορούν την αρρενωπότητα ή τη θηλυκότητα. Παράλληλα, το κοινωνικό φύλο ασχολείται και σχολιάζει ζητήματα όπως οι συμπεριφορές, οι υποχρεώσεις ή τα καθήκοντα που ορίζονται από την κοινωνία ως επιτρεπτές και καθώς πρέπει για το κάθε φύλο ξεχωριστά. Το κοινωνικό φύλο διαμορφώνεται και από τους μηχανισμούς μέσα στους οποίους εφαρμόζεται η κοινωνικοποίηση όπως: το σχολείο, η οικογένεια και τα ΜΜΕ. Το άτομο δέχεται ερεθίσματα και αυτοί οι μηχανισμοί επιτελούν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας καθώς και στην διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου.

Σύμφωνα με την Judith Butler (2009), όταν ο εκάστοτε πολιτισμός που κατασκευάζει το φύλο κατανοείται μέσω των όρων ενός ή πολλών νόμων, τότε φαίνεται ότι το φύλο είναι τόσο καθορισμένο και παγιωμένο όσο ήταν και υπό το σχήμα «η βιολογία αποτελεί πεπρωμένο». Σε αυτή την περίπτωση, πεπρωμένο δεν γίνεται η βιολογία αλλά ο πολιτισμός.

Το κοινωνικό φύλο συνδέεται άρρηκτα με την πολιτική. Η πολιτική για την Απελευθέρωση των Ομοφυλόφιλων συνδύασε το προσωπικό με το δομικό. Οι συλλογικές δράσεις στο δημόσιο χώρο δημιούργησαν συναισθήματα ευφορίας και κοινού σκοπού. Η πολιτική των ομοφυλόφιλων ενέπλεκε και την διάσταση του «να αποκαλυφθείς». Το να παραδεχτείς ότι είσαι ομοφυλόφιλος/η στον εαυτό σου, στην οικογένεια σου, στους/στις φίλους/ες σου και στους/στις συναδέλφους/ισες σου μπορεί να είναι δύσκολο και να πάρει χρόνο. Η συλλογική διαδικασία της καθιέρωσης μιας κοινότητας ομοφυλόφιλων, μια ταυτότητας ομοφυλόφιλου/ης στην κοινωνία, και μιας παρουσίας ομοφυλόφιλου/ης στην πολιτική και οικονομική ζωή, εξαρτάται από την ατομική διαδικασία αλλά και τη στηρίζει, κατά την άποψη του R. W. Connell (2006, σελ. 314).

Κεφάλαιο 3^ο : Ιστορική Αναδρομή του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος

3.1 Η διαδρομή έως το Stonewall

Η εξέγερση του Stonewall υπήρξε ένα σημείο τομής για το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα με τεράστια ιστορική σημασία. Μπορούμε να εντοπίσουμε τρία σημεία στα οποία υπάρχουν αναφορές για το συγκεκριμένο κίνημα, σύμφωνα με την Πολυκάρπου (2019), όπως η αποκλεισμένη κοινότητα των μαύρων σε πολλές πολιτείες της Αμερικής, η ανάδυση του ομοφυλοφιλικού κινήματος στη Γερμανία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ο γαλλικός Μάης του 1968 με την καινοτόμα προοπτική που υπήρξε όσον αφορά στα κινήματα.

Οι κοινότητες των μαύρων οι οποίες βρίσκονταν στο περιθώριο, αναζητούσαν τον χώρο ώστε να μπορούν να διεκδικήσουν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η μαύρη ταυτότητα συγκροτείται μαζί με την ομοφυλοφιλική ταυτότητα, όχι με την ίδια δυναμική σαφώς, καθώς η race identity υπερίσχυε εκείνη την περίοδο. Οι καταπιέσεις που δέχθηκε η συγκεκριμένη κοινότητα δεν σταματούν μόνο στο θέμα της φυλής αλλά επεκτείνεται και στο έμφυλο ζήτημα και στο ζήτημα της σεξουαλικότητας καθώς επιβεβαιώνει τα λόγια της Sherry Wolf (2016, σελ. 27) ότι «η σεξουαλικότητα έχει ταξικό χαρακτήρα». Μέσω των διεκδικήσεων του αφροαμερικάνικου κινήματος έγινε αντιληπτό ότι ήρθαν στην επιφάνεια, εκτός των προφανών διεκδικήσεων περί φυλετικής ισότητας, και αναφορές στην σεξουαλική ταυτότητα, καθώς οι καταπιέσεις μπορούσαν να αφορούν παραπάνω από μία ταυτότητα συγχρόνως.

Ο Robert Beachy (2010, σελ. 804) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι:

«το ομοφυλοφιλικό είδος εμφανίστηκε και ρίζωσε στη Γερμανία μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέσω της συνεργασίας των ιατρικών επιστημόνων και των σεξουαλικών μειονοτήτων του Βερολίνου. Αυτή η συρροή βιολογικού ντετερμινισμού και υποκειμενικών εκφράσεων της σεξουαλικής προσωπικότητας ήταν σε μεγάλο βαθμό ένα γερμανικό φαινόμενο, επιπλέον, και στηρίζει σαφώς τις σύγχρονες αντιλήψεις για τον σεξουαλικό προσανατολισμό».

Ο Μάιος του 1968 υπήρξε ένα σημείο αναφοράς για τα νέα κοινωνικά κινήματα όσον αφορά τη λειτουργία τους αλλά και τον τρόπο διεκδίκησης των αιτημάτων τους. Κοινωνιολόγοι και φιλόσοφοι, όπως ο Habermas, Melucci, Offe, Wieworka, κ.ά., θεωρητικοποίησαν αυτές τις αλλαγές ώστε να υπάρξει ένα εναλλακτικό παράδειγμα στο πεδίο μελέτης της συλλογικής δράσης και των κινήματων. Οι θεωρίες αυτές έχουν διαφορές, ωστόσο η κοινή οπτική είναι ότι απορρίπτουν τον οικονομιστικό αναγωγισμό της μαρξιστικής θεωρίας που εξετάζει την συλλογική δράση από την οικονομική της πλευρά και παράλληλα δεν δέχεται ούτε τον ταξικό αναγωγισμό της, το ότι δηλαδή η ταυτότητα των κοινωνικών δρώντων προσδιορίζεται από την ταξική δομή της κοινωνίας. Σύμφωνα με τις παραπάνω θεωρήσεις¹³, η εξέγερση του Μάη του 1968 περιείχε στοιχεία αποστασιοποίησης από τα πολιτικά κόμματα και οργανώσεις αλλά και την ενσωμάτωση καινούργιων χαρακτηριστικών όπως αυτό της

¹³ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις θεωρήσεις των Νέων Κοινωνικών Κινήματων, βλ. Ψημίτης Μ., Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα, Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα, 2006

υπό-θεσμικής και εξωκοινοβουλευτικής μορφής διαμαρτυρίας, στοιχείο που συναντάται και στο έργο του Habermas αναφερόμενος στα χαρακτηριστικά των Νέων Κοινωνικών Κινήσεων (Ψημίτης, 2006, σελ. 118-119). Πιο συγκεκριμένα, για το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα, ο Μάης του 1968 έδρασε καταλυτικά καθώς πολλοί άνθρωποι που έζησαν ενεργά τις τότε ζυμώσεις, όπως ο Ανδρέας Βελισσαρόπουλος, όντας φοιτητής στη Γαλλία, επέστρεψαν στην Ελλάδα για να συστήσουν το ΑΚΟΕ¹⁴ (Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 168). Η επίδραση του γαλλικού Μάη ήταν εμφανής σε όλες τις μεσογειακές χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία, αφού «ανέτρεψε σκληρά δικτατορικά καθεστώτα δεκαετιών, αποσταθεροποιώντας ολόκληρη τη Νότια Ευρώπη» (Τορπουζίδης, 2012, σελ. 48).

3.2 Τα γεγονότα του Stonewall

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 28 Ιουνίου 1969, το Stonewall Inn, ένα δημοφιλές γκέι κλαμπ στην οδό Christopher στο Greenwich Village της Νέας Υόρκης, δέχτηκε εισβολή από βαριά οπλισμένους άνδρες των MAT της πόλης. Η κατηγορία ήταν η παράνομη πώληση οινοπνεύματος. Το Stonewall αποτελούσε μέρος ψυχαγωγίας και ταυτόχρονα ασφαλές χώρο για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. Για δεύτερη φορά την ίδια εβδομάδα το μπαρ γινόταν στόχος. Οι επιδρομές στα γκέι μπαρ και η γενική παρενόχληση των γκέι και των τρανσέξουαλ αποτελούσαν ρουτίνα. Αυτήν τη φορά, όμως, οι θαμώνες του μπαρ αντέδρασαν αντί να υπομείνουν παθητικά την ταπεινωτική μεταχείριση. Υπάρχουν διάφορες εκδοχές για το τι υποκίνησε τη βία και ποιοι συμμετείχαν σε αυτή, αλλά μερικά γεγονότα είναι βέβαια: η αστυνομία παράταξε τους 200 θαμώνες για έλεγχο στοιχείων. Επέτρεψε στους περισσότερους να φύγουν, ενώ έθεσαν υπό κράτηση το προσωπικό, καθώς και τρεις drag queen και δύο τρανσέξουαλ. Στην αρχή, η κατάσταση έξω από το μπαρ ήταν γιορτινή. Όμως όταν η αστυνομία συνέλαβε το προσωπικό του μπαρ και τις τρεις drag queen, το πλήθος στο δρόμο εξαγριώθηκε. Κάποιος πέταξε μια πέτρα στο παράθυρο και έπειτα δοχεία απορριμμάτων, μπουκάλια, κ.ά. Όλη τη νύχτα, μέχρι και την Κυριακή το πρωί, ένα πολύ μεγάλο πλήθος είχε συγκεντρωθεί μπροστά στο κατεστραμμένο μπαρ. Πολλοί γκέι νέοι εμφανίστηκαν για να διαμαρτυρηθούν, αλλά το έκαναν φιλώντας και χλευάζοντας την Αστυνομία (Πολυκάρπου, 2019).

Ωστόσο, ακόμα σημαντικότερο ήταν αυτό που συνέβη αργότερα το καλοκαίρι. Στα τέλη του Ιουλίου, οι γκέι ακτιβιστές κυκλοφόρησαν φυλλάδια, απαιτώντας μια μαζική «συγκέντρωση για την ομοφυλοφιλική απελευθέρωση». Η συμμαχία που σχηματίστηκε από τη συνεδρίαση, που έγινε στις 24 Ιουλίου, υιοθέτησε την ονομασία «Γκέι Απελευθερωτικό Μέτωπο» (Gay Liberation Front - GLF). Ανάμεσα στις διεκδικήσεις της ήταν να σταματήσει η παρενόχληση από την αστυνομία, η προστασία στον εργασιακό χώρο, η ανάκληση των νόμων περί σοδομισμού και η θέσπιση νομοθεσίας κατά των διακρίσεων. Ακολουθούσαν και άλλα συλλαλητήρια διαμαρτυρίας και δημιουργήθηκαν οργανώσεις για τα δικαιώματα των γκέι και λεσβίων σε όλες τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η «Πορεία για στο Stonewall» πραγματοποιήθηκε τον επόμενο χρόνο σε ανάμνηση του γεγονότος και συγχρόνως ως διαδήλωση διαμαρτυρίας κατά των διακρίσεων και της βίας που ασκήθηκαν στους/στις γκέι, λεσβίες και τρανσέξουαλ της Νέας Υόρκης. Με τα χρόνια, η επέτειος απέκτησε εορταστικό χαρακτήρα, απλώθηκε σε πολλές χώρες του πλανήτη και έγινε

¹⁴ Απελευθερωτικό Κίνημα Ομοφυλόφιλων Ελλάδας

γνωστή ως Pride – Περηφάνια. Τον Ιούνιο του 1999, το Stonewall μπαρ ανακηρύχτηκε Μνημείο Εθνικής Κληρονομιάς και τμήμα της οδού Christopher μετονομάστηκε σε Stonewall Place. Ωστόσο, ανάμεσα σε πολλά ιστορικά συμβάντα και έπειτα από μία μεγάλη διαδρομή, το Stonewall απέκτησε μία «προνομιακή θέση στην ομοφυλόφιλη συλλογική μνήμη»¹⁵ εξαιτίας της ιστορικής ευκαιρίας που αναδύθηκε και συνετέλεσε σε ένα κοινωνικό ξέσπασμα (Πολυκάρπου, 2019).

Σύμφωνα με τις Armstrong & Crag (2006, σελ. 724), η ιστορία της εξέγερσης του Stonewall αποτελεί μία τομή και ένα «επίτευγμα της απελευθέρωσης των ομοφυλόφιλων και όχι μια καταγραφή της προέλευσής της». Για αυτόν το λόγο, είναι σύνηθες η ιστορία του ΛΑΟΤΚΙ+ κινήματος να χωρίζεται σε περιόδους «πριν το Stonewall» και «μετά το Stonewall» (D'Emilio, 1992). Οι ταραχές του Stonewall θεωρούνται ως η σπίθα του απελευθερωτικού κινήματος των ομοφυλοφίλων και ένα σημείο καμπής στην ιστορία των γκέι ατόμων στις Ηνωμένες Πολιτείες (Duberman, 1993).

3.3 Το ΛΑΟΤΚΙ+ κίνημα στην Ελλάδα

Σύμφωνα με το «Αμφί» και Απελευθέρωση του Λ. Θεοδωρακόπουλου, η επίσημη έναρξη του ΛΑΟΤΚΙ+ κινήματος στην Ελλάδα είναι το 1976, τη χρονιά δηλαδή που ιδρύεται το ΑΚΟΕ (Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 127). Από τη μια, από μια αμιγώς πολιτική και κινηματική σκοπιά, το ΛΑΟΤΚΙ+ κίνημα συστάθηκε με συγκροτημένο και συλλογικό τρόπο για πρώτη φορά με την ίδρυση του ΑΚΟΕ μέσα από «αντιθέσεις και, μαζί με τις άλλες ομάδες κοινωνικής κριτικής -οικολόγους, φεμινίστριες, λεσβίες, ψυχιατρίζομενους, φυλακισμένους»¹⁶ ακολουθώντας μία διαθεματική πολιτική αλληλεγγύης με ταξικό πρόσημο και κριτική στην πατριαρχική δομή της κοινωνίας» (Πολυκάρπου, 2019, σελ. 43). Αξιοποιώντας τη μεγάλη ευαισθησία και συμπαράσταση του κόσμου στα δικαιώματα και τις διεκδικήσεις κάθε

¹⁵ Armstrong & Crag, 2006, σελ. 725: «Το Stonewall είναι αξιομνημόνευτο γιατί σηματοδοτείται από ένα διεθνές αναμνηστικό τελετουργικό - μια ετήσια παρέλαση gay pride. Οι αφηγήσεις άλλων γεγονότων περιορίζονται σχεδόν αποκλειστικά σε βιβλία ιστορικών της σεξουαλικότητας. Η εξήγηση του εορτασμού του Stonewall είναι κεντρικής σημασίας για την κατανόηση της προνομιακής θέσης του στη συλλογική μνήμη των ομοφυλοφίλων. Το Stonewall δεν ήταν το πρώτο από τα πέντε εξετασθέντα γεγονότα που θεωρήθηκαν από τους ακτιβιστές ως αξιομνημόνευτα. Ήταν, ωστόσο, το πρώτο αξιομνημόνευτο γεγονός που συνέβη σε μια εποχή και τόπο όπου οι ομοφυλόφιλοι είχαν αρκετή ικανότητα να παράγουν ένα αναμνηστικό όχημα – δηλαδή, όπου οι γκέι ακτιβιστές είχαν επαρκή μνημονική ικανότητα. Το ότι αυτές οι συνθήκες έλαβαν χώρα στη Νέα Υόρκη το 1969, σε αντίθεση με άλλες πόλεις παλαιότερα, ήταν αποτέλεσμα ιστορικών και πολιτικών διαδικασιών: ο χρόνος και ο τόπος είχαν σημασία. Η απελευθέρωση των ομοφυλόφιλων βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη στη Νέα Υόρκη πριν από το Stonewall, γεγονός που επέτρεψε στους ακτιβιστές του κινήματος να αναγνωρίσουν την ευκαιρία που παρουσιάστηκε και να ξεκινήσουν τον εορτασμό».

¹⁶ Θεοδωρακόπουλος 2005: σελ. 126: «Το νέο ομοφυλόφιλο κίνημα ξεπήδησε μέσα απ' αυτές τις αντιθέσεις και, μαζί με τις άλλες ομάδες κοινωνικής κριτικής -οικολόγους, φεμινίστριες, λεσβίες, ψυχιατρίζομενους, φυλακισμένους- θέτει γι' άλλη μια φορά το πρόβλημα της πατριαρχικής εξουσίας και διεκδικεί το δικαίωμα της ελεύθερης σεξουαλικότητας. Το νόημα των κινημάτων αυτών, δεν περιορίζεται ωστόσο στις διεκδικήσεις τους. ή μάλλον οι διεκδικήσεις αυτές αμφισβητούν τις ίδιες τις βάσεις του σύγχρονου πολιτισμού, που μπορεί να μη στηρίζεται πλέον σε αυταρχικές μορφές πολιτικής εξουσίας, αλλά με τους ιδεολογικούς του μηχανισμούς αλλοτριώνει τον άνθρωπο και τον υποδουλώνει ύπουλα, καθιστώντας τον απρόσωπη μονάδα στην αλυσίδα της παραγωγής και αναπαραγωγής»

καταπιεσμένης μειονότητας, το ΑΚΟΕ μπορεί πλέον να υποστηρίζει στα πανό και τη συνθηματολογία του πως «η ομοφυλοφιλία είναι ανθρώπινη δραστηριότητα» (Τορπουζίδης, 2012, σελ. 36).

Ο Λ. Θεοδωρακόπουλος (2005, σελ. 24) σημειώνει ότι:

«μετά την ίδρυση του ΑΚΟΕ που ακολούθησε τη διακήρυξη και την ανάληψη -από μέρους επτά υπουργείων της Κυβέρνησης Καραμανλή, με επικεφαλής το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας υπό τον Σπύρο Δοξιάδη- επεξεργασίας του περιβόητου νομοσχεδίου "Περί της εξ αφροδισίων νόσων προστασίας και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων"¹⁷, οι διαμαρτυρίες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, με συλλογή υπογραφών ανώνυμων και επώνυμων ανθρώπων, με παραστάσεις και διαδηλώσεις μπροστά στα ελληνικά Προξενία από μέρους των ομοφυλοφιλικών οργανώσεων, ήταν τόσες πολλές και τόσο έντονες ώστε ανάγκασαν την κυβέρνηση να δηλώσει ότι θα σεβαστεί τα δικαιώματα των Ελλήνων ομοφυλόφιλων, απάλειψε τον όρο κίναιδοι με τον οποίο το Νομοσχέδιο χαρακτήριζε συλλήβδην τους ομοφυλόφιλους αντικαθιστώντας την με την λέξη πρόσωπα, έκανε σημαντικές αλλαγές στα διάφορα άρθρα του και τελικά το παραμέρισε κληροδοτώντας το σε μία άλλη κυβέρνηση της Δεξιάς».

Ανατρέχοντας τον Τύπο της εποχής, θα δούμε ότι το θέμα των τραβεστί απασχολούσε σχεδόν καθημερινά τον ημερήσιο Τύπο και οι φωτογραφίες τους την ώρα που συλλαμβάνονταν, δέρνονταν ή οδηγούνταν στην Αστυνομία «δια τα περαιτέρω». Οι μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις Καραμανλή, ακολουθώντας την πάγια τακτική της Δικτατορίας με τις διαβόητες «επιχειρήσεις Αρετή», δεν τους άφηναν σε χλωρό κλαρί (Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 25). Την άνοιξη του 1978 κυκλοφορεί το πρώτο τεύχος του ΑΜΦΙ και γίνεται ανάρπαστο. Τους μήνες που ακολουθούν τη Διακήρυξη, η ομάδα του ΑΚΟΕ εργάζεται εντατικά: μοιράζει προκηρύξεις παντού, παίρνει μέρος στην επέτειο του Πολυτεχνείου, μαζεύει υπογραφές ενάντια στο Νομοσχέδιο, γράφει συνθήματα στους τοίχους με ομοφυλοφιλικό περιεχόμενο για πρώτη φορά. Η Μελίνα Μερκούρη και ο Πέτρος Βαλβής καταθέτουν επερώτηση στη Βουλή σχετικά με την πολιτική που ακολουθείται σχετικά με τις «επιχειρήσεις Αρετή» που καταδικάζουν, ενώ ο αρχηγός του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Ανδρέας Παπανδρέου, υπακούοντας στα μηνύματα των καιρών, δηλώνει σε μία συνέντευξη του στην «Ελευθεροτυπία» της 13^{ης} Οκτωβρίου 1981: «Είναι φανερό ότι στα πλαίσια των γενικών μας αρχών που αφορούν τα δικαιώματα του πολίτη, θα καταργηθούν οι διακρίσεις σε βάρος των μειονοτήτων. Τα μέλη τους θα αντιμετωπίζονται σαν ισότιμοι πολίτες και θα έχουν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις απέναντι στο νόμο και την Πολιτεία με όλους τους Έλληνες» (Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 37).

Οι ευρωπαϊκές εξελίξεις προώθησαν τον πολιτικό λόγο σχετικά με την ταυτότητα φύλου στην Ελλάδα καθώς και παρότρυναν την διεκδίκηση αιτημάτων σε κινηματικό επίπεδο. Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1981 προσέδιδαν την νομική και θεσμική νομιμοποίηση που είχαν ανάγκη οι πρώτες ΛΟΑΤΚΙ+ συλλογικότητες στη χώρα (Πολυκάρπου, 2019, σελ. 51).

¹⁷Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 18-19: «Το οποίο προέβλεπε, εκτός των άλλων, το φακέλωμα των ομοφυλόφιλων, τους απειλούσε με ενός χρόνου φυλάκιση αν τους συνελάμβανε να αναζητούν σύντροφο στους δρόμους και στα πάρκα, και τους έστελνε εξορία».

3.4 Τα πολιτικό-κοινωνικά γεγονότα στην Ελλάδα την περίοδο 2010-2019

Στα μέσα του έτους 2010, και μετά τις αποκαλύψεις ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ελλάδας έκλεισε για το 2009 σε επίπεδα πολύ πάνω από αυτά που θα καθιστούσαν το δημόσιο χρέος βιώσιμο (15,4% του Α.Ε.Π.), η ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε να δανειστεί με λογικά επιτόκια από τις αγορές για τη χρηματοδότηση του τρέχοντος δημοσιονομικού ελλείμματος και την αναχρηματοδότηση του χρέους. Αποτέλεσμα ήταν ο άμεσος κίνδυνος στάσης πληρωμών του Ελληνικού Δημοσίου.

Η προσπάθεια της κυβέρνησης να ανακτήσει την αξιοπιστία της χώρας στις διεθνείς αγορές και να πετύχει μείωση των επιτοκίων οδήγησε σε λήψη μέτρων μείωσης των δαπανών, τα οποία δεν κατάφεραν να ανατρέψουν το αρνητικό κλίμα. Κατόπιν αυτών, η Ελλάδα κατέφυγε στη βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (θεσμούς του ευρωπαϊκού και παγκοσμίου οικονομικού κατεστημένου) που συγκρότησαν από κοινού μηχανισμό για την Ελλάδα. Η ανακοίνωση της προσφυγής στον μηχανισμό στήριξης έγινε στις 23 Απριλίου 2010 από τον πρωθυπουργό Γεώργιο Α. Παπανδρέου, ο οποίος βρισκόταν εκείνη την ημέρα στο Καστελόριζο.¹⁸ Η Ελλάδα προχώρησε σε υπογραφή μνημονίου με το Δ.Ν.Τ. και την Ε.Ε. για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν προκειμένου να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός στήριξης.¹⁹

Το νομοσχέδιο προέβλεπε αλλαγές στα εργασιακά με αύξηση του ορίου απολύσεων και μείωση του κατώτατου μισθού. Επιπλέον, στο ασφαλιστικό προέβλεπε αύξηση στα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών στον δημόσιο τομέα στα 65 χρόνια έως το τέλος του 2013 με έναρξη το 2011.²⁰ Στο επόμενο διάστημα που ακολούθησε τη ψήφιση του τρίτου πακέτου μέτρων και της μεγάλης απεργίας της 5^{ης} Μαΐου, δεν υπήρξαν κάποιες άλλες σημαντικές συλλογικές αντιδράσεις. Η κυβέρνηση προανήγγειλε μέτρα που προκάλεσαν αντιδράσεις επαγγελματικών κλάδων, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και του φθινοπώρου. Σημαντικότερες περιπτώσεις ήταν οι αντιδράσεις των ιδιοκτητών φορτηγών για το άνοιγμα του επαγγέλματός τους, των ναυτεργατών για την κατάργηση του καμποτάζ, των υπαλλήλων των ΜΜΜ, για περικοπές στους μισθούς τους και των υπαλλήλων αρχαιολογικών χώρων για περικοπές θέσεων εργασίας.

Τον Μάιο του 2011, η συνεχιζόμενη δυσарέσκεια άρχισε να εκφράζεται με ένα νέο κίνημα διαμαρτυρίας που διοργανώθηκε μέσα από σελίδες κοινωνικής δικτύωσης και ονομάστηκε «Κίνημα των αγανακτισμένων». Επηρεάστηκε από το αντίστοιχο κίνημα που είχε ξεκινήσει λίγο καιρό πριν στην Ισπανία. Οι συμμετέχοντες ήταν ανεξάρτητοι πολίτες, χωρίς κομματική ιδιότητα, που επιθυμούσαν την ύπαρξη κάποιου είδους δράσης ενάντια στην συνεχιζόμενη επιδείνωση της ποιότητας ζωής. Οι πολίτες που συμμετείχαν διοργάνωναν ογκώδεις διαδηλώσεις σχεδόν καθημερινά στις πλατείες των μεγαλύτερων πόλεων της Ελλάδας. Με το πρόσχημα της αξιολογικής ουδετερότητας, παρότι έντονα ιδεολογικά στρατευμένες, επιχείρησαν να επιβάλλουν ένα σχήμα ανάγνωσης των πλατειών ως κορυφαίας εκδήλωσης του σύγχρονου λαϊκισμού. Από πρόσφατες δημοσιεύσεις παρατηρούμε ότι η διαμαρτυρία των

¹⁸<https://web.archive.org/web/20100516143150/http://www.in.gr/news/article.asp?lngEntityID=1129265> (Τελευταία πρόσβαση 6/9/2021)

¹⁹<https://www.tanea.gr/2006/12/08/sports/article/?aid=4573072> (Τελευταία πρόσβαση 6/9/2021)

²⁰<https://web.archive.org/web/20100506115109/http://www.tanea.gr/default.asp?pid=2&ct=1&artId=4572642> (Τελευταία πρόσβαση 6/9/2021)

αγανακτισμένων εκλαμβάνεται ως το «πλέον σημαντικό κίνημα» της μεταπολίτευσης, το οποίο συνέβαλε στη διάχυση ενός λαϊκίστικου πνεύματος στην «Ελληνική ψυχή». Το σχήμα που εισηγούνται τέτοιες προσεγγίσεις είναι μάλλον απλουστευτικό: η οικονομική κρίση επηρεάζει τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού και με τη σειρά της αδυνατίζει τα κυρίαρχα πελατειακά δίκτυα που εξασφάλιζαν την εναλλαγή των δύο μεγάλων κομμάτων στις μεταπολιτευτικές εκλογές και κυβερνήσεις (Σερνταδάκης & Κουφίδη, 2018).

Στις 11 Απριλίου 2012, ο πρωθυπουργός Λουκάς Παπαδήμος ανακοίνωσε την ημερομηνία των εκλογών, την 6^η Μαΐου.²¹ Το αποτέλεσμα των εκλογών της 6^{ης} Μαΐου οδήγησε σε ριζική αλλαγή του πολιτικού τοπίου. Τα ποσοστά των κομμάτων της συγκυβέρνησης συρρικνώθηκαν σημαντικά, ενώ εντυπωσιακή υπήρξε η αύξηση των ποσοστών των κομμάτων που εξέφραζαν την εναντίωση τους στην κυβερνητική πολιτική. Από το κατακερματισμένο πολιτικό σκηνικό δεν προέκυψε τελικά κυβέρνηση. Στις 16 Μαΐου ορίστηκε υπηρεσιακή κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Παναγιώτη Πικραμμένο και προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για τις 17 Ιουνίου.²² Οι εκλογές της 17^{ης} Ιουνίου ανέδειξαν την Νέα Δημοκρατία πρώτο κόμμα, χωρίς όμως αυτοδυναμία. Με τη συνεργασία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και της ΔΗΜ.ΑΡ. επιτεύχθηκε σχηματισμός κυβέρνησης συνεργασίας με πρωθυπουργό τον Αντώνη Σαμαρά. Στις βουλευτικές εκλογές της 25^{ης} Ιανουαρίου 2015 ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. κέρδισε με 36,34% και 149 έδρες και σχημάτισε κυβέρνηση συνεργασίας με τους Ανεξάρτητους Έλληνες.²³ Η νέα κυβέρνηση ξεκίνησε μια σειρά διαπραγματεύσεων με τους δανειστές, οι οποίες κατέληγαν σχεδόν πάντα σε αδιέξοδο, με αποκορύφωμα το τελεσίγραφο των αξιωματούχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις 25 Ιουνίου του 2015.

Την επόμενη μέρα, ο πρωθυπουργός ανακοίνωσε στο υπουργικό συμβούλιο την πρόθεσή του για διεξαγωγή δημοψηφίσματος στις 5 Ιουλίου με το ερώτημα: «Πρέπει να γίνει αποδεκτό το σχέδιο συμφωνίας, το οποίο κατέθεσαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στο Eurogroup της 25.06.2015 και αποτελείται από δύο μέρη, τα οποία συγκροτούν και την ενιαία πρότασή τους;» Το πρώτο έγγραφο τιτλοφορείται «Reforms for the completion of the current program and beyond» («Μεταρρυθμίσεις για την ολοκλήρωση του τρέχοντος προγράμματος και πέραν αυτού») και το δεύτερο «Preliminary debt sustainability analysis» («Προκαταρκτική ανάλυσης βιωσιμότητας χρέους»). Μετά την εξαγγελία του δημοψηφίσματος, ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζαν-Κλοντ Γιουνκέρ, η καγκελάρια της Γερμανίας Άνγκελα Μέρκελ και ο πρόεδρος της Γαλλίας Φρανσουά Ολάντ, σε κοινή τους δήλωση ξεκαθάρισαν ότι το δημοψήφισμα θα αφορά την παραμονή ή όχι της Ελλάδας στην Ευρωζώνη. Το δημοψήφισμα είχε σαν αποτέλεσμα την καταψήφιση της τελεσιγραφικής πρότασης των θεσμών με ποσοστό 61,31%.²⁴

²¹ <https://www.news247.gr/ekloges/papadimos-ekloges-stis-6-maiou.6147966.html> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

²² <https://www.tovima.gr/2012/05/16/politics/orkistike-i-ypiresiaki-kybernisi-pikrammenoy/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

²³ <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2015a/v/public/index.html#%22cls%22:%22main%22,%22params%22:%22%7B> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

²⁴ <https://web.archive.org/web/20181018002744/http://ekloges-prev.singularlogic.eu/r2015/e/public/index.html#%22cls%22:%22main%22,%22params%22:%22%7B> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

Στις 6 Ιουλίου, παραιτήθηκε ο υπουργός Οικονομικών Γιάννης Βαρουφάκης και αντικαταστάθηκε από τον Ευκλείδη Τσακαλώτο. Η κυβέρνηση, παρά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, συνέχισε τις συζητήσεις με τους δανειστές, που κατέληξαν τελικά σε συμφωνία στις 13 Ιουλίου. Η υπογραφή της τρίτης δανειακής σύμβασης από τον Αλέξη Τσίπρα προκάλεσε αρκετές αντιδράσεις στο εσωτερικό του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Ο πρωθυπουργός αντικατέστησε τους υπουργούς που είχαν αρνηθεί να συμφωνήσουν στο μνημόνιο και προχώρησε σε κυβερνητικό ανασχηματισμό στις 17 Ιουλίου 2015. Το τρίτο μνημόνιο ψηφίστηκε στις 14 Αυγούστου από 222 βουλευτές, αλλά με πολλές απώλειες για τον κυβερνητικό σχηματισμό. Αυτές οι απώλειες οδήγησαν τον Αλέξη Τσίπρα να αναγγείλει στις 20 Αυγούστου την παραίτηση της κυβέρνησης. Στις 21 Αυγούστου, πολλοί βουλευτές που είχαν αποχωρήσει από τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α., συγκρότησαν νέα κοινοβουλευτική ομάδα με την ονομασία Λαϊκή Ενότητα. Μετά και τη διαδικασία των διερευνητικών εντολών που δεν οδήγησαν στον σχηματισμό νέας κυβέρνησης, η πρόεδρος του Αρείου Πάγου Βασιλική Θάνου έλαβε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας εντολή σχηματισμού κυβέρνησης με θητεία μέχρι τη διεξαγωγή πρόωπων εκλογών, στις 20 Σεπτεμβρίου του 2015.

Το γεγονός που έχει σημαίνουσα σημασία για το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα όσον αφορά την αλλαγή στο τρόπο που διατυπώνει τα αιτήματα του είναι η δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου/Zackie Oh. Ο Ζακ Κωστόπουλος πέθανε στις 21 Σεπτεμβρίου του 2018 ύστερα από επεισόδιο στην περιοχή της Ομόνοιας, στο κέντρο της Αθήνας, και οδήγησε στον θανάσιμο τραυματισμό του. Το συμβάν αντιμετωπίζεται ως ανθρωποκτονία.²⁵

Συγκεκριμένα, ο Ζακ Κωστόπουλος βρέθηκε παγιδευμένος μέσα σε κοσμηματοπωλείο επί τις οδού Γλάδστωνος υπό αδιευκρίνιστες συνθήκες. Ξυλοκοπήθηκε από τον ιδιοκτήτη του καταστήματος, θεωρούμενος ως ληστής, ενώ στη συνέχεια οχτώ αστυνομικοί που κλήθηκαν στο περιστατικό αντιμετώπισαν τον αιμόφυρτο νεαρό με δυσανάλογη βιαιότητα. Ο Ζακ Κωστόπουλος εξέπνευσε κατά τη μεταφορά του με ασθενοφόρο στο νοσοκομείο. Μετά τον θάνατο του, πραγματοποιήθηκαν πορείες διαμαρτυρίας και συγκεντρώσεις σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, ενώ σύλλογοι, κόμματα, και οργανώσεις εξέδωσαν ανακοινώσεις, καταδικάζοντας κυρίως το φαινόμενο της αυτοδικίας, το οποίο απασχόλησε επί σειρά μηνών την Ελληνική κοινή γνώμη.²⁶

Μετά τη γνωστοποίηση του περιστατικού, η εισαγγελία άσκησε ποινική δίωξη εναντίον του κοσμηματοπώλη κι ενός ακόμη ατόμου για τον θάνατο του Ζακ Κωστόπουλου.²⁷ Σύμφωνα με την Πολιτική Αγωγή, στην αρχική δικογραφία κατά των δυο αντρών (που κλωτσούσαν μέχρι και το κεφάλι του Ζακ Κωστόπουλου) διαπιστώθηκαν σοβαρές παραλείψεις, αφού δεν γινόταν λόγος για τη βιαιότητα του περιστατικού.²⁸ Επιπλέον, αν και υπήρχε βίντεο όπου εμφανίζονται να χτυπούν τον πεσμένο Ζακ Κωστόπουλο οι δύο άντρες, αυτό δεν συμπεριλήφθηκε στην αρχική

²⁵ <https://popaganda.gr/newstrack/diethnis-amnistia-101-146-ipografes-apo-olo-ton-kosmo-gia-tin-dolofonia-tou-zak-kostopoulou/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

²⁶ https://www.avgi.gr/koinonia/324841_giati-skotosan-ton-zaharia-kostopoylo (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

²⁷ <https://www.tanea.gr/2018/09/22/greece/astynomika/poiniki-dioksi-enantion-tou-kosmimatopoli-gia-to-thanato-tou-epidoksou-listi/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

²⁸ <https://www.documentonews.gr/article/zak-kwstopoylos-nea-martyria-poy-sokarei-toy-klwtsagane-to-kefali-kai-trantzotan-yphrx-e-ki-allos> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

δικογραφία και σύμφωνα με τη δικηγόρο της οικογένειας του Κωστόπουλου κ. Παπαρρούσου, αν δεν είχε δημοσιοποιηθεί το εν λόγω βίντεο κανείς δεν θα γνώριζε πως ο 33χρονος δέχθηκε σφοδρότατη επίθεση.²⁹ Μεταγενέστερο βίντεο ανέτρεψε εκ νέου τα γεγονότα, δείχνοντας ότι ο Κωστόπουλος δέχτηκε τραμπουκισμό την ώρα που προσπαθούσε να μπει σε διπλανό ταχυφαγείο για να πάρει ένα μπουκάλι νερό, ενώ υπάρχει μαρτυρία νεαρής κοπέλας ότι φώναζε για βοήθεια πριν εισέλθει στο κοσμηματοπωλείο, απομακρύνοντας το σενάριο ληστείας ή κλοπής αφού ο Κωστόπουλος παρέμεινε για αρκετά λεπτά έξω από το ταχυφαγείο κρατώντας μόνο ένα μπουκάλι νερό.³⁰ Οι τοξικολογικές εξετάσεις στη σορό του Κωστόπουλου βγήκαν αρνητικές και για τις πέντε κατηγορίες καθώς και για αλκοόλ, απομακρύνοντας και το σενάριο του θανάτου από ναρκωτικές ουσίες.³¹

Ο ανακριτής της υπόθεσης, αν και έχει ζητήσει επανειλημμένως την αποστολή κρίσιμων στοιχείων για την πορεία της έρευνας, όπως είναι οι καταγραφές των διαβιβάσεων από τα κέντρα επιχειρήσεων της ΕΛ.ΑΣ. και του Ε.Κ.Α.Β., δύο χρόνια μετά το συμβάν εξακολουθεί να μην τις έχει στη διάθεσή του.³² Για την ελληνική ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, ο Ζακ Κωστόπουλος αντιπροσωπεύει τη μακρά μάχη για ισότητα και σεβασμό. Ο βίαιος θάνατός του έχει συγκριθεί με τη δολοφονία του αντιφασίστα Παύλου Φύσσα από τη νεοναζιστική οργάνωση της Χρυσής Αυγής. «Είναι η ίδια ιδεολογία που τους σκότωσε», λέει η Άννυ Παπάζογλου, της ΛΟΑΤΚΙ+ οργάνωσης Colour Youth. «Οι ομοφοβικές επιθέσεις είναι πολύ κοινές εδώ. Η αστυνόμευση της κεντρικής Αθήνας έχει αυξηθεί κατά πολύ και μαζί της τα περιστατικά αστυνομικής βίας και κατάχρησης της εξουσίας. Είναι υψίστης σημασίας να καταδικαστούν οι δολοφόνοι του Ζακ. Να φανεί ότι δεν θα υπάρξει ανοχή για κάτι τέτοιο».³³

Τέλος, στις 7 Ιουλίου του 2019, στις εθνικές εκλογές που προκηρύχθηκαν, η Νέα Δημοκρατία με αρχηγό τον Κυριάκο Μητσοτάκη επικράτησε στις 51 από τις συνολικά 59 εκλογικές περιφέρειες της χώρας, όπως κατέδειξαν τα αποτελέσματα του υπουργείου Εσωτερικών. Στη νέα Βουλή εισήλθαν 6 κόμματα, με τρίτο το Κίνημα Αλλαγής, το οποίο με ποσοστό 8,05% εξέλεξε 22 βουλευτές.

²⁹ <https://www.in.gr/2018/09/25/greece/zak-kostopoulos-gia-paraleipseis-sti-dikografia-mila-o-dikigoros-oute-leksi-gia-viaiopragia/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

³⁰ <https://www.news247.gr/koinonia/vinteo-ntokoymento-o-zak-kostopoylos-dechthike-trampoykismo-ligo-prin-mpei-sto-kosmimatopoleio.6653806.html> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

³¹ <https://www.kathimerini.gr/society/995887/kathares-gia-narkotika-kai-alkool-oi-toxikologikes-exetaseis-toy-zak-kostopoyloy/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

³² <https://omniatv.com/853444894> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

³³ <https://www.in.gr/2020/12/20/life/stories/zak-kostopoulos-pandimia-den-stamata-tin-pali-gia-dikaioyni-gia-ton-thanato-tou-aktivisti/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

Κεφάλαιο 4^ο: Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα στην Ελλάδα

4.1 Ιδεολογία του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναφερθεί ο όρος *ιδεολογία*. Προς αποφυγή παρερμηνειών, ο όρος αυτός θα πρέπει να διευκρινιστεί. Η ιδεολογία πολλές φορές αναφέρεται ως η ψευδής αναπαράσταση της πραγματικότητας, η ψευδή συνείδηση η οποία είναι διακριτή από την επιστημονική. Επιπροσθέτως, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως η ψευδής συνείδηση που διαδίδεται από τις τάξεις που κυριαρχούν σε μία κοινωνία οικονομικά, πολιτισμικά και πολιτικά.³⁴ Σε αυτή την εργασία, δεν θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο *ιδεολογία* με αυτή την ερμηνεία. Θα μιλήσουμε για την ιδεολογία του συγκεκριμένου κοινωνικού κινήματος χωρίς να θεωρούμε ότι οι ιδέες του είναι λάθος αλλά ότι οι ιδέες του είναι συνεκτικές και αλληλένδετες. Ένα κίνημα που δεν είναι στην εξουσία μπορούμε να πούμε ότι έχει ιδεολογία, όπως οι κυρίαρχες τάξεις της κοινωνίας προπαγανδίζουν μια ιδεολογία που υποστηρίζει την κυριαρχία τους. Εδώ χρησιμοποιούμε την *ιδεολογία* με τον πιο γενικό τρόπο ως σύστημα λόγων, χωρίς αναφορά στην αλήθεια ή στο ψέμα (Garner, 1996).

Η ιδεολογία αναφέρεται στους λόγους ενός κινήματος, στο τι σκέφτονται και λένε οι άνθρωποι. Η ιδεολογία είναι οι ιδέες που έχουν οι άνθρωποι που βλέπουν τους εαυτούς τους συνδεδεμένους με το κίνημα. Η Roberta Garner αναφέρει ότι:

«η ιδεολογία έχει κάποιο βαθμό συνοχής. Οι ιδέες ενώνονται κατά κάποιο τρόπο. Οι λόγοι είναι αλληλένδετοι. Οι λόγοι καθορίζουν κάποιο τρόπο τη θέαση της πραγματικότητας. Διευκρινίζουν τι είναι πραγματικά σημαντικό. Είναι ένας τρόπος για να κατανοηθούν οι εμπειρίες και οι καταστάσεις της ζωής. Οι λόγοι εξηγούν ποια είναι η τρέχουσα κατάσταση και γιατί πρέπει να αλλάξει. Προσδιορίζουν κάποια προτιμώμενη κατάσταση πραγμάτων που γίνεται ο στόχος του κινήματος» (Garner, 1996, σελ. 15).

Μπορούμε να δούμε τους λόγους που αναφέρονται στην ιδεολογία λίγο πιο αναλυτικά.

Οι συγκεκριμένοι λόγοι εστιάζονται στις αναπαραστάσεις τις πραγματικότητας. Προσπαθούν, δηλαδή, να αποτυπώσουν τη σχεδόν άπειρη πολυπλοκότητα του κόσμου με μια σειρά από βασικές εικόνες και βασικούς όρους. Η ιδεολογία φέρει μαζί της «συγκεκριμένη γλώσσα, ένα σύνολο κανόνων για το πώς να μιλήσετε, για το πώς να λέτε πράγματα και για το τι μπορεί και τι δεν μπορεί να ειπωθεί» (Garner, 1996, σελ. 15). Ιδωμένος συνολικά, ο όρος «ιδεολογία» είναι ένα σύνολο πεποιθήσεων που χρησιμοποιούνται για να στηρίξουν ή να αμφισβητήσουν μια δεδομένη κοινωνικοπολιτική κατάσταση και χρησιμοποιούνται για την ερμηνεία του πολιτικού κόσμου (McAdam, et al., 1996, σελ. 262). Οι ιδεολογικές δράσεις, που αποτελούν από τις βασικότερες μέριμνες της κινηματικής ηγεσίας, ενέχουν (και

³⁴ Ο Αλτουσέρ αναφέρει ότι η κυρίαρχη αντίληψη εμφανίζει την ιδεολογία ως «σύστημα των ιδεών, των παραστάσεων που δεσπόζει στο πνεύμα ενός ανθρώπου ή μιας κοινωνικής ομάδας» (Αλτουσέρ, 1983, σελ. 93).

απορρέουν από) τη συμβολική επεξεργασία/έλλογη «απόδοση» των κινηματικών συλλογικών δράσεων, που όπως είναι φυσικό απηχούν τα «συμφέροντα» των διεκδικητών (νομιμοποίηση/κατάδειξη της αναγκαιότητας της κινηματικής παρουσίας, απονομιμοποίηση του αντιπάλου, προσδιορισμός της διακύβευσης και του επιθυμητού πεδίου σημασιών). Οι συμβολικές αυτές δράσεις, λοιπόν, **1)** οριοθετούν την κινηματική συλλογικότητα, **2)** περιγράφουν την ανεπιθύμητη κατάσταση πραγμάτων που καθιστά τη συλλογική δράση επιτακτική και αναγκαία και που προσδιορίζεται ως απόρροια αρνητικών δράσεων ή αδράνειας του αντιπάλου, και **3)** συνδέουν τα άμεσα κινηματικά αιτήματα με γενικά αποδεκτές, πανανθρώπινες αρχές (π.χ., αλήθεια, ελευθερία/απελευθέρωση, δικαιοσύνη, κ.λπ.) (Σεφεριάδης, 2006).

Ο Melucci (1996) διακρίνει δυο βασικές λειτουργίες που η ιδεολογία καλείται να επιτελέσει: **1)** η πρώτη συνίσταται στην εσωτερική ομογενοποίηση του κινήματος (που επιτελείται μέσω της διαρκούς επεξεργασίας αξιών και πρακτικών κανόνων δράσης, και τη δημιουργία πρακτικής κινηματικής ηθικής – συνδυαστικά με έλεγχο παραβατικών συμπεριφορών), και **2)** επικουρικές αυτής της λειτουργίας είναι διάφορες κινηματικές τελετουργίες που εγκαθιδρύονται: τρόποι ένδυσης, γλωσσικοί και συμπεριφορικοί κώδικες (π.χ., «σύντροφοι», «δημοκρατίσες», «συνάδελφε»), «βεστιάρια», κ.λπ.

Την «ιδεολογία», την ακολουθούν οι όροι «κουλτούρα» και «αξιακές πλαισιώσεις». Σύμφωνα με τον Mayer N. Zald (1996, σελ. 262), «κουλτούρα» είναι οι κοινές πεποιθήσεις που μεσολαβούν και αποτελούνται από σύμβολα και τη γλώσσα ενός κινήματος ή μιας κοινωνίας, ενώ «αξιακές πλαισιώσεις» είναι συγκεκριμένες μεταφορές, συμβολικές αναπαραστάσεις, και γνωστικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται για την απόδοση και/ή την μετάδοση της συμπεριφοράς και των γεγονότων με έναν αξιολογικό τρόπο και για την πρόταση εναλλακτικών τρόπων δράσης. Ο Σ. Σεφεριάδης (2006) επισημαίνει ότι η μελέτη των συμβολικών πόρων έχει μακρά ιστορία, διεπιστημονική παρουσία, πολλές και ιδιόμορφες όψεις. Είναι όμως δυνατόν να διακριθούν δυο βασικές «προδιαθέσεις». Η μια είναι περισσότερο προσανατολισμένη στις κοινωνικοθεωρητικές καταβολές και διαστάσεις της ανάλυσης του Λόγου και της ιδεολογίας. Η δεύτερη συγκροτεί εμπειρικές έννοιες και στοχεύει περισσότερο στην έρευνα.

4.1.1 Πολιτικές θέσεις

Οι ομοφυλόφιλοι/ες αντιμετωπίζουν, ακόμα και σήμερα, στην καθημερινή τους εμπειρία τον χλευασμό και την υποτίμηση των σεξουαλικών τους επιθυμιών. Η ομοφοβία, εκτός από ρατσισμό και προκατάληψη, γεννάει και μια άκρως υπαρκτή κατάσταση παραγνώρισης και δυσμενούς μεταχείρισης σε όλα τα πεδία της κοινωνικής και προσωπικής τους ζωής. Το αυτονόητο της ετεροφυλοφιλίας διατρέχει τους θεσμούς του αστικού κράτους, τη νομοθεσία, την οργάνωση της γραφειοκρατίας και της εκπαίδευσης, ώστε δεν θα ήταν υπερβολή αν τη χαρακτηρίζαμε βασική οδηγία στο DNA του. Η ομοφυλοφιλία και οι ομοφυλόφιλοι/ες αντιμετωπίζονταν ως αόρατοι ή ανύπαρκτοι στην κοινωνική και πολιτική ζωή ή σαν περιπτώσεις ψυχιατρικής, ποινικής και κατασταλτικής αντιμετώπισης (Τορπουζίδης, 2012, σελ. 13), και για αυτόν το λόγο η ιδεολογική συγκρότηση των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων ήταν επιβεβλημένη ώστε να μπορούν τα άτομα που έβρισκαν τον εαυτό τους μέσα στο

κίνημα να μπορούν να μιλήσουν για αυτό, να αναγνωρίσουν τους αντιπάλους τους, να δημιουργήσουν έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας.

Μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα ανέπτυξε σχέσεις με την Αριστερά. Ο Θεοδωρακόπουλος (2005, σελ. 67) οραματιζόταν το ΑΚΟΕ ως μια αναρχίζουσα ομάδα ώστε να αντιδιαστείλει την ιδεολογική κατεύθυνση του ομοφυλοφιλικού κινήματος από εκείνη των κομμάτων. Οραματιζόταν το ΑΚΟΕ ως μια αταξική κοινότητα μέσα σε μία αμιγώς ταξική κοινωνία. Επίσης, παραθέτει ότι στόχος του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος:

«ήταν η προώθηση της συνεργασίας με όλες τις ομάδες και οργανώσεις για την απελευθέρωση της γυναίκας, τις νεολαίες και τα πολιτικά κόμματα της Αριστεράς, τις πολιτιστικές οργανώσεις και τα διάφορα ριζοσπαστικά κινήματα, τους συλλόγους εργαζομένων, των διανοούμενων, των καλλιτεχνών και των μαζικών λαϊκών φορέων εν γένει» (Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 76).

Με αυτό τον τρόπο, το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα ακολουθούσε το μονοπάτι της ρήξης με τις ταξικές δομές της κοινωνίας μέσω της κοινωνικής επανάστασης για μια καλύτερη ζωή για όλους τους ανθρώπους.

Παρ' όλα αυτά, το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα δεν υπήρξε ποτέ ένα ενιαίο ιδεολογικά κίνημα καθώς η σεξουαλική ταυτότητα δεν εξασφάλιζε και δεν εγγυόταν μία ενιαία πολιτική ταυτότητα. Άλλωστε, σύμφωνα με τον Alberto Melucci (1995), ένας συλλογικός δρών είναι μια σύνθετη, κατασκευασμένη πραγματικότητα που παρόλα αυτά παρουσιάζεται εμπειρικά ως ενότητα. Από τη μια πλευρά, οι δρώντες τείνουν να δίνουν στον εαυτό τους έναν ενιαίο ορισμό που ενισχύει, τουλάχιστον από άποψη ιδεολογίας, την ικανότητά τους για δράση και τη σχέση τους με τους αντιπάλους, τους συμμάχους και τους πιθανούς υποστηρικτές τους. Από την άλλη, οι παρατηρητές τείνουν να αποδίδουν αυτή την ενότητα σε ένα εμπειρικό συλλογικό φαινόμενο, απλοποιώντας το και μετατρέποντάς το σε ομοιογενές υποκείμενο σύμφωνα με τη κοινή λογική. Η ενότητα είναι αποτέλεσμα ανταλλαγών, διαπραγματεύσεων, αποφάσεων και συγκρούσεων που αναδεικνύει συνεχώς ο δρών, αλλά που ποτέ δεν είναι στο προσκήνιο. Τέτοιες διαδικασίες δεν είναι άμεσα ορατές, καθώς οι δρώντες τείνουν να κρύβουν τον κατακερματισμό τους. Αλλά όταν αυτή η ενότητα συνειδητοποιηθεί, αυτό από μόνο του είναι ήδη προϊόν.

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα στις αρχές της δεκαετίας του 1990 αποτραβήχτηκε από τον ριζοσπαστισμό καθώς υπήρχε έντονη η αίσθηση ότι η γκέι κοινότητα υπήρχε κίνδυνος να περιθωριοποιηθεί από την υπόλοιπη κοινωνία (Wolf, 2016, σελ. 163) και για αυτόν το λόγο υπήρξε ένας μετριασμός της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας ώστε να γίνει η ίδια μια ελκυστική αγορά. Η αποπολιτικοποίηση που έλαβε χώρα επηρέασε σαφώς και τα αιτήματα του κινήματος το οποίο πλέον προχώρησε σε μία πιο μετριοπαθή ατζέντα η οποία επιδίωκε δικαιώματα μέσα στις παρούσες δομές, όπως καταδεικνύει η συνεργασία με ΜΚΟ, με πολιτικά κόμματα, με πρεσβείες και αμφισβητούμενες, από τις ίδιες τις ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεις, χορηγίες.

Την περίοδο που εξετάζει η παρούσα εργασία, η πολιτική τοποθέτηση των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων δεν είναι ενιαία. Από την προσωπική εμπειρία των συνεντευξιαζόμενων αναδύθηκε ο πλουραλισμός των πολιτικών θέσεων των μελών του κινήματος. Ο Σ2,

στην ερώτηση «Από το 0 που συμβολίζει την άκρα Αριστερά μέχρι το 10 που συμβολίζει την άκρα Δεξιά, που θα κατατάσσατε τον εαυτό σας πολιτικά;» απαντά: «Τοποθετώ τον εαυτό μου στο 3. Νιώθω αριστερή, αλλά δεν έχω καμία εμπλοκή με τα κόμματα».

Στην ίδια ερώτηση ο **Σ3** απαντά: «Βάζω στον εαυτό στο 7 καθώς ανήκω στην κεντροδεξιά» και ο **Σ4** : «Το 2, στην Αριστερά. Αυτή τη στιγμή συμμετέχω στο ΜΕΡΑ25, καθώς έχω συμμετάσχει και στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και στην Πλεύση Ελευθερίας. Με την Λαϊκή Ενότητα ήμουν υποψήφιος ευρωβουλευτής το 2019, όμως δεν ήμουν μέλος της Λαϊκής Ενότητας».

Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε τρεις διαφορετικές στάσεις, οι οποίες και οι τρεις βρίσκουν τον εαυτό τους στο ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα. Συνεπώς, μέσα στο κίνημα υπάρχουν διαξιφισμοί, καθώς άλλα άτομα επιλέγουν την αντικαπιταλιστική δράση ώστε να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους, και άλλα επιλέγουν καπιταλιστικά εργαλεία ώστε να πετύχουν τους στόχους τους. Η ιδεολογία, σαφώς εκτός από ενοποιητικούς παράγοντας μέσα σε ένα κίνημα, μπορεί να είναι και διαφοροποιητικός παράγοντας. Οι οργανώσεις που συμμετέχουν στο κίνημα συνεργάζονται περισσότερο με αυτές που έχουν κοινά ιδεολογικά χαρακτηριστικά και ίσως καθόλου με αυτές που έχουν διαφορές, καθώς οι διαξιφισμοί δεν μπορούν να λείπουν. Οι οργανώσεις που επιλέγουν την αντικαπιταλιστική προσέγγιση δεν συνεργάζονται με τις οργανώσεις που επιλέγουν να έχουν χορηγούς πολυεθνικές εταιρίες.

Η επιλογή χορηγών είναι ένα ζήτημα ιδεολογικό, όπως και ζήτημα οργάνωσης. Ένα παράδειγμα είναι ότι η διοργανωτική επιτροπή του Athens Pride 2017 δέχτηκε την χορηγία της канаδικής εταιρίας Eldorado Gold³⁵ η οποία δεν είχε καταφέρει να λειτουργήσει στις Σκουριές στην Χαλκιδική λόγω του μαζικού κινήματος που υπήρξε ενάντια στην περιβαλλοντική καταστροφή που θα επέφερε η εξόρυξη. Η συγκεκριμένη κίνηση έφερε μαζική αντίδραση πολλών ΛΟΑΤΚΙ+ οργάνωσεων και ανάγκασαν το Athens Pride να αποσύρει τη χορηγία της Eldorado Gold, προχωρώντας στην παρακάτω επίσημη ανακοίνωση:

*«Μετά από προσεκτικό έλεγχο και με αφορμή παρατηρήσεις μελών της κοινότητάς μας σε σχέση με τη χορηγία της ELDORADO GOLD στο φετινό Athens Pride – Φεστιβάλ Υπερηφάνειας Αθήνας αποφασίστηκε από κοινού από την επιτροπή Διοργάνωσης και την πολιτική ομάδα του Athens Pride η απόσυρση της χορηγίας και η επιστροφή των χρημάτων».*³⁶

Όπως επισημαίνει ο **Σ4**: «Η χρηματοδότηση από το Κράτος προς τις ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεις δεν υπάρχει, οπότε αναγκάζονται να πάρουν κάποιες χορηγίες από ιδιώτες. Αυτό δημιουργεί κάποιες δεσμεύσεις [...], δημιουργεί ένα θετικό προφίλ της εταιρίας, από την άλλη μεριά όμως η Eldorado Gold συγκεκριμένα έκανε πολλές παραβιάσεις, καταπατήσεις περιβάλλοντος οι οποίες όμως δεν θα μπορούσαν να συνδεθούν με ένα κίνημα απελευθερωτικό.»

Όπως βλέπουμε, υπάρχει η άποψη ότι το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα δεν θα πρέπει να συνδέεται με χορηγούς που, ενώ φαινομενικά στηρίζουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιώματα, από την άλλη, προβαίνουν σε καταπατήσεις δικαιωμάτων άλλων κοινωνικών ομάδων. Η χρηματοδότηση δημιουργεί πολιτικές συμμαχίες καθώς αναγνωρίζουμε ότι η αποδοχή ή η απόρριψη αυτών των χορηγιών είναι πολιτικές πράξεις. Συγκεκριμένα, η

³⁵ <https://www.hellas-gold.com/ellinikos-xrysos/chalkidiki/> (Τελευταία πρόσβαση 2/12/2021)

³⁶ <https://thepressproject.gr/aposurthike-i-xorigia-tis-eldorado-sto-athens-pride-meta-apo-antidraseis/> (Τελευταία πρόσβαση 2/12/2021)

Vodafone ανήκει στους «χρυσούς» χορηγούς του Athens Pride «που τα τελευταία χρόνια έχει περάσει σε εκκαθάριση του εργατικού δυναμικού της με σκοπό να διώξει τους/ις παλιούς/ες εργαζόμενους/ες που έχουν καλύτερες συμβάσεις εργασίας και να προσλάβει νέους/ες με λιγότερα δικαιώματα και χαμηλότερους μισθούς. Η ίδια εταιρεία στο παρελθόν έχει απολύσει εργαζόμενους/ες για συνδικαλιστικούς λόγους, έχει απολύσει δηλαδή εργαζόμενους/ες που διεκδίκησαν τα δικαιώματά τους και την ίδια ώρα είναι «χρυσός» χορηγός στο Pride, που θεωρητικά θέλει να προβάλλει και να αγωνιστεί για δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων».³⁷

4.1.2 Ορατότητα - Ισότητα

Σύμφωνα με τον Pierre Bourdieu (2019, σελ. 212),

«η ιδιαίτερη μορφή συμβολικής κυριαρχίας της οποίας θύματα είναι οι ομοφυλόφιλοι επιβάλλεται μέσω συλλογικών πράξεων κατηγοριοποίησης που δημιουργούν σημαντικές διαφορές, αρνητικά σημασιοδοτημένες, και κατά συνέπεια και ομάδες, στιγματισμένες κοινωνικές κατηγορίες. Όπως σε κάποια ήδη ρατσισμού, παίρνει σε αυτήν τη περίπτωση τη μορφή της άρνησης, δημόσιας, ορατής ύπαρξης. Η καταπίεση που «μετατρέπει τον άλλο σε αόρατο» εκδηλώνεται μέσα από μια άρνηση της νόμιμης, της δημόσιας, δηλαδή της γνωστής και αναγνωρισμένης, ύπαρξης, κυρίως μέσω του νόμου και μέσω του στιγματισμού που δεν εμφανίζεται ποτέ τόσο ξεκάθαρα όσο στην περίπτωση που το κίνημα διεκδικεί το να είναι ορατό. Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα αναγνωρίζει την ορατότητα και εν συνεχεία την ισότητα ως το σημείο εκκίνησης της κοινωνικής ζωής. Ο στόχος είναι κεντρικός στην κατανόηση του κινήματος για το τι πραγματικά έχει σημασία και φέρνει μαζί του την πρακτική της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων. Η ορατότητα είναι μία έννοια άμεσα συσχετιζόμενη με το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα καθαυτό, καθώς και μια λέξη που κατέχει κυρίαρχη θέση στο λεξιλόγιο του Athens Pride. Η έννοια της ορατότητας κατέχει έναν κυρίαρχο ρόλο σαν κινητήριος δύναμη δημόσιων χωρικών αλληλεπιδράσεων».

Ο Σ1, όταν ρωτήθηκε τι μπορεί να σημαίνει η ορατότητα και η ισότητα απάντησε ότι: «Μονολεκτικά, εκφράζουν την ανάγκη των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων και γενικά των μειονοτήτων να αναγνωριστούν αρχικά ως ίσα μέλη της κοινωνίας, αρχικά θεωρητικά, (ορατότητα) και εν συνεχεία πρακτικά (ισότητα)».

«Η ορατότητα είναι το εργαλείο μέσα από το οποίο μπορούμε να πετύχουμε την ισότητα. Η ορατότητα είναι μια μεγάλη διεκδίκηση του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος από την αρχή που δημιουργήθηκε. Στην ουσία είναι η κύρια διεκδίκηση του Pride συμβολικά τα οποία έγιναν την δεκαετία του '70 για πρώτη φορά και ήταν αυτό που βοήθησε να έρθουν όλα τα ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα στο προσκήνιο. Η ισότητα είναι το ζητούμενο, η ισότητα είναι η άρση των διακρίσεων εναντίων των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, η απόκτηση δικαιωμάτων, η απόκτηση μιας υπόστασης στην κοινωνία που είναι ίδια με αυτή που απολαμβάνουν τα straight άτομα τα οποία ορίζουν την ατζέντα.» (Σ4)

«Ορατότητα για εμένα σημαίνει να βλέπει όλη η κοινωνία ότι υπάρχουν και άτομα πέρα από το στρέιτ cis άντρας/γυναίκα, και ισότητα ότι όλοι αυτοί οι άνθρωποι πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα στον γάμο, στη δουλειά και γενικά στην ένταξη στη κοινωνία.» (Σ1)

Η άποψη του Σ5 ήταν η εξής στην ίδια ερώτηση:

³⁷ <https://www.fylosykis.gr/athens-pride-peri-eldorado-gold-allon-deinon/> (Τελευταία πρόσβαση 2/12/2021)

«Αυτές οι λέξεις είναι κατά κάποιον τρόπο αλληλένδετες για εμένα. Ορατότητα για εμένα σημαίνει το να υπάρχουν επαρκείς και αξιοπρεπείς αναπαραστάσεις ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής, δηλαδή όχι μόνο στην τηλεόραση ή στον κινηματογράφο και όχι σαν καρικατούρες χαρακτήρων. Η ορατότητα σημαίνει το να μπορούν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα να βλέπουν άλλα άτομα σαν εκείνα και στην καθημερινότητά τους. Ισότητα για εμένα σημαίνει τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα να έχουν τα ίδια ακριβώς δικαιώματα που έχουν όλοι οι άλλοι πολίτες της χώρας. Πιστεύω ότι όσο αυξάνουμε την ορατότητα τόσο θα αυξάνεται και η πίεση για την διεκδίκηση της ισότητας. Πέρα από το κομμάτι των δικαιωμάτων ως πολίτες της χώρας, η ορατότητα και η ισότητα για εμένα αφορούν και στο πώς αντιμετωπίζεται ένα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομο από άλλα άτομα ή υπηρεσίες που έχουν δομηθεί με ένα αυστηρό ετεροκανονικό μοντέλο. Επομένως, η ορατότητα και η ισότητα θα έλεγα ότι είναι από τις επιτακτικότερες ανάγκες των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων κάθε μέρα και όχι μόνο ως ένα πολιτικό ή επικοινωνιακό εργαλείο.»

Στις παραπάνω απόψεις παρατηρείται ένα μοτίβο: η ισότητα επέρχεται ως αποτέλεσμα της ορατότητας. Με αυτή την έννοια, η ισότητα είναι κάτι το οποίο είναι ζητούμενο και κάτι το οποίο δεν έχει επιτευχθεί ακόμα. Η ισότητα δεν αφορά μια εξίσωση δικαιωμάτων των straight με τους gay, αλλά αφορά μια δυναμική κατάσταση η οποία θα δίνει την δυνατότητα στα gay άτομα να απολαμβάνουν τα οφέλη που μπορεί να παρέχει η οικογένεια, όπως αυτή ορίζεται από τους ετεροφυλόφιλους – ωστόσο, δεν θα είναι μία πυρηνική οικογένεια, αλλά περισσότερο μία οικογένεια που θα πραγματεύεται τον ορισμό του/της συντρόφου όπως τον καθορίζει το υποκείμενο. Συνεπώς, το αίτημα της ισότητας δεν επέρχεται ως μια εξίσωση των δικαιωμάτων αλλά ως μια αμφισβήτηση και έναν επανακαθορισμό της έννοιας της οικογένειας. Η διαφορετική σχέση των υποκειμένων πλέον αμφισβητεί τους παραδοσιακούς ρόλους άντρα-γυναίκας. Η θεσμική διεκδίκηση υπεισέρχεται ώστε να επιβεβαιώσει την επανεγγραφή της κουλτούρας. Η πρωτεύουσα διεκδίκηση της ορατότητας είναι η εξάλειψη της ομοφοβίας μέσω της ανατροπής των παρόντων σχέσεων εξουσίας οι οποίες επιβάλλονται πάνω στο σώμα ώστε να υπάρξει ολοκληρωτική αποδοχή των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων.

Η ερμηνεία της ορατότητας που διεκδικούν το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα βρίσκεται σε αντίθεση με το «ανδρικό βλέμμα». Η Laura Mulvey, φεμινίστρια κριτικός του κινηματογράφου χρησιμοποιεί το στάδιο του καθρέφτη³⁸ για να εξηγήσει το «ανδρικό βλέμμα», δηλαδή το να δέχεσαι τους άλλους ανθρώπους ως αντικείμενα, το να τους υποβάλεις σε ένα ελεγκτικό βλέμμα. Με αυτόν το τρόπο, συγκροτεί τη θεωρία της για να προτείνει ότι μπορεί να δημιουργηθεί μια αναλογία μεταξύ της συγκρότησης του Εγώ του παιδιού και των απολαύσεων της κινηματογραφικής ταύτισης. Όπως ένα παιδί αναγνωρίζει και παραγνωρίζει τον εαυτό του στον καθρέφτη, ο άνδρας αναγνωρίζει και παραγνωρίζει τον εαυτό του στην οθόνη. Ο δημοφιλής κινηματογράφος δομείται γύρω από δύο στιγμές: στιγμή αφήγησης και στιγμή θεάματος. Η πρώτη σχετίζεται με το ενεργό αρσενικό και η δεύτερη με το παθητικό

³⁸ Η αίσθηση του ότι είμαστε ένα ξεχωριστό άτομο αρχίζει να αναδύεται σ' αυτό που ο Lacan ονομάζει «το στάδιο του καθρέφτη». Όπως σημειώνει ο Lacan, όλοι γεννιόμαστε πρόωρα. Παίρνει καιρό μέχρι να είμαστε ικανοί να ελέγξουμε και να συντονίσουμε τις κινήσεις μας. Αυτό δεν έχει επιτευχθεί πλήρως όταν το βρέφος βλέπει για πρώτη φορά τον εαυτό του στον καθρέφτη. Το βρέφος σχηματίζει μία ταύτιση με το είδωλο στον καθρέφτη. Ο καθρέφτης σημαίνει έλεγχο και συντονισμό που μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν υπάρχουν. Έτσι όταν το βρέφος βλέπει για πρώτη φορά τον εαυτό του στον καθρέφτη, δεν βλέπει μόνο μια εικόνα του τωρινού εαυτού του αλλά βλέπει και μια υπόσχεση ενός πιο ολοκληρωμένου εαυτού· μέσα σε αυτή την υπόσχεση αρχίζει να αναδύεται το Εγώ (Storey, 2015, σελ. 159).

θηλυκό (Mulvey, 2005). Ο αρσενικός θεατής επικεντρώνει το βλέμμα του στο ήρωα για να ικανοποιήσει σχηματισμούς του Εγώ, και μέσω του ηρώα στην ηρωίδα για να ικανοποιήσει τη λίμπιντο.

Η Arendt για παράδειγμα, υποστηρίζει πως το δημόσιο επιτυγχάνεται μόνο μέσα από την πολλαπλή και ποικίλη ορατότητα και την παρουσία: κάτι που σημαίνει πρακτικά πως οτιδήποτε εμφανίζεται στο πεδίο του δημόσιου μπορεί να ιδωθεί και να ακουστεί από οποιονδήποτε και λαμβάνει την μέγιστη δημοσιότητα (Παπαευαγγέλου, 2021, σελ. 28). Τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, ως ιστορικά κοινωνικά αποκλεισμένα στις νεωτερικές κοινωνίες, απαιτούν μια «δίκαιη ορατότητα» (Brighenti, 2007). Αναλύοντας, την έννοια της αναγνώρισης, ο Brighenti αντιλαμβάνεται για παράδειγμα τις δράσεις αντίστασης και «ενδυνάμωσης» μειονοτήτων ενάντια στις κυρίαρχες ελίτ, τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο διεκδικείται ο χώρος για να καταστήσουν τους εαυτούς τους ορατούς. Θεωρεί το κοινωνικό πεδίο του δημόσιου χώρου ένα πεδίο με ανώτερο και κατώτατο επίπεδο αυτού που ονομάζει «δίκαιη ορατότητα», και, με βάση αυτόν το διαχωρισμό, κάτω από το κατώτατο επίπεδο βρίσκονται οι κοινωνικά αποκλεισμένοι (Παπαευαγγέλου, 2021, σελ. 29). Η ορατότητα, η οποία αναφέρεται πολύ συχνά στις δράσεις του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος, καθορίζει εν πολλοίς τη φύση των δράσεων αυτών. Η οικειοποίηση του δημόσιου χώρου μέσω του οποίου κατακτάται η ορατότητα καθορίζει τις μορφές δράσης του κινήματος, τις ενδυματολογικές επιλογές, το ρεπερτόριο.

Ο βαθμός ορατότητας, σύμφωνα με τον Brighenti, καθορίζει την συμπεριφορά του υποκειμένου. Εδώ έχουμε μια ευθεία αναφορά στο πανοπτικό του Bentham.³⁹ Σύμφωνα με τον Foucault (2011, σελ. 229):

«[...] το μείζον αποτέλεσμα του πανοπτικού οδηγεί τον κρατούμενο σε μια συνειδητή και μόνιμη κατάσταση ορατότητας που διασφαλίζει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας [...]. Η επιτήρηση είναι μόνιμη προς τα αποτελέσματά της, ακόμη και αν είναι ασυνεχής ως προς την δράση της, έτσι ώστε η τελειότητα της εξουσίας να καταστήσει αχρεία την ενεργό άσκηση της [...] έτσι ώστε οι κρατούμενοι να τοποθετούνται σε μια κατάσταση εξουσίας, της οποίας είναι οι ίδιοι οι φορείς [...]. Εκείνος που υπάγεται σε πεδίο ορατότητας, που το γνωρίζει, αποδέχεται τους εξαναγκασμούς της εξουσίας, τους θέτει αυθόρμητα σε λειτουργία πάνω του, εγγράφει μέσα του τις σχέσεις εξουσίας, στην οποία παίζει ταυτόχρονα και τους δύο ρόλους. Γίνεται καταστατική αρχή της ίδιας του της καθυπόταξης».

4.1.3 Αιτήματα ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος

Τα αιτήματα του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος, σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του Athens Pride, είναι τα εξής:

- Επέκταση του Προεδρικού Διατάγματος 132/2012 για τη Σύσταση Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας ώστε να περιλαμβάνει σεξουαλικό προσανατολισμό και ταυτότητα φύλου με μέριμνα για

³⁹ Το πανοπτικό είναι ένας τύπος κτιρίου φυλακής που σχεδιάστηκε από τον Jeremy Bentham το 1787. Στο κέντρο του κτιρίου υπάρχει ένας πύργος που επιτρέπει στον διοικητή να παρατηρεί όλους τους φυλακισμένους στα περιβάλλοντα κελιά, χωρίς οι φυλακισμένοι να ξέρουν ότι τους παρατηρούν (Storey, 2015)

αποτελεσματική και επαρκή προστασία στα θύματα ομοφοβικής και τρανσφοβικής βίας.

- Πλήρης ενσωμάτωση της απόφασης-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ έτσι όπως ψηφίστηκε στις 11.3.2013, συμπεριλαμβάνοντας και την ταυτότητα φύλου, ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα φύλου από κάθε μορφής ρητορική και πράξεις μίσους.
- Εισαγωγή μαθημάτων σεξουαλική αγωγής σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες με ισότιμη αναφορά σε σεξουαλικό προσανατολισμό και ταυτότητα φύλου.
- Προσθήκη στο Σύνταγμα της χώρας του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου ως κατηγορία για την οποία απαγορεύεται κάθε διάκριση (στο πρότυπο της ευρωπαϊκής χάρτας δικαιωμάτων).
- Επέκταση του Οικογενειακού Δικαίου έτσι ώστε να παρέχεται ουσιαστική ισότητα και πρόσβαση στον πολιτικό γάμο και το σύμφωνο συμβίωσης στα ζευγάρια του ίδιου φύλου.
- Επέκταση του Οικογενειακού Δικαίου έτσι ώστε να παρέχεται ουσιαστική ισότητα και πρόσβαση στον πολιτικό γάμο στα ζευγάρια του ίδιου φύλου.
- Ισότιμη πρόσβαση σε υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, παρένθετη μητρότητα, υιοθεσία και γονεϊκότητα σε LGBT ζευγάρια.
- Δημόσια ενημέρωση για το νόμο 3304/2004, που απαγορεύει κάθε διάκριση στην εργασία και λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, μεταξύ άλλων, προσθήκη της ταυτότητας φύλου στους λόγους προστασίας, καθώς και διεύρυνσή του και σε άλλους τομείς της καθημερινότητας.⁴⁰

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων σχετικά με ποια αιτήματα θεωρούν ότι προτεραιοποιούνται και εάν αυτά τα αιτήματα θεωρούν ότι μπορούν να υλοποιηθούν. Ο Σ2 απάντησε:

«Να μην υπάρχει καμιάς μορφής διάκριση. Κανένας διαχωρισμός. Στα σχολεία, στην εργασία, στην κοινωνική ζωή. Να επιτραπεί ο πολιτικός γάμος και η υιοθεσία σε ομόφυλα ζευγάρια. Να αναγνωρίζονται και οι δύο ως γονείς ενός παιδιού που έχει βιολογικά γεννηθεί μόνο από τον έναν σε ομόφυλη οικογένεια. Να μην ενοχοποιούνται οι σεξουαλικές επιλογές. Να μπορεί να αποφασίσει ο κάθε άνθρωπος σε όποια ηλικία θέλει πώς αυτοπροσδιορίζεται και να μπορεί ιατρικά να επέμβει σε αυτό. Στην υπόλοιπη Ευρώπη υπάρχουν νόμοι που προστατεύουν τα ΛΟΑΤΚΙ δικαιώματα την ώρα που η Ελλάδα πληρώνει πρόστιμα επειδή δεν συμμορφώνεται με αυτούς. Είναι θέμα χρόνου να αλλάξουν τα πράγματα, σε πολιτικό επίπεδο τουλάχιστον. Η κοινωνία θα ακολουθήσει.»

«Ο γάμος για όλους δεν ξέρω εάν είναι η ενδεικνυόμενη στόχευση. Καλό θα ήταν να επικεντρωθούμε στην βελτίωση των δικαιωμάτων μέσω του συμφώνου συμβίωσης και στην επέκταση τους καθολικά στην ολότητα των δικαιωμάτων που προκύπτουν από αυτό.» (Σ3)

«Τα αιτήματα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων είναι η άρση των διακρίσεων πολιτικά, η άρση των διακρίσεων από κάτω στην κοινωνία, η θεσμική υπόσταση των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων. Από την μεριά του Κράτους, όμως, μπορούν να γίνουν διάφορα βήματα, όπως είναι η θεσμοθέτηση του γάμου ομοφύλων, να αρθεί το πλαίσιο που ισχύει για τα τρανς άτομα για να μπορούν να αλλάξουν τα χαρτιά τους όποτε εκείνα το θελήσουν και όχι μόνο αν είναι άγαμα, όπως ισχύει σήμερα. Ο γάμος ομοφύλων θα έλυνε αυτό το ζήτημα. Η ενημέρωση των μαθητών πάνω στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είναι ένα άλλο μεγάλο ζήτημα. Οι στόχοι αυτοί είναι εφικτοί. Είμαστε σε ένα επίπεδο μεγαλύτερης αποδοχής των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων.» (Σ4)

⁴⁰ <https://athenspride.eu/2013-05-22-19-36-09/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

«Τα αιτήματα του κινήματος είναι η ορατότητα, η ισότητα στα δικαιώματα, και η ταξικότητα. Θεωρώ ότι οι περισσότεροι στόχοι είναι εφικτοί, κυρίως γιατί πλέον είναι πιο εύκολο να έρχεται κάτι στην επιφάνεια και να παίρνει διαστάσεις. Επίσης, οι στόχοι είναι εφικτοί γιατί πρόκειται για διεκδικήσεις των αυτονόητων δικαιωμάτων των ανθρώπων.» (Σ5)

Όπως στην περίπτωση της ορατότητας και της ισότητας ως λέξεις-κλειδιά στο ΛΟΑΤΚΙ+ λεξιλόγιο, με αυτό τον τρόπο και τα αιτήματα που διατυπώνονται συνδέονται, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, με πανανθρώπινες αξίες (Melucci, 1996).

4.1.4 Αντίπαλοι ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος

Η ιδεολογία, εκτός από τον καθορισμό των στόχων του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος που αποτελεί μία οριοθέτηση για το ίδιο το κίνημα, παράλληλα οριοθετεί το κίνημα απέναντι στους αντιπάλους του. Ο Joshua Gamson θέτει το ερώτημα «ποιος είναι ο εχθρός; » στη μελέτη του για το ACT UP⁴¹, ενώ προσπάθησε να εξηγήσει τις διάφορες στρατηγικές που χρησιμοποίησε το κίνημα καθώς αμφισβητούσε κρατικούς και μη στόχους (Gamson, 1989). Το Κράτος, το οποίο αντιπροσωπεύει την θεσμική εξουσία, είναι πρωτεύων αντίπαλος του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος. Η θεσμική εξουσία είναι συμβολική και υλική και τα κινήματα μπορεί να αμφισβητήσουν διάφορους κρατικούς και μη κρατικούς στόχους (π.χ., θεσμούς, πρακτικές, πολιτισμικά πρότυπα και συστήματα γνώσης) όταν διεξάγουν διασυνδεδεμένους αγώνες για την ταξινόμηση (Della Porta & Diani, 2015, σελ. 114).

Στις συνεντεύξεις σχετικά με το ποιος θεωρείται αντίπαλος του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος δημιουργήθηκε ένα μοτίβο το οποίο περιστρέφεται γύρω από την Εκκλησία και την συντηρητική ιδεολογία. Ο Σ1 σημειώνει πως: *«Θεωρώ αντιπάλους μου τους δεξιούς, τους αμόρφωτους, τους χριστιανούς και πολλούς πολιτικούς που ανήκουν σε αυτό το φάσμα»*, ενώ και ο Σ2 αναφέρει: *«Οι παπάδες, οι ρατσιστές, οι πολιτικοί και οι φασίστες. Όλοι όσοι θεωρούν ότι οι ΛΟΑΤΚΙ+ είναι ανώμαλοι, επικίνδυνοι, κακά πρότυπα και πολίτες δεύτερης κατηγορίας»*. Ο Σ4 στην ίδια ερώτηση σχετικά με τους ποιους θεωρεί αντιπάλους των ΛΟΑΤΚΙ+ διεκδίκησεων απάντησε: *«Πολιτικά είναι η ακροδεξιά και τα διάφορα συντηρητικά λόμπι τα οποία ευκαιριακά συμπράττουν με την ακροδεξιά προκειμένου να περάσουν τις δικές τους πολιτικές διεκδικήσεις. Η Εκκλησία είναι ένα άλλο θέμα. Ως πολιτικός παράγοντας πολλές φορές ταυτίζεται με την ακροδεξιά, αλλά την ίδια στιγμή έχει θέμα με την ομοφυλοφιλία μέσα στους κόλπους της»*.

Στον ακροδεξιό χώρο τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα εμφανίζονται συνήθως ως «παιδοφίλοι»/«διαφθορείς», «ασθενείς» και «σεξουαλικά αποκλίνοντες» ή «διεστραμμένοι» (Mudde, 2011). Εδώ βρίσκουν συχνά γόνιμο έδαφος και συνωμοσιολογικές θεωρίες ομο/τρανσφοβικού και/ή αντισημιτικού υποβάθρου: το «γκέι λόμπι» και/ή το «εβραϊκό λόμπι», σε αгаσστή συνεργασία με τα ΜΜΕ που ασκούν προπαγάνδα υπέρ των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, προσπαθεί να δώσει ένα τέλος στην «παραδοσιακή» οικογένεια (Hannus, 2012). Στον σύγχρονο νεοναζιστικό χώρο, η παραδοσιακή οικογένεια «θεωρείται ως η μικρότερη οντότητα στην κοινωνία και μια σημαντική βάση για μελλοντικές προκλήσεις», ενώ «οι μη ετεροφυλόφιλοι τρόποι ζωής θεωρούνται ως μη παραγωγικοί και μη φυσικοί – για να συνεχιστεί η φυλή ή η πολιτισμική κληρονομιά, ο κύριος σκοπός των σχέσεων είναι η παραγωγή παιδιών» (Hannus, 2012). Ενώπιον της «απειλητικής» δημογραφικής αύξησης των μουσουλμάνων, τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα στέκονται εμπόδιο στην αναπαραγωγή της (λευκής) Δύσης, καθώς και στις «συντηρητικές χριστιανικές αξίες» (Hannus, 2012).

⁴¹ Η AIDS Coalition to Unleash Power (ACT UP) είναι μια διεθνής πολιτική ομάδα βάσης που εργάζεται για τον τερματισμό της πανδημίας του AIDS. Η ομάδα εργάζεται για να βελτιώσει τη ζωή των ατόμων με AIDS μέσω άμεσης δράσης, ιατρικής έρευνας, θεραπείας και υπεράσπισης και εργάζεται για την αλλαγή της νομοθεσίας και των δημοσίων πολιτικών.

Η πολεμική του ακροδεξιού χώρου -αλλά και ευρύτερα ποικίλων (πολιτικών, θρησκευτικών, κ.ά.) συντηρητικών δυνάμεων- ενάντια στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και στον φεμινισμό συμπυκνώνεται συχνά στη μάχη ενάντια στη λεγόμενη «θεωρία του φύλου» ή «ιδεολογία του φύλου» που κάποιες φορές αναφέρεται και ως «ΛΟΑΤ ιδεολογία» (Θεοφιλόπουλος, 2021).

Την ίδια στιγμή, η Εκκλησία υιοθετεί μια ομο/τρανσφοβική αντίληψη και θέση καθώς θεωρεί ότι:

«η ομοφυλοφιλία αντίκειται στο δημιουργικό σχέδιο του Θεού για την ενότητα του ανθρωπίνου γένους, η οποία έγκειται στην ύπαρξη δύο φύλων, του αρσενικού και του θηλυκού. Η ενότητα δεν έχει να κάνει μόνο με την συμπληρωματικότητα των ρόλων και την σαρκική ένωση [...] "καταλείπει άνθρωπος τον πατέρα αυτού και την μητέρα και προσκολληθήσεται προς την γυναίκα αυτού και έσονται οι δύο εις σάρκα μίαν". Έχει να κάνει και με την συνύπαρξη των προσώπων η οποία φέρνει στην ζωή τα παιδιά, ως σημεία νέας δημιουργίας και συνέχειας του αρχικού έργου του Θεού σύμφωνα με την προτροπή του αυξάνεσθε και πληθύνεσθε», όπως και ότι «ο Απόστολος Παύλος και οι Πατέρες της Εκκλησίας έχουν εκφραστεί αυστηρά κατά της ομοφυλοφιλίας και θεωρούν ότι δεν πρόκειται περί συντροφικότητας, αλλά περί διαστροφικής φιληδονίας ορισμένων προσώπων, που δεν είναι από τη φύση τους τέτοια, αλλά γίνονται εξαιτίας της ακολασίας και του έκφυλου τρόπου ζωής τους. Άρα η θεολογία μας δεν αφήνει περιθώρια να δικαιολογηθεί η ομοφυλόφιλη πράξη και κατάσταση, πολλώ δε μάλλον να γίνει αποδεκτή ως φυσική αδυναμία και να μη θεωρείται αμάρτημα, αστοχία δηλαδή από τον αρχικό προορισμό του ανθρώπου που είναι το καθ' ομοίωσίν».⁴²

Κλείνοντας την ενότητα, θα πρέπει να επισημανθεί ότι δεν έχουν όλα τα κόμματα του ακροδεξιού χώρου ομο/τρανσφοβική ατζέντα και ανάλογη ρητορική, ενώ τα κόμματα (του χώρου) που πράγματι έχουν τέτοια ατζέντα και εκφέρουν τέτοιο λόγο δεν κρατούν απαραίτητως κλειστές τις πόρτες τους για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, αλλά, αντιθέτως, επιδιώκουν συχνά να τα προσεγγίσουν. Η αναπαραγωγή εύκολων συμπερασμάτων θα αγνοούσε τις ποικίλες εκφάνσεις και την πολυπλοκότητα του ακροδεξιού φαινομένου (Θεοφιλόπουλος, 2021).

4.1.5 Δημιουργία Συμβόλων: Ζακ Κωστόπουλος

Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι το κίνημα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας πυροδοτήθηκε από την δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου, μια δολοφονία που εκ πρώτης όψεως δεν φαινόταν να έχει σεξιστικά κίνητρα. Στην πραγματικότητα όμως εκπροσωπούσε την καταπάτηση του αδύναμου και διαφορετικού από τον ισχυρό. Με το πρόσωπο της Zackie Oh, του Ζακ, στις οθόνες μας η δολοφονία της προηγούμενης μέρας συνδέθηκε με την πολιτική θέση του θύματος, η ίδια η σκηνή της βίας κατέστησε ακόμα περισσότερο εμφανές το ακριβές πολιτικό της πρόσημο. Ο Ζακ Κωστόπουλος ήταν γκέι, οροθετικός, δικαιωματικός ακτιβιστής, αντιφασίστας, γιος μεταναστών, αλληλέγγυος στους μετανάστες, drag performer, ανασφάλιστος καλλιτέχνης, νέος σε πολλαπλή επισφάλεια. Η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα συνειδητοποιούσε πώς όλες αυτές οι θέσεις συνδέονταν και πόσο όλες κι άλλες τόσες μαζί, στη σύνδεσή τους, έμπαιναν

⁴² <https://www.pemptousia.gr/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

στο στόχαστρο του φοβικού λόγου που ερχόταν τώρα να δικαιολογήσει την πράξη όσων ευθύνονταν για το θάνατό του (Αθανασίου, et al., 2020, σελ. 9).

Αυτό είδε και η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, τα ασφυκτικά όρια δηλαδή της κανονικότητας και την αμφισβήτησή τους, συνεπικουρικά με την απώλεια ενός ανθρώπου με μεγάλο έργο στην διεκδίκηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων για οροθετικούς και ομοφυλόφιλους. Αυτό το τελευταίο, καταδεικνύει και την προαναφερθείσα αναβαθμισμένη αξιακή πλαισίωση. Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα απέφυγε τον σκόπελο της προσωποποίησης και στάθηκε στη διάχυτη εναντίωση σε κάθε είδους καταπίεση, διάκριση και εν γένει στην κουλτούρα σύνθλιψης του «μικρού», διαφορετικού, άλλου ατόμου από κάποιον ισχυρότερο, καθιστώντας τον Ζακ ένα σάρκινο σημείο αναφοράς για άλλους ανθρώπους που πάλευαν τα δικά τους δειλά βήματα ορατότητας και αυτουπεράσπισης. Παρ' ότι το εύκολο θα ήταν η αποποίηση ή η άμετρη προσωπική ενσωμάτωση, η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, ριζοσπαστικοποιημένη πλέον απαίτησε δικαιοσύνη για τον Ζακ και κάθε άλλο πιθανό θύμα των έμφυλων διακρίσεων. Από τότε και μέχρι σήμερα το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα συνδέεται με όλα τα επιμέρους κινήματα δικαιωμάτων διατηρώντας την αυτοτέλειά του αλλά πλέον μη παγιδευμένο σε αυτή (Αθανασίου, et al., 2020).

Αυτή η στιγμή έμελλε να γίνει το σύμβολο για την έναρξη μιας επίμονης και αποφασιστικής αντίδρασης, μιας σειράς κινητοποιήσεων, διαμαρτυρίας και πολιτικής μνήμης. Το 2018 σε κάλεσμα ΛΟΑΤΚΙ+ συλλογικοτήτων βρίσκουμε το παρακάτω απόσπασμα:

*«Η Zackie Oh ήταν φίλη μας, αδερφή μας και συντρόφισσα. Στις κηλίδες του δικού της αίματος τσαλαπατιέται η αξιοπρέπεια όλων μας, στο πεταμένο της παπούτσι συμβολίζεται η παραβίαση των χώρων μας και των εαυτών μας. Από το πένθος μας φτιάχνουμε τα υλικά της αντίστασης και του αγώνα μας».*⁴³

Με ποιο τρόπο όμως επηρεάστηκαν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και άλλαξε πράγματι η οπτική τους προς τις ΛΟΑΤΚΙ+ διεκδικήσεις από την δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου και μετά;

Ο Σ2 απάντησε ότι: *«Ναι άλλαξε η οπτική μου. Τώρα οι διεκδικήσεις μας είναι αναγκαίες περισσότερο από ποτέ. Μου θύμισε ότι το πρόβλημα είναι ζωής και θανάτου. Δεν υπάρχει περιθώριο όταν πολίτες δολοφονούν μέρα μεσημέρι τον “πούστη” στην πλατεία. Δεν είναι παρεξήγηση να θεωρεί κάποιος ότι όσοι έχουν διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό αξίζει να πεθάνουν. Είναι έγκλημα.»*

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα έμαθε έμπρακτα τη δύναμη που έχει ένα πένθος που διεκδικεί το δικαίωμά του να είναι δημόσιο, που απαιτεί την παρουσία του στον δημόσιο χώρο, που επινοεί καινούργιο λόγο για να μιλήσει για όσα εξορίζονται στο περιθώριο της δημόσιας σφαίρας (Αθανασίου, et al., 2020). Ένα μεγάλο κίνημα, ένα μεγάλο κοινωνικό σώμα σηκώθηκε πάνω από το σώμα της Zackie Oh και απαίτησε, φέρνοντας στο προσκήνιο τους αποκλεισμούς με τους οποίους σφυρηλατείται το «κοινό αίσθημα» της θαλπωρής και του φιλήσυχου «ανήκειν».

⁴³ Από το κάλεσμα δώδεκα ΛΟΑΤΚΙ+ και αντιρατσιστικών συλλογικοτήτων για την κινητοποίηση στη ΓΑΔΑ την Παγκόσμια Ημέρα του HIV/AIDS το 2018.
https://web.facebook.com/justice4ZakZackie/posts/463688260824192?_rdc=1&_rdr (Τελευταία πρόσβαση 9/10/2021)

Ο Σ4 επισημαίνει ότι: «Όσον αφορά στην ανοιχτότητα του κινήματος, τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 2018 δεν άλλαξαν κάτι. Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα ήταν ανοιχτό και όσο ο Ζακ ήταν εν ζωή - μάλιστα ο Ζακ συμμετείχε σε αυτό. Με τον Ζακ γνωριζόμασταν αρκετά χρόνια. Αυτό που έκανε η δολοφονία του Ζακ ήταν ότι έφερε διάφορα ζητήματα ταυτότητας παραδείγματος χάρη στο ότι ήταν οροθετικός, ότι ήταν μετανάστης, τα συνέδεσε όλα αυτά με το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα και έγινε πιο προφανές και πιο ορατό σε πάρα πολύ κόσμο.»

Το κάλεσμα της πρωτοβουλίας Justice for Zak/Zackie,⁴⁴ το οποίο υπέγραψαν, μεταξύ άλλων, η Ο.Α.Κ.Ε. (Ομοφυλοφιλική Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας), η Θετική Φωνή, το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών (Σ.Υ.Δ.), οι Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, η Ένωση Αφρικανών Γυναικών, η Colour Youth και το Πολύχρωμο Σχολείο, αναφερόταν στην αστυνομία «ως μηχανισμό καταστολής [που] ενσαρκώνει σε απόλυτο βαθμό τα χαρακτηριστικά της επιθετικής και τοξικής αρρενωπότητας, που στρέφει τις μπότες της και τα κλομπ της στα σώματα που δεν ταυτίζονται με τη νόρμα». Ένας λόγος πρωτόγνωρος ξεχύθηκε από παντού, χειμαρρώδης, συναισθηματικός και διεκδικητικός, διαθεματικός, λόγος που πενθεί, αλλά και απαιτεί και εξεγείρεται, λόγος που φωνάζει και σιωπά, διερωτάται, διερευνά και που δεν λέει να σταματήσει. Λόγος που απαίτησε από όλους να ξανασκεφτούν πού βρίσκεται η ευθύνη για την καθημερινή, τη φυσική βία που καμώνεται την ανήξερη, και να ξανασκεφτούν επίσης πώς γίνεται ανεκτή η θανατοπολιτική (Αθανασίου, et al., 2020, σελ. 11).

Ο Σ5 σημειώνει ότι: «Παρά το ότι ως άτομο ήμουν ήδη αρκετά δραστήριο τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, με την δολοφονία του Ζακ άλλαξε η οπτική μου ως προς την δύναμη που έχουν οι διεκδικήσεις, όχι μόνο ως ένδειξη διαμαρτυρίας αλλά και ως τρόπος συμπαράστασης του ενός στον άλλο. Επίσης άλλαξε η οπτική μου ως προς το ότι οι διεκδικήσεις δεν χρειάζονται πάντα να είναι οργανωμένες, αλλά μπορούν να είναι αυθόρμητες έχοντας έτσι ίσως περισσότερο χώρο για τα πιο δύσκολα συναισθήματα, όπως είναι ο φόβος και το πένθος.»

Η λογική του αγωνιστικού πένθους, που είδαμε να ξεδιπλώνεται τόσο δυναμικά και σε αυτή την περίπτωση, στοχεύει, μεταξύ άλλων, και στο να ανατρέψει τη λογική του τετελεσμένου. Πένθος, μνημολογία, αγωνιστική μνήμη και οι δημόσιες πρακτικές τους σημαίνουν, εκτός των άλλων, πίστη στη συλλογική δυνατότητα των ανθρώπων να ξεπεράσουν το τετελεσμένο του θανάτου, να διανοίξουν ρωγμές και να μπορέσουν, μέσα από αυτές, να μιλήσουν όχι για το παρελθόν, αλλά για το μέλλον (Αθανασίου, et al., 2020, σελ. 12).

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα βίωσε την απώλεια του Ζακ Κωστόπουλου ως μία εγκληματική ενέργεια. Οι συγκεντρώσεις και τα καλέσματα συλλογικοτήτων και οι διαδηλώσεις μνήμης, πένθους και διαμαρτυρίας εξέφρασαν με αυτό τον τρόπο από την πρώτη στιγμή έναν λόγο αναγκαίο και σε ένταση, έναν διαθεματικά πολιτικό λόγο που καταδίκασε απερίφραστα τη θεσμική βία, την οργανωτική δράση της θανατοπολιτικής στη σημερινή συνθήκη, τη διαπλοκή του εκφασισμού της καθημερινής ζωής με τη συστημική λειτουργία του ρατσισμού και την κοινωνική περιθωριοποίηση ομάδων και πρακτικών, μεταξύ των οποίων και της συλλογικής διαμαρτυρίας (Αθανασίου, et al., 2020, σελ. 15).

⁴⁴ <https://zackieohjustice.watch/> (Τελευταία πρόσβαση 9/10/2021)

4.1.6 Γλώσσα

Η δημιουργία γλωσσικών ιδιοματισμών ανήκει στο πλαίσιο της ιδεολογίας. Αν δεχτούμε ότι η γλώσσα δημιουργεί πραγματικότητα, τότε η γλώσσα δημιουργεί ιδεολογία. Ό,τι θεωρούμε ως αληθινό οφείλεται στη γλώσσα που μιλάμε. Όπως υποστηρίζει ο Jurgen Habermas στο *The Theory of Communicative Action*, για τον George Herbert Mead η γλώσσα έχει θεμελιωτική σημασία για την κοινωνική και πολιτισμική συγκρότηση (Habermas, 1989).

Για την ελληνική ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, αυτήν τη λειτουργία την απέκτησε μέσω των καλιαρντών, τα οποία λειτούργησαν ως ένας κοινός γλωσσικός κώδικας. Η λέξη καλιαρντά έχει τις ρίζες της στο επίθετο καλιαρντός, που σημαίνει «άσχημος, κακός, περίεργος» και ίσως προέρχεται από τη γαλλική λέξη *gaillard* («εύθυμος, τολμηρός, αναιδής»), ή, το πιθανότερο, από τη Ρομανί, τη γλώσσα των Τσιγγάνων, και συγκεκριμένα από το επίθετο *caliarda*, που σημαίνει «μαύρος». Τα καλιαρντά, που κάποιος θα τα συναντήσει και με τους όρους «λουμπινίστικα», «φραγκολουμπινίστικα», «τζιναβωτά», «(βαθιά) λατινικά», «ετρούσκα», «ντούρα λιάρντα», «λιάρντω», αλλά και ως «καλιαρντή» και «καλιάρντω», είναι η κρυφή, τεχνητή, συνθηματική «γλώσσα» των ομοφυλόφιλων. Αρκετοί ισχυρίζονται πως κάνει την εμφάνισή της τη δεκαετία του 1940, άλλοι πάλι πως μαρτυρείται ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, και πιθανόν έχει επηρεαστεί από την αργκό των ιεροδούλων, τα λουμπινάρικα ή λουμπινίστικα, ένα συνθηματικό λεξιλόγιο με βάσεις στη Ρομανί, όπως άλλωστε και τα καλιαρντά (Χριστοπούλου, 2019). Τα καλιαρντά δεν είναι μια αυτόνομη γλώσσα, αλλά περισσότερο μία τεχνητή διάλεκτος που βασίζονται γραμματικά και συντακτικά στα ελληνικά και έχει πολύ έντονο το στοιχείο της προφορικότητας.

Όπως σημειώνει ο Ηλίας Πετρόπουλος (2010), τα βασικά χαρακτηριστικά της καλιαρντής, αυτής της «έξυπνης και πλαστικής γλώσσας», είναι από τη μια ο ιδιάζων επιτονισμός και η προφορά, και από την άλλη ο εντυπωσιακά ταχύτατος τρόπος ομιλίας. Οι ομοφυλόφιλοι μιλούν με τέτοια βιασύνη που είναι σχεδόν ακατόρθωτο να καταλάβει κάποιος που δεν ανήκει στην ομάδα τους για τι μιλάνε. Σίγουρα ο αποδέκτης θα γελάσει άθελά του. Αυτός είναι και ο στόχος τους. Επιζητούν να αφοπλίσουν τον συνομιλητή τους, γυρίζοντας την κουβέντα στο ευτράπελο, όπως αναφέρει ο Πετρόπουλος, που φρόντισε να τους γνωρίσει καλά και να αποκρυπτογραφήσει τόσο το λεξιλόγιό τους όσο και τη στάση τους.

Τα καλιαρντά επιτέλεσαν διπλή λειτουργία για αυτούς/ές που τα χρησιμοποιούσαν. Πρώτον, έχτισαν λεκτικά τείχη ώστε να μπορούν να επικοινωνούν τα άτομα ΛΟΑΤΚΙ+ και, δεύτερον, τους προστάτευαν από όλους τους «ανεπιθύμητους» που θεωρούσαν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα ως «μιαρά» και «προβληματικά». Πλάθοντας το δικό τους λεξιλόγιο, οι ομοφυλόφιλοι κατόρθωσαν να χτίσουν έναν αμυντικό κλοιό έκφρασης, αποκλείοντας και απομακρύνοντας έτσι όλους όσους δεν ανήκαν στην «εκλεκτή» τους κάστα. Ακριβώς με την ίδια λογική αναπτύσσονται παρόμοια λεξιλόγια σε άλλες γλώσσες – ευρέως διαδεδομένη είναι η ΛΟΑΤ αργκό (LGBT slang), το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν οι λεσβίες, οι ομοφυλόφιλοι, οι αμφιφυλόφιλοι και οι τρανς (lesbian, gay, bisexual, transgender). Την ίδια λογική με τα καλιαρντά έχουν και τα λουμπούντζα (*lubunca*), το λεξιλόγιο των ομοφυλόφιλων στην τουρκική γλώσσα (Χριστοπούλου, 2019).

Οι λέξεις καθρεφτίζουν την ανάγκη αυτών των ανθρώπων να υπάρξουν, να επιβιώσουν, να ποθήσουν, να κάνουν έρωτα και να επικοινωνήσουν ελεύθερα τα θέλω τους. Είναι μια γλώσσα με πολλές πολυσύλλαβες λέξεις, συχνά σύνθετες, όπως «σύνθετοι» ένιωθαν και οι ίδιοι μέσα τους. Οι ομιλούντες είχαν γνώση της διαφορετικότητάς τους και ποιους είχαν απέναντι τους (Χριστοπούλου, 2019). Η γλώσσα που μιλούσαν ήταν ένα συνονθύλευμα δανείων από όλα όσα συνέβαιναν γύρω τους. Με αυτό τον τρόπο υπογραμμίζεται από τον S. Buechler (2000, σελ. 200-201) ότι:

«η έννοια της ιδεολογίας η οποία τονίζει τις πολιτισμικές και ερμηνευτικές της λειτουργίες παράλληλα με τις πολιτικές της. Μια τέτοια έννοια είναι απεριόριστη στις κριτικές της οργανικής ορθολογικότητας που προσφέρονται από στοχαστές τόσο διαφορετικούς όπως ο Habermas και ο Foucault. Σύμφωνα με αυτή την άποψη η ιδεολογία εκφέρεται ως ένα πολιτισμικό σύστημα νοημάτων που ορίζει πόρους και ευκαιρίες, προάγει την πολιτική κουλτούρα και προάγει τη συλλογική ταυτότητα και την αλληλεγγύη στα κοινωνικά κινήματα».

Σύμφωνα με τον καθηγητή Θεωρητικής Γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου Φοίβο Παναγιωτίδη⁴⁵, υπάρχει ανάγκη μιας νέας ορολογίας που θα προτείνει το ίδιο το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα στο πλαίσιο του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού και της ορατότητας. Όπως προτείνει ο ίδιος: «Θεωρώ ότι οι κοινότητες που ανήκουν στο φάσμα ΛΟΑΤΚΙ+ είναι αναγκαίο να προτείνουν και να επεξεργαστούν ορολογία στα Ελληνικά ώστε να μπορέσουν αυτές οι έννοιες να εγκλιματιστούν γλωσσικά και να κανονικοποιηθούν». Το κύριο πρόβλημα που εντοπίζεται είναι ότι η ορολογία της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας βρίσκεται μόνο στο αγγλικό λεξιλόγιο, το οποίο είναι προβληματικό διότι όταν χρησιμοποιούμε τους ξένους όρους δημιουργείται η εντύπωση ότι κουβεντιάζουμε ζητήματα συρμού και lifestyle, εφήμερες κοινωνικές μόδες. Αυτό είναι επιζήμιο όταν μιλάμε για έννοιες και δραστηριότητες που είναι παραδοσιακά στιγματισμένες – δηλαδή για το πεδίο του μη σεξιστικού λόγου και της ΛΟΑΤΚΙ ορολογίας. Είναι σημαντικό να υπάρχουν όροι οι οποίοι δεν θα φαίνονται αγγλοφερμένοι. Όσο οι όροι φαίνονται αγγλοφερμένοι μοιάζει να μην αντιπροσωπεύουν μια ανθρώπινη ανάγκη παρά κάποια μόδα ή έναν κοινωνικό συρμό – όμως εν προκειμένω γι' αυτό μιλάμε: για ανθρώπινες ανάγκες. Οπότε καλό είναι να δούμε αν και σε ποιο βαθμό μπορεί να δημιουργηθεί ελληνική ορολογία, κάτι που θα βοηθήσει να εμπεδωθεί ότι η αξιοπρέπεια, τα δικαιώματα και η κοινωνική δικαιοσύνη δεν είναι μόδες και συρμοί.

⁴⁵ <https://www.bovary.gr/faces/oramatistes/queer-elliniki-glossa-kai-orologia-loatki> (Τελευταία πρόσβαση 12/10/2021)

4.2 Πολιτικοί θεσμοί και ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα: Δομές πολιτικής ευκαιρίας και δίκτυα του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος

Ο καθορισμός της μορφής και της έντασης της συλλογικής δράσης σύμφωνα με τους Tilly και McAdam προήλθε από την προσέγγιση που ορίζεται ως «πολιτική διαδικασία». Η προσέγγιση αυτή συμμερίζεται την άποψη της θεωρίας της κινητοποίησης πόρων περί έλλογης δράσης, εξετάζει όμως συστηματικότερα το πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δρουν τα κοινωνικά κινήματα. Η κεντρική εστία των θεωριών «πολιτικής διαδικασίας» βρίσκεται στη σχέση μεταξύ θεσμικών πολιτικών δρώντων και διαμαρτυρίας. Αμφισβητώντας μια δεδομένη πολιτική πράξη τάξη πραγμάτων, τα κοινωνικά κινήματα αλληλεπιδρούν με δρώντες που απολαμβάνουν μια αναγνωρισμένη θέση στο σύστημα (Della Porta & Diani, 2010, σελ. 55). Το ότι το θεσμικό περιβάλλον επηρεάζει και διαμορφώνει την κινηματική δράση είναι λίγο πολύ δεδομένο. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να δούμε πώς.

Σύμφωνα με μελετητές όπως ο Kriesi (2004), οι πολιτικές ευκαιρίες αφορούν πρωτίστως την προσβασιμότητα του πολιτικού συστήματος και αναφέρονται σε διαστάσεις όπως: τον διοικητικό και γεωγραφικό συγκεντρωτισμό του κράτους (όσο μεγαλύτερη η αποκέντρωση, τόσο ευκολότερη η πρόσβαση στους επίσημους θεσμούς), τον βαθμό διάκρισης των εξουσιών (όσο σαφέστερη η διάκριση μεταξύ εκτελεστικής, νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας, τόσο ευνοϊκότερο το διεκδικητικό περιβάλλον), το εκλογικό και κομματικό σύστημα (σε αναλογικά συστήματα με μεγάλο αριθμό κομμάτων και χαλαρές εσωτερικές πειθαρχίες ο επηρεασμός είναι ευκολότερος), τα συστήματα δημόσιας διοίκησης (όσο ισχυρότερη μια δημόσια διοίκηση, τόσο δυσκολότερα προσβάσιμη), το αν μια δημοκρατία είναι πλειοψηφική ή συναινετική (στις πρώτες οι δίαυλοι πρόσβασης είναι σαφώς λιγότεροι), κ.λπ. (Seferiades, 2006).

Οι δομές πολιτικών ευκαιριών είναι η μία πλευρά του νομίσματος. Υπήρξαν όμως και μελέτες που αντιμετώπισαν την έννοια μιας δομής πολιτικών ευκαιριών με δυσπιστία. Στο πλαίσιο αυτής της αμφισβήτησης υποστηρίχθηκε πως είναι προτιμότερο να διερευνούμε τη δυναμική της μεταβαλλόμενης συγκυρίας. Σύμφωνα με τη συστηματοποίηση του Tarrow (Meyer & Tarrow, 1998), διευρυνόμενες πολιτικές ευκαιρίες ανακύπτουν όταν έχουμε: αύξηση της πρόσβασης των διεκδικητών στο πολιτικό σύστημα, ανακατατάξεις και ρωγμές στις τάξεις των ελίτ εμφάνιση συμμάχων με επιρροή, και μείωση της κατασταλτικής δυνατότητας του κράτους (Σεφεριάδης, 2006). Ο στόχος ήταν να διακριβωθεί με ποια σταθερά ή και κινούμενα χαρακτηριστικά επηρεάζει το πολιτικό σύστημα την ανάπτυξη λιγότερο θεσμοποιημένης πολιτικής δράσης κατά την διάρκεια των επονομαζόμενων κύκλων διαμαρτυρίας (Tarrow, 1993), όπως επίσης και οι μορφές που παίρνουν οι δράσεις αυτές σε διαφορετικές ιστορικές συγκυρίες (Tilly, 2017).

Η προσέγγιση «πολιτικής διαδικασίας» πέτυχε να μεταφέρει την προσοχή στη διάδραση μεταξύ νέων και παραδοσιακών δρώντων, και μεταξύ λιγότερων συμβατικών μορφών δράσης και θεσμοποιημένων συστημάτων εκπροσώπησης συμφερόντων. Με τον τρόπο αυτό, δεν είναι πλέον δυνατόν να ορίζουμε τα κινήματα ως αναγκαστικά περιθωριακές και αντιθεσμικές εκφάνσεις των δυσλειτουργιών του συστήματος (Della Porta & Diani, 2010). Όπως υποστηρίζουν, στην περίπτωση της

Αμερικής, το θεμελιώδες θεσμικό πλαίσιο, το οποίο δομεί τη διαμαρτυρία, τουλάχιστον κατά τα αρχικά της στάδια, είναι το εκλογικό/αντιπροσωπευτικό σύστημα. Το εκλογικό/αντιπροσωπευτικό σύστημα δεν εκλαμβάνεται εδώ ως ένας λειτουργικός θεσμός που παρέχει τα εχέγγυα για την απρόσκοπτη έκφραση της λαϊκής βούλησης, αλλά ούτε ως μια «αρένα» εντός της οποίας η ισότιμη πρόσβαση των πολιτών εγγυάται την πιθανότητα ενός ριζικού κοινωνικού μετασχηματισμού. Αντίθετα, υποστηρίζεται ότι η πιθανότητα να ικανοποιηθούν τα αιτήματα των κυριαρχούμενων κοινωνικών τάξεων και ομάδων αυξάνει στο μέτρο που διασπώνται τα κανονιστικά όρια της θεσμικής τάξης και προβάλλει ως ενδεχόμενο η αστάθεια και η πόλωση στο πολιτικό σύστημα (Della Porta & Diani, 2010).

Τέτοιου τύπου απειλές «υποχρεώνουν» τις πολιτικές ελίτ να προβούν σε δεσμεύσεις, ιδιαίτερα μάλιστα στις περιόδους εκλογικού ανταγωνισμού, οι οποίες με τη σειρά τους οδηγούν στη διεύρυνση της διαμαρτυρίας και της αναταραχής. Υπό αυτή την έννοια, η πορεία των κινημάτων διαμαρτυρίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την έκβαση των εκλογικών αναμετρήσεων και τις μετατοπίσεις των πολιτικών ελίτ. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας οπτικής, εισάγεται στην ανάλυση η διάσταση της «δομής πολιτικών ευκαιριών» για τους κινητοποιούμενους, η οποία εξωγενώς είναι σε θέση να επηρεάσει την πορεία και την έκβαση των κινημάτων διαμαρτυρίας. Εκτός των άλλων, η δυσaréσκεια που προκαλείται σε μερίδες του πληθυσμού αναμένεται κι αυτή με τη σειρά της να βρει κάποια έκφραση στις περιοδικές εκλογικές αναμετρήσεις. Οι μετατοπίσεις των ψηφοφόρων, κυρίως όταν διαρρηγνύουν παγιωμένες πολιτικές τοποθετήσεις, αντανακλούν μ' ένα τρόπο στο πολιτικό επίπεδο τη δυσaréσκεια, αλλά και την προοπτική μαζικής κινητοποίησης σε περιόδους γοργού δομικού μετασχηματισμού (Della Porta & Diani, 2010).

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε με ποιο τρόπο οι συμμετέχοντες στο ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα, ως συλλογικοί δρώντες, συνδέουν την ιδιωτικότητά τους με τη σφαίρα της πολιτικής συλλογικής εμπειρίας (Ψημίτης, 2017). Στο επίπεδο αυτό αποκτά ιδιαίτερο, συμβολικό ενδιαφέρον η πλοκή των κοινωνικών εντάσεων για την ανάδυση των κοινωνικών δρώμενων. Στη διαδικασία αυτή διαμορφώνουν αξιακά μοντέλα τα οποία και διαμορφώνουν ρητά ή υπόρρητα την ταυτότητα του κινήματος, μέσα από και προς τα κοινωνικά δίκτυα επικοινωνίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι νέοι ως πολίτες κατανοούν, ερμηνεύουν την πολιτική πραγματικότητα και οριοθετούν ένα μοντέλο πολιτικής συνύπαρξης και δράσης. Η παγκοσμιοποιημένη δικτύωση και η εργαλειακή φетиχοποίηση της τεχνολογίας, σχηματοποιούν το περιεχόμενο του δυναμικού κινηματικού διαλόγου που αναπτύσσεται (Ψημίτης, 2017).

Από το 2010 και μετά, το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα ανέπτυξε πολλαπλές δράσεις και οργάνωσε υποστηρικτικά δίκτυα προς τα μέλη του κινήματος καθώς δημιουργούνται μια σειρά από συλλογικότητες που παίζουν ιδιαίτερα ενεργό ρόλο τα επόμενα χρόνια, μία έκρηξη ακτιβιστικών οργανώσεων που συσπειρώνει την κοινότητα και προωθεί ακόμη πιο δυναμικά τα αιτήματά της.

Το 2009, στην Αθήνα, δημιουργείται η ομάδα «Πολύχρωμο σχολείο» (αρχικά με την ονομασία «Ομοφοβία και τρανσφοβία στην εκπαίδευση») που εστιάζει, μεταξύ άλλων, στην άρση των διακρίσεων στο σχολικό περιβάλλον, στην καταπολέμηση του ομοφοβικού και τρανσφοβικού εκφοβισμού και στη συμπεριληπτική σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Στην πορεία συστηματοποίησε τις δράσεις της και απέκτησε μια

ευρεία βάση μελών που προέρχονται κυρίως από τον εκπαιδευτικό τομέα, τον χώρο των ανθρωπιστικών κοινωνικών επιστημών και των επιστημών ψυχικής υγείας, καθώς και τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα.⁴⁶ Κατά κύριο λόγο οι στόχοι της είναι οι εξής:

- Εξάλειψη των προκαταλήψεων και των διακρίσεων με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα του φύλου, την έκφραση του φύλου και τα χαρακτηριστικά του φύλου στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα,
- Ευαισθητοποίηση και ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών και υποστήριξη από τον συνδικαλισμό,
- Βελτίωση της εκπαίδευσης (συμπερίληψη και πολιτειότητα, σεβασμός στα δικαιώματα, καλλιέργεια κριτικής ικανότητας),
- Θεσμική κατοχύρωση της συμπερίληψης στην ελληνική εκπαίδευση,
- Πιο εύρυθμη και διακριτή λειτουργία εξουσιών (Δικαστικής, Εκτελεστικής, Νομοθετικής, ΜΜΕ), διαφάνεια και λογοδοσία,
- Εκπαίδευση Εκπαιδευτικής Κοινότητας, ΜΜΕ και Φορέων,
- Οι πολυποικίλες δράσεις της ομάδας του «Πολύχρωμου Σχολείου» αποτελούνται από επιστολές σχετικές με ομοφοβικά περιεχόμενα σε σχολικά βιβλία⁴⁷, δελτία τύπου που αφορούν την επικαιρότητα⁴⁸ καθώς και ημερίδες που αφορούν την συμμετοχή των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων στην πολιτική, εκπροσώπηση στα ΜΜΕ & συμπεριληπτική εκπαίδευση.

Το 2010 ιδρύεται, μετά τη διάλυση του Σ.Α.Τ.Τ.Ε. (Σωματείο Αλληλεγγύης Τραβεστί Τρανσέξουαλ Ελλάδος), το Σ.Υ.Δ. (Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών), μια μη κυβερνητική οργάνωση εθελοντικού χαρακτήρα για την προαγωγή των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρανς, φυλοδιαφορετικών και γενικότερα των ΛΟΑΤΚΙ+ προσώπων καθώς και προσώπων που εργάζονται στο σεξ, που ασχολείται με την υπεράσπιση των δικαιωμάτων και την παροχή υπηρεσιών υποστήριξης σε τρανς άτομα. Ο σκοπός του σωματείου είναι (όπως βλέπουμε στην ανακοίνωση ίδρυσης):

- Η προώθηση και υποστήριξη της ισονομίας, ισότητας και της ίσης μεταχείρισης των ευρισκόμενων στην Ελληνική Επικράτεια διεμφυλικών και Διεμφυλικών ατόμων (τραβεστί, παρενδυτικών ανδρών και γυναικών, τρανσέξουαλ, ερμαφρόδιτων και μεσοφυλικών ατόμων),
- Η κατάργηση των διακρίσεων με βάση την ταυτότητα φύλου, σύμφωνα με τις αρχές που προκύπτουν από το Ελληνικό Σύνταγμα, τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις αρχές της Yogyakarta,
- Η ανάπτυξη της αλληλεγγύης μεταξύ των διεμφυλικών ατόμων και η διοργάνωση και υποστήριξη δράσεων με στόχο τη διάδοση των σκοπών του,
- Οι σκοποί του Σωματείου θα πραγματοποιούνται με έκδοση εντύπου ή ηλεκτρονικού υλικού, ιστοσελίδα στο διαδίκτυο, δημόσιες εκδηλώσεις και συζητήσεις, σύσταση συμβουλευτικών ή επιστημονικών επιτροπών, διοργάνωση ημερίδων και συνεδρίων,
- Η δημιουργία υποδομών για την υποστήριξη των διεμφυλικών ατόμων που βρίσκονται σε αδυναμία λόγω του κοινωνικού αποκλεισμού τους.

⁴⁶ <https://rainbowschool.gr/about/> (Τελευταία πρόσβαση 13/09/2021)

⁴⁷ <https://rainbowschool.gr/2021/06/28/epistolhypourgeiopaideias/> (Τελευταία πρόσβαση 13/09/2021)

⁴⁸ <https://rainbowschool.gr/2021/05/09/metoo-kerameos/> (Τελευταία πρόσβαση 13/09/2021)

- Η διασύνδεση των σχετικών εγχώριων δράσεων με αντίστοιχες του εξωτερικού καθώς και με άλλες μη κυβερνητικές εγχώριες οργανώσεις με δράση για τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων και αμφιφυλόφιλων αντρών και γυναικών.⁴⁹

Το Σ.Υ.Δ. ξεκινά να παρέχει στα μέλη του πρόσβαση σε πλήθος υπηρεσιών υποστήριξης, νομική και ψυχοκοινωνική στήριξη, αλλά και παροχή τροφίμων σε άπορα τρανς άτομα, που πλήττονται ακόμα περισσότερο λόγω της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών λιτότητας, ενώ από το 2010 και μετά οργανώνει κάθε χρόνο ημερίδα και πορεία για τη Διεθνή Ημέρα Τρανς Μνήμης (Καούνη, 2019).

Η κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ+ Αθήνας Colour Youth δημιουργήθηκε το 2011 ως μια ανάγκη να εκφραστούν τα νέα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα καλύτερα και να διεκδικήσουν τα δικαιώματα που τα αφορούν άμεσα. Σκοπός της είναι να ευαισθητοποιήσει την κοινωνία για τις διεκδικήσεις της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, να ασκήσει πολιτική πίεση για τον εκσυγχρονισμό του νομικού πλαισίου που αφορά στην ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό και να δημιουργήσει μια δυνατή κοινότητα νέων, η οποία θα λειτουργεί ως καταφύγιο για κάθε νέο ΛΟΑΤΚΙ+ άνθρωπο.

Στην προσπάθεια να επιτελέσει το σκοπό της προσφέρει, μεταξύ άλλων, τις παρακάτω υπηρεσίες:

- Εβδομαδιαίες ανοιχτές συναντήσεις,
- Καταγραφές περιστατικών βίας και διακρίσεων με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό και/ή την ταυτότητα/έκφραση φύλου,
- Νομική Υποστήριξη θυμάτων βίας,
- Ψυχοκοινωνική Υποστήριξη θυμάτων βίας,
- Ατομικές Συνεδρίες με ψυχολόγο,
- Ομάδα Ψυχοδράματος,
- Βιωματική Ομάδα με Εποπτεία Ψυχολόγου,
- Βιωματική Ομάδα Υποστήριξης ΛΟΑΤΚΙ+ γυναικών⁵⁰.

Το «Πες Το Σ' Εμάς» είναι το μεγαλύτερο έργο που τρέχει και έχει τρέξει η Colour Youth. Βασικός σκοπός του είναι η συγκέντρωση και καταγραφή περιστατικών βίας και/ή διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου, έκφρασης φύλου και/ή σεξουαλικού προσανατολισμού και η δωρεάν παροχή νομικής και/ή ψυχολογικής στήριξης στα θύματα, από εξειδικευμένους επαγγελματίες. Το «Πες Το Σ' Εμάς» άρχισε να δομείται από τα μέλη της Colour Youth ήδη από το 2013 και αποτελούσε στόχο της οργάνωσης σχεδόν από τη δημιουργία της. Η καμπάνια ξεκίνησε από εθελοντές την 1η Απριλίου 2014 και συνεχίζει μέχρι σήμερα.

Παρομοίως, οι Οικογένειες Ουράνιο Τόξο είναι μια οργάνωση που απευθύνεται σε ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς και σε όλους τους ΛΟΑΤΚΙ+ που επιθυμούν να γίνουν γονείς ή θέλουν να υπερασπιστούν το δικαίωμά τους στη γονεϊκότητα. Η λειτουργία της οργάνωσης συνίσταται στη διεκδίκηση του δικαιώματος και της ορατότητας της ποικιλότητας της οικογένειας εκτός του δίπολου άντρας-γυναίκα.

⁴⁹ <http://www.transgender-association.gr/> (Τελευταία πρόσβαση 13/09/2021)

⁵⁰ <https://www.colouryouth.gr/colour-youth/> (Τελευταία πρόσβαση 13/09/2021)

Μετά το 2010 είναι προφανές ότι ένα τεράστιο δίκτυο υποστήριξης των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων έκανε την εμφάνισή του όχι μόνο στην Αθήνα αλλά σε πολλές πόλεις της Ελλάδας. Οι οργανώσεις αυτές συνδιαλέγονταν συνεχώς με τον φεμινισμό παράγοντας έντονα πολιτικοποιημένο λόγο. Από τις πιο γνωστές αυτοοργανωμένες ομάδες είναι η QueerTrans⁵¹ που έδρασε στην Αθήνα από το 2010 έως το 2016, το Μωβ Καφεενείο⁵² που υπήρξε από το 2009 έως το 2017, και οι Massqueerraid που ήταν μια ομάδα από το 2011 έως το 2015 που έδρασε στη Θεσσαλονίκη από το καλοκαίρι του 2011 και στεγαζόταν στο στέκι Κοντροσόλ (Καούνη, 2019).

Την ίδια χρονική περίοδο εμφανίζονται υπηρεσίες στοχευμένες σε ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. Το 2011, δημιουργείται για πρώτη φορά συντονισμένη γραμμή τηλεφωνικής υποστήριξης στελεχωμένη από ψυχολόγους, υπηρεσία η οποία παρέχεται και σήμερα από τις οργανώσεις Athens Pride, Thessaloniki Pride, ΟΛΚΕ και Θετική Φωνή. Το 2012, η Θετική Φωνή δημιουργεί τα checkpoints σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη προωθώντας την προληπτική εξέταση για HIV και σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Παράλληλα, κάνει εμφανή την παρουσία της μια πολυσυλλεκτική queer σκηνή που περιλαμβάνει διάφορα καλλιτεχνικά πονήματα και performers, με πιο γνωστό το ντουέτο «ΦΥΤΑ» και εκδηλώσεις όπως τα queer φεστιβάλ «What Queer Fest» το 2010 και «4DaysStand Queer Festival» το 2014. Τέλος, αρχίζουν σιγά σιγά να εμφανίζονται ΛΟΑΤΚΙ+ συλλογικότητες και σε μικρότερες πόλεις, ενδεικτικά η ομάδα gaypatras στην Πάτρα, περίπου το 2008-2010, και, αργότερα, το 2013, η ομάδα Blender, αλλά και η Πρωτοβουλία Ενάντια στην Ομοφοβία στην Ξάνθη το 2012 (Καούνη, 2019).

Προχωρώντας, θα εξετάσουμε την εμπλοκή ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων στον κοινοβουλευτισμό. Η επιβεβαίωση της ομοφυλοφιλικής ταυτότητας και ο εορτασμός της διαφορετικότητας αντικατέστησαν τον κοινωνικό μετασχηματισμό ως στόχους. Αυτή η στροφή προς την οικοδόμηση της ταυτότητας συνοδεύτηκε από την ταχεία πολιτική εδραίωση και την εκρηκτική ανάπτυξη μιας εμπορικής υποκουλτούρας προσανατολισμένης στο σεξ. Για πρώτη φορά, οι ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεις συμφώνησαν για μια εθνική ατζέντα για τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ+ και προχώρησαν ενεργά για να επιδιώξουν κοινούς στόχους στον πολιτικό στίβο. Το πώς το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα δεν έγινε ένα επαναστατικό κίνημα αλλά ένα κίνημα δικαιωμάτων εξηγείται από το ότι, όπως αναφέρει η Elizabeth A. Armstrong:

« [...] η σταθεροποίηση του περιβάλλοντος περιόρισε τη δημιουργικότητα, η προηγούμενη περίοδος είχε δημιουργήσει πολλές δημιουργικές ιδέες για τον τρόπο οργάνωσης γύρω από τη σεξουαλικότητα. Η στρατηγική ηγεσία σε αυτή την περίπτωση περιλάμβανε ακριβή ανάγνωση του περιβάλλοντος και δράση για τον εξορθολογισμό του κινήματος για να επωφεληθεί από την πολιτική δυνατότητα» (McAdam, et al., 2005).

Ένας λόγος «φιλικός» προς τις ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητες έχει αναδυθεί και στην επίσημη πολιτική δημόσια σφαίρα, οδηγώντας σε ορισμένες αλλαγές νομικού χαρακτήρα. Οπωσδήποτε υπάρχει αύξηση της ορατότητας ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων και χώρων στον δημόσιο λόγο και αυτή η εξέλιξη είναι θετική.⁵³ Η Ελλάδα βέβαια φαίνεται να απέχει έτη φωτός από τη στιγμή που θα δει έναν ΛΟΑΤΚΙ+ πρωθυπουργό στο τιμόνι της,

⁵¹ <https://queertrans.espivblogs.net/> (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)

⁵² <https://mwvkafeneio.squat.gr/> (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)

⁵³ https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/199950_ehoyn-pragmati-allaxei-ta-panta (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)

έχει ωστόσο κάνει βήματα από την εποχή που η ομοφυλοφιλία ήταν στίγμα ακόμα και για καλλιτέχνες του διαμετρήματος του Μάνου Χατζιδάκι. Ή, ίσως, αυτή η μέρα να μην απέχει πολύ και για εμάς, αν δούμε τη γειτονική μας Σερβία, όπου η Άνα Μπρνάμπιτς όχι μόνο κατέκτησε την πρωθυπουργία, αλλά και κατά τη διάρκεια της θητείας της έγινε μητέρα μαζί με τη σύζυγό της, η οποία έφερε στον κόσμο ένα αγόρι. Οι ΛΟΑΤΚΙ+ υποψήφιοι στις εκλογές του 2019 αλλάζουν το υπόδειγμα του πολιτικού, που μέχρι τώρα είναι ένας ετεροκανονικός -κατά προτίμηση ανδροπρεπής- αρσενικός. Και, ταυτόχρονα, στέλνουν ένα ηχηρό μήνυμα πως τα νομοθετικά βήματα που έκανε η Ελλάδα στην κατεύθυνση της αναγνώρισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τώρα μεταμορφώνονται σε πολιτική δράση.⁵⁴

Σχεδόν ένα χρόνο μετά από τη δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου, τον Ιούλιο του 2019, παρατηρούμε μεγάλη αύξηση υποψηφίων είτε ως βουλευτές είτε ως περιφερειακοί σύμβουλοι που ανήκαν στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα δεν μπορεί να θεωρηθεί ενιαίο πολιτικά και ιδεολογικά καθώς οι υποψήφιοι πολιτευόμενοι βρίσκονται στα ψηφοδέλτια ίσως ετερόκλητων ιδεολογικά κομμάτων.

Ορισμένοι εξ αυτών είναι:

1. Γρηγόρης Βαλλιανάτος – Φιλελεύθερη Συμμαχία
2. Νίκος Γραικός – ΣΥ.ΡΙΖ.Α.
3. Γιώργος Κουνάνης – Οικολόγοι Πράσινοι
4. Βασίλης Σωτηρόπουλος – Ποτάμι
5. Αντώνης Σιγάλας – πρώην ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και νυν Λαϊκή Ενότητα
6. Νικόλας Γιατρομανωλάκης – πρώην Ποτάμι και νυν Νέα Δημοκρατία (Γενικός Γραμματέας Σύγχρονου Πολιτισμού υπό την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας)

Θα εξεταστούν δύο συνεντεύξεις δύο ανθρώπων που βρίσκονται μέσα στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα και που προέρχονται από διαφορετικά ιδεολογικά υπόβαθρα: του Αντώνη Σιγάλα και του Νικόλα Γιατρομανωλάκη.

Σε συνέντευξη που δόθηκε στο T-ZINE (Γαλανού, 2019), ο υποψήφιος ευρωβουλευτής με την Λαϊκή Ενότητα Αντώνης Σιγάλας ξεκαθαρίζει τους λόγους που αποφάσισε να πολιτευτεί, όπως επίσης και το πώς αυτή η επιλογή του εξυπηρετεί τις ΛΟΑΤΚΙ+ διεκδικήσεις μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο. Ο κ. Σιγάλας επισημαίνει ότι:

«Τα ζητήματα των ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιωμάτων είναι πολύ σημαντικά για εμάς και αυτό αποδεικνύει και η ένταξή μου στο ψηφοδέλτιο. Η ΛΑΕ είναι πάντα δίπλα στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα σε όλους τους αγώνες που έχει δώσει, τόσο σε ζητήματα θεσμικά όπως είναι η θέση υπέρ του γάμου ομοφύλων και οι βελτιώσεις που χρειάζεται ο νόμος για την ταυτότητα φύλου (αποδέσμευση από τη δικαστική διαδικασία και απόλειψη του όρου κάποιο τρανς άτομο να είναι άγαμο προκειμένου να προβεί σε μεταβολή εγγράφων), όσο και σε ζητήματα κινηματικά, όπως είναι η παρουσία στις εκδηλώσεις της κοινότητας, ή η συμμετοχή στο κίνημα για την υπόθεση της δολοφονίας του Ζακ, όπου από την πρώτη στιγμή υπήρξε στήριξη και απαίτηση για πλήρη έρευνα και τιμωρία των δραστών. Επίσης είμαστε υπέρ της παιδοθεσίας, γιατί τη θεωρούμε ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, που τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα δε μπορούν να το

⁵⁴ <https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/195856-oi-loatki-poy-katebainoyn-stis-ekloges-me-yperifaneia> (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)

στερούνται λόγω του σεξουαλικού τους προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου τους. Γι' αυτό το λόγο, παρά το γεγονός ότι για την παρενθεσία δεν υπάρχει θέση, εγώ προσωπικά θεωρώ ότι είναι μια διαδικασία που εντάσσεται στο όλο θέμα της δυνατότητας των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων να κάνουν παιδιά» (Γαλανού, 2019).

Στη συνέχεια, επιχειρεί να συνδέσει την ταυτότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων και με άλλα κινήματα ώστε η παλαιότερη κλειστότητα του κινήματος να μπορέσει να ξεπεραστεί και επίσης να συνδεθεί το φύλο με την τάξη. Ανέφερε ότι: «Αυτό δε σημαίνει ότι η ταυτοτική πολιτική πρέπει να εγκαταλειφθεί, αντίθετα πρέπει να συνεχιστεί, αλλά διασυνδέοντας την με τα διάφορα κινήματα και με το συνδικαλιστικό κίνημα. Αυτό θα είναι πάρα πολύ σημαντικό και για την ίδια τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, γιατί τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα υφίστανται διακρίσεις στο χώρο της εργασίας τους, που είτε έχουν να κάνουν με χαμηλότερους μισθούς, είτε τα φέρνει αντιμέτωπα με το φάσμα της απόλυσης και εν γένει τα περιθωριοποιεί κοινωνικά» (Γαλανού, 2019).

Ο συσχετισμός του φύλου με την τάξη ανοίγει την δίοδο για συνεργασία των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων με εργασιακά κινήματα ώστε να μπορούν να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας, καθώς αναγνωρίζεται από τον κ. Σιγάλα ότι οι διεκδικήσεις ταυτότητας μπορούν να φτάσουν έως ένα σημείο.

Με αυτό τον τρόπο, η απαίτηση θεωρητικού υποβάθρου για την αναλυτική κατηγορία του φύλου γίνεται εντονότερη καθώς βλέπουμε, στον αντίποδα, την τάξη να στηρίζεται στη θεωρία που επεξεργάστηκε ο Marx περί οικονομικού καθορισμού και ιστορικής αλλαγής. Σύμφωνα με την Selma James: «Αν το φύλο και η φυλή, σαν προσδιορισμοί, αφαιρεθούν από την τάξη, αυτό που μένει σαν περιεχόμενό της, όλο κι όλο, είναι η κουτσουρεμένη, επαρχιώτικη, σεχταριστική πολιτική της λευκής αρσενικής αριστεράς στις μητροπόλεις».⁵⁵ Η Selma James προτείνει να ιδωθούν και τα τρία χαρακτηριστικά μαζί και ως ισότιμα. Η αναγκαιότητα προκύπτει καθώς χρειαζόμαστε μία συνθετική οπτική για να εξηγηθούν οι συνέχειες και οι ασυνέχειες αλλά και να ερμηνευθεί η εμμονή των ανισοτήτων.

Από την άλλη πλευρά, ο φιλελευθερισμός είναι ατομικιστικός, τόσο από μεθοδολογική όσο και από οντολογική άποψη. Δηλαδή, εκλαμβάνει τα άτομα ως μονάδα ανάλυσης της κοινωνίας (η κοινωνία ανάγεται σε ένα σύνολο ατόμων), καθώς και ως αυτοτελή όντα με εγγενή αξία σε αντίθεση με την παραπάνω θέση που θεώρησε αναγκαία την συλλογικότητα και δη αναγκαιότερη τη συνεργασία με άλλες συλλογικότητες (Βανδώρος, 2015). Ο κ. Γιατρομανωλάκης, πρόσφατα διορισμένος ως Υφυπουργός Πολιτισμού, δηλώνει ανοιχτά ομοφυλόφιλος. Στη συνέντευξη του στην Athens Voice (Αγγελιδάκη, 2020) τονίζεται η ατομικότητα:

«Είναι σημαντικό βήμα νομίζω, κυρίως επειδή οι άνθρωποι που με επέλεξαν ούτε στιγμή δεν θεώρησαν ότι αυτό θα μπορούσε να αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα. Το ότι το έχω παραδεχτεί ανοιχτά έχει σημασία όχι για μένα τον ίδιο, αλλά γιατί κανένα παιδί δεν θα πρέπει για οποιοδήποτε λόγο -είτε εξαιτίας του φύλου του, είτε εξαιτίας του σεξουαλικού προσανατολισμού του, του χρώματός του ή της καταγωγής του- να αισθανθεί ότι δεν μπορεί να κάνει κάποια πράγματα, ότι ποτέ δεν θα μπορέσει να κατακτήσει ό,τι ονειρεύεται. Και επειδή εμένα μου είπαν κάποτε να το πάρω απόφαση ότι η πολιτική δεν συνδυάζεται με το να είσαι ανοιχτά gay, δεν θέλω να το πουν σε κανέναν άλλον. [...] Ποτέ δεν είπα ότι υπήρξα ακτιβιστής.

⁵⁵ <https://www.iforinterview.com/sex-race-class-selma-james/> (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)

Το ότι βγήκα ανοιχτά και είπα ποιος είμαι ή το ότι αρθρογράφησα ή στήριξα κάποια πράγματα δεν είναι ακτιβισμός. Έκανα απλώς ό, τι αισθανόμουν και μου έλεγε η συνείδησή μου, με το δικό μου τρόπο και προφανώς συνεχίζω».

Σε μία επόμενη συνέντευξη στα NEA (2021), ο κ. Γιατρομανωλάκης συνεχίζει στον ίδιο τόνο σχετικά με τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα και δεν αναφέρεται στο κίνημα και στις διεκδικήσεις του παρά μόνο σε ατομικιστικά χαρακτηριστικά ώστε να προοδεύσει και να απελευθερωθεί το άτομο:

«Η ορατότητα είναι σημαντική. Το έχω πει και θα το ξαναπώ. Και για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και για άλλες ομάδες ή μονάδες. Και δεν υπάρχει κάτι που δεν μπορούν να κάνουν ή που επειδή είναι ΛΟΑΤΚΙ+, ή επειδή είναι "εμφανώς" ΛΟΑΤΚΙ+ θα το κάνουν χειρότερα από κάποιο άλλο άτομο».

Η παραδοχή αυτή σημαίνει και κάτι επιπλέον, και μάλιστα σημαντικό: το αγαθό υφίσταται κατεξοχήν ως ατομικό αγαθό. Η άποψη αυτή έλκει από την φιλελεύθερη σκέψη και ερευνητικά εκβάλλει στον πλουραλισμό, η πολιτική γίνεται αντιληπτή ως ένα κατά βάση τεχνικό πρόβλημα – ως άδολη διαδικασία επιμερισμού αγαθών, μέσω της λειτουργίας του Κράτους και άλλων κεντρικών θεσμών διακυβέρνησης (Della Porta & Diani, 2010, σελ. 13).

4.3 Ρεπερτόριο και μορφές δράσης του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος

Το παρόν κεφάλαιο θα εξετάσει πιο συγκεκριμένα και πιο αναλυτικά τα ρεπερτόρια του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος, τις αλλαγές που υπήρξαν, καθώς και σε ποια γεγονότα οφείλονται οι εν λόγω αλλαγές.

Τι εννοούμε ωστόσο όταν αναφέρουμε τις λέξεις «διαμαρτυρία» και «ρεπερτόρια»;

Η διαμαρτυρία εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους από τους συμμετέχοντες και εν δυνάμει διεκδικητές αιτημάτων. Ο λόγος είναι ότι η διαμαρτυρία θέτει σε κίνηση και διαδικασία έμμεσης πειθούς που διαμεσολαβείται από τα ΜΜΕ και ισχυρούς κοινωνικούς δρώντες. Στην πραγματικότητα, η διαμαρτυρία κινητοποιεί πληθώρα δρώντων. Όσοι ενδιαφέρονται άμεσα για τις πολιτικές αποφάσεις απαρτίζουν μια κοινότητα διαμαρτυρίας. Τα ΜΜΕ διαδίδουν το μήνυμα της διαμαρτυρίας που απευθύνεται πρωτίστως στο κοινό αναφοράς των αρχών. Για να επιτύχει, η διαμαρτυρία πρέπει να προκαλέσει θετικά ερεθίσματα, κερδίζοντας τη συμπάθεια όσων διαθέτουν περισσότερους πόρους να επενδύσουν στους τόπους που λαμβάνονται οι πολιτικές αποφάσεις. Οι τρόποι εκδήλωσης της διαμαρτυρίας συνιστούν τα ρεπερτόρια που υιοθετεί μία συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων ώστε να πετύχει τους σκοπούς της (Della Porta & Diani, 2010).

Η προσέγγιση της συγκρουσιακής πολιτικής θεωρεί τα κοινωνικά κινήματα ως μια σειρά πολιτικών εκστρατειών που συνδέουν τους αιτούντες, τους στόχους τους και το κοινό μέσω συγκρουσιακών παραστάσεων που ομαδοποιούνται σε ρεπερτόρια. Ρεπερτόρια, σύμφωνα με τον Tilly (2004), είναι η επαναλαμβανόμενη, προβλέψιμη

και στενή «εργαλειοθήκη» συγκεκριμένων τακτικών διαμαρτυρίας που χρησιμοποιούνται από συλλογικούς φορείς για να εκφράσουν τα αιτήματα τους. Όπως στο θέατρο, ο όρος «ρεπερτόριο» υπονοεί ότι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ ενός κινήματος και των ανταγωνιστών του είναι στρατηγικές παραστάσεις ή καθιερωμένοι τρόποι με τους οποίους ζεύγη ηθοποιών δημιουργούν και εκφράζουν αιτήματα που επηρεάζουν και σχετίζονται με τα συμφέροντα του άλλου.

Σύμφωνα και πάλι με τον Charles Tilly (2004), οι πορείες, τα μποϊκοτάζ, οι καταλήψεις και άλλες μορφές δράσης έχουν κάτι κοινό: απαρτίζουν όλα το σύγχρονο ρεπερτόριο συλλογικής δράσης που ορίζεται ως «σύνολο των μέσων που διαθέτει [μια ομάδα] για να διατυπώνει αιτήματα διάφορων τύπων σε διαφορετικούς αποδέκτες». Σημειώνει επίσης ότι τα ρεπερτόρια διαφέρουν από μέρος σε μέρος, από χρονική περίοδο σε χρονική περίοδο. Συνολικά, ωστόσο, όταν οι διεκδικητές απαιτούν, μπορούν να πρωτοτυπήσουν όσον αφορά το ρεπερτόριο μέσα σε ένα πλαίσιο που έχει τεθεί για το συγκεκριμένο μέρος και την συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

4.3.1 Έντυπη Δραστηριότητα

Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος είναι η έντονη δραστηριότητα γύρω από τις εκδόσεις εντύπων που αποτέλεσαν από την αρχή το μέσο διάδοσης της κουλτούρας και των πολιτικών ιδεών γύρω από την κοινότητα. Το «ΑΜΦΙ» ήταν το πρώτο ομοφυλόφιλο περιοδικό που βγήκε ποτέ στην Ελλάδα (Θεοδωρακόπουλος, 2005) και το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε την άνοιξη του 1978. Αποτέλεσε έναν από τους βασικούς φορείς διάδοσης των αιτημάτων γύρω από τα ζητήματα της σεξουαλικής απελευθέρωσης και έφτασε τα 25 τεύχη. Ο τίτλος του περιοδικού, εμπνευσμένος από τη λέξη «αμφισβήτηση» (Ιωαννίδης, 2018) σηματοδοτεί τον εν γένει ριζοσπαστικό χαρακτήρα του εγχειρήματος και τη σύνδεση με «τα κινήματα Αμφισβήτησης και τον Γαλλικό Μάη του '68»⁵⁶ και της Αμερικής του '60 (Θεοδωρακόπουλος, 2005). Το «ΑΜΦΙ» αναδείκνυε τις διακρίσεις και τη βία που αντιμετώπιζαν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, ενώ δημοσίευε κείμενα συγγραφέων από την Ελλάδα και το εξωτερικό που ασχολούνταν με θέματα σεξουαλικότητας και φύλου. Με λίγα λόγια, ένα «αποκούμπι και μια δικαίωση για τον ομοφυλόφιλο, ταυτόχρονα όμως μπορεί να είναι πηγή γνώσης για όλους» (Ιωαννίδης, 2018).

Με ένα εντελώς διαφορετικό ύφος κυκλοφόρησε το περιοδικό «Κράξιμο», μια εκδοτική πρωτοβουλία της τραβεστί Πάολα Ρεβενιώτη. Το πρώτο τεύχος του περιοδικού εκδόθηκε το 1981 έχοντας στο εξώφυλλο το προκλητικό για την εποχή σύνθημα: «Κάθε εργασία με σκοπό το κέρδος είναι πορνεία» περιλαμβάνοντας τη συνταρακτική απολογία-καταγγελία της Πάολας με τίτλο «Εγώ η Πόρνη». Αυτή ακριβώς η εναλλακτική θεματολογία καθώς και ο ιδιαίτερος και ντόμπρος συγγραφικός τρόπος γραφής συντέλεσαν ώστε το περιοδικό αυτό να περάσει στην ιστορία. Το «Κράξιμο» είχε ως στόχο να προκαλέσει, να μιλήσει για αυτά που απασχολεί τη ζωή των ομοφυλόφιλων και των τρανς ατόμων χωρίς να εξωραϊστεί. Η

⁵⁶ Θεοδωρακόπουλος 2005: 23: «Τους είπα ότι είχα ήδη έτοιμο, το ΑΜΦΙ, εμπνευσμένο από τα κινήματα Αμφισβήτησης και τον Γαλλικό Μάη του '68, όπου οι ομοφυλόφιλοι του Παρισιού πήραν μέρος κι αυτοί, για πρώτη φορά, σε μια κοινωνική εξέγερση.»

gay απελευθέρωση, το AIDS, η ανδρική πορνεία αλλά και συνεντεύξεις ήταν οι βασικές θεματικές του περιεχομένου του (Antivirus, 2015).

Το Μάρτιο του 1982 ένα νέο περιοδικό κάνει την εμφάνισή του στην Αθήνα. Πρόκειται για το «Λάβρυς», το πρώτο έντυπο που αυτοπροσδιορίστηκε ως λεσβιακό και προσέγγιζε τα θέματα τόσο της ομοφυλοφιλίας όσο και του φεμινισμού «από μια καθαρά λεσβιακή σκοπιά». Το περιοδικό εκδίδεται στην Αθήνα από μέλη της Αυτόνομης Ομάδας Ομοφυλόφιλων Γυναικών, η οποία διατηρεί στενές σχέσεις με το Σπίτι Γυναικών. Η ταυτότητα της εκδοτικής ομάδας δηλώνεται στο πρώτο τεύχος στο άρθρο με τον τίτλο: «Ποιες είμαστε; Είμαστε γυναίκες. Είμαστε λεσβίες. Είμαστε φεμινίστριες». Κείμενα, άρθρα, ποιήματα, προσωπικές μαρτυρίες και σκίτσα λεσβιακού περιεχομένου εμφανίζονται στην ύλη του περιοδικού αυτού. Παρά τις αρχικές εξαγγελίες ότι θα επρόκειτο για τρίμηνη έκδοση, το «Λάβρυς» κυκλοφόρησε από την άνοιξη του 1982 ως το καλοκαίρι του 1983 μόνο τρία τεύχη, όταν και διέκοψε οριστικά την έκδοσή του (Antivirus, 2015).

Το 1995, μια παρέα γυναικών χωρίς να είναι ενταγμένη σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα αλλά με ευρύτερες συνδέσεις, αναφορές και ενδιαφέρον για το λεσβιακό χώρο και χωρίς προγενέστερη εκδοτική εμπειρία, αποφασίζει να βγάλει το περιοδικό «Μαντάμ Γκου, Λεσβιακή Περιοδική Έκδοση». Μαντάμ Γκου σημαίνει «λεσβία» στα καλιαρντά. Το «Μαντάμ Γκου» ήταν ένα περιοδικό που δεν ανήκε σε κάποια πολιτικοποιημένη ομάδα και το οποίο δημιουργήθηκε από μια μικρή παρέα επτά συνολικά γυναικών που θέλησε να καλύψει το εκδοτικό κενό της δεκαετίας του 1990. Η ομάδα παρέμεινε κλειστή ως προς τη σύστασή της, αλλά ανοιχτή απέναντι στην ανταλλαγή ιδεών, κειμένων και τη δημιουργία επαφών. Από το φθινόπωρο του 1995 ως τον Νοέμβριο του 1997, το Μαντάμ Γκου κυκλοφόρησε πέντε συνολικά τεύχη καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, όπως πρωτότυπα θεωρητικά κείμενα, μεταφράσεις, αλληλογραφία, νέα, κόμικ, χρηματιστήριο λεσβιακών αξιών, κ.λπ.

Ένα περιοδικό που κάλυψε μία σημαντική χρονική περίοδο ήταν το «Δέον/Deon Guide». Το «Δέον/Deon Guide» δημιουργήθηκε ως free gay press. Υπεύθυνος για τη δημιουργία του είναι ο Παύλος Σοφιανός. Ως lifestyle περιοδικό της εποχής του, φιλοξένησε στις σελίδες του συνεντεύξεις και φωτογραφήσεις με μεγάλα ονόματα από Ελλάδα και εξωτερικό (Ρούλα Κορομηλά, Μιχάλης Βλάχος, Σπεράντζα Βρανά, Ρίτα Σακελαρίου, Ρίκα Διαλυνά, Jimmy Somerville, Kylie Minogue, κ.ά.) και συνεργασίες με ηχηρά ονόματα, όπως αυτό του Σταμάτη Κραουνάκη. Από την αρχή της έκδοσής του συμπεριελάμβανε στην ύλη του τον «Τουριστικό & Επαγγελματικό Οδηγό Ελλάδας & Κύπρου», ενώ τα τελευταία χρόνια κυκλοφόρησε ως αποκλειστικά ετήσιο gay travel περιοδικό (Deon Guide) και gay οδηγός Ελλάδας (Antivirus, 2015).

Το 1996, ο Άρης Μπατσούλιας μαζί με την Ομάδα Πρωτοβουλίας Ομοφυλόφιλων Θεσσαλονίκης η οποία, σύμφωνα με τον Γ. Τσιτιρίδη (2014), είχε δική της ραδιοφωνική εκπομπή στο Ράδιο Κιβωτός 92,5 FM, συστήνουν το περιοδικό «Ο Πόθος». Το πρώτο τεύχος είχε 8 σελίδες, κόστισε 20 χιλιάδες δραχμές (υπέρογκο το ποσό για την ομάδα) και κυκλοφόρησε σε χίλια αντίτυπα. Έκανε μεγάλη επιτυχία και το τεύχος εξαντλήθηκε σε δυο εβδομάδες. Σύντομα μπήκαν διαφημίσεις, οι σελίδες αυξήθηκαν, το τιράζ έφτασε τα 5 χιλιάδες αντίτυπα. «Ο Πόθος» έγινε το περιοδικό «των ψαγμένων της Θεσσαλονίκης» και, μέσω του ίντερνετ, «όλης της Ελλάδας», σύμφωνα με την δημοσιογραφική ομάδα του περιοδικού «Antivirus». Το περιοδικό «Ο Πόθος» ήταν το πρώτο δωρεάν διανεμόμενο gay περιοδικό στην Ελλάδα. Σκοπός

του ήταν να αποτελέσει ένα βήμα αυθεντικής έκφρασης της σκέψης και του προβληματισμού γύρω από την ομοφυλοφιλία. Το περιοδικό που αγαπήθηκε από την avant garde όσο κανένα άλλο δημιούργησε αντιδράσεις για την συχνή αθυροστομία του, ενώ παράλληλα προκάλεσε τη έκπληξη της αθηναϊκής πρωτοπορίας με την προκλητική εικονογράφηση του.

Σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε περιοδικά που παραμένουν ενεργά και μετά το 2010, το οποίο είναι και το αντικείμενο της παρούσας έρευνας. Το ίδιο το «Antivirus», από το οποίο αντλήθηκαν πολλές από τις πληροφορίες σχετικά με τον gay τύπο της εποχής, ανήκει στην κατηγορία αυτή. Σύμφωνα με τον ιστότοπό του, το Antivirus ξεκίνησε το 2003 ως ένα διαφορετικό LGBT free press με ανθρωπιστική οπτική. Μέχρι σήμερα, μετρά 64 τεύχη κυκλοφορίας. Η εκδοτική προσπάθεια ξεκίνησε από τον Γιάννη Παπαγιανόπουλο και την Μαριανέλλα Κλώκα, και μετέπειτα προστέθηκε και ο Νίκος Σοφιανός. Οι βασικοί συντελεστές όλα αυτά τα χρόνια ξεπερνούν τους 50 και είναι άτομα που μεταφέρουν τον παλμό της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας. Το περιοδικό συνδυάζει βασικά θέματα ακτιβισμού και lifestyle, ενώ έχει παρουσιάσει συνεντεύξεις, μεταξύ άλλων, από την Νανά Μούσχουρη, τον Jean Paul Gaultier, την Νατάσσα Μποφίλιου, την Έλενα Παπαρίζου, τον Γιώργο Καμίνη, τον Γιάννη Μπουτάρη, την Άννα Βίση, τον Αλέξη Τσίπρα, και δεκάδες άλλους. Σημαντικό μέρος του είναι επίσης οι μαρτυρίες, οι στήλες, τα θέματα υγείας, κ.ά.

Ένα άλλο περιοδικό που συνέχισε στην δεκαετία του 2010 ήταν το «City Uncovered». Την επιμέλεια της αρχισυνταξίας είχε η Μαριανέλλα Κλώκα και επί σειρά εκδόσεων την επιμέλεια του δημιουργικού είχε η Κατερίνα Ζουράρη. Συνεργάστηκαν επίσης σημαντικοί φωτογράφοι, όπως ο Γιώργος Γκιζάρης, η Κατερίνα Κόττη και η Έφη Τσιτσοπούλου. Ήταν από τα λίγα περιοδικά (αυτό και το «Antivirus») που κυκλοφόρησε δωρεάν σε σταντ έξω από στάσεις του ΜΕΤΡΟ και του ΗΣΑΠ. Φιλοξένησε σταθερές στήλες για την υγεία, με εκτενή αφιερώματα στον ιό HIV/AIDS, ήταν χορηγός επικοινωνίας σε πάρα πολλές εκδηλώσεις της ΛΟΑΤΚΙ+ σκηνής και παρουσίασε μεγάλο αριθμό αφιερωμάτων και συνεντεύξεων. Για την κυκλοφορία του συνεργάστηκαν πολλά πρόσωπα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, όπως η Ισαβέλλα Κωνσταντινίδου, η Νίκη Σταυρίδη, η Andrea Gilbert, η Ειρήνη Πετροπούλου, η Ευαγγελία Βλάμη, ενώ διατηρούσαν επί σειρά τευχών στήλες σημαντικοί αρθρογράφοι όπως ο Κωστής Μπίτσιος, ο Κωνσταντίνος Ιωακειμίδης, ο Δημήτρης Νίκου, ο Λευτέρης Κουλώνης, ο Κωνσταντίνος Ματσούκας, ο Χρήστος Ψυχογιός, ο Διονύσης Γουσέτης, κ.ά.

Το επόμενο περιοδικό, το οποίο δεν μακροημέρευσε αλλά θεωρείται σημαντικό, είναι το «Screw». Το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 2008, εκφράζοντας την άποψη ότι δεν είναι όλοι οι gay ίδιοι. Για το SCREW δεν υπήρχαν απαγορευμένες λέξεις και η γραφή ήταν ελεύθερη, γι' αυτό και από την πρώτη στιγμή κέρδισε τις εντυπώσεις και ξεχώρισε για την αισθητική του. Οι βασικοί συντελεστές του περιοδικού ήταν ο Άρης Μπατσιούλας, ο οποίος ήταν και ο εμπνευστής της ιδέας, ο Γιώργος Τσιτιρίδης, ο Νίκος Θεοδώρου (5 τεύχη) και ο Ανδρέας Ιωαννίδης. Παράλληλα, με το περιοδικό συνεργάζονταν και άλλα πρόσωπα, όπως ο Βαλλιανάτος, ο Αντωνόπουλος, Μπαρτζουλιάνος, ο Σπετσιώτης, ο Παλαμιώτης, κ.ά. Το περιεχόμενο του περιελάμβανε συνεντεύξεις, στήλες, γράμματα αναγνωστών, ειδήσεις, κοσμικές στήλες, οδηγό νυχτερινής διασκέδασης Αθήνας και Θεσσαλονίκης, καθώς και πολλά άλλα (Antivirus, 2015). Μια από τις διασημότερες

στο ευρύ κοινό στήλες ήταν η «Μπιμπελόγατα» (φωτογραφίες και λεζάντες από την νυχτερινή Αθήνα και Θεσσαλονίκη, κάτι σαν κοσμική gay στήλη), ενώ στα highlights της πορείας του μπορεί να προσθέσει κανείς τη συνέντευξη του δημάρχου Θεσσαλονίκης Γιάννη Μπουτάρη, ο οποίος σκανδάλισε με τις απαντήσεις του απασχολώντας τα ΜΜΕ. Η συνέντευξη αυτή συντέλεσε επίσης στη διεξαγωγή του 1^{ου} Φεστιβάλ Υπερηφάνειας στη Θεσσαλονίκη. Πέρα από αυτή, το «Screw» φιλοξένησε συνεντεύξεις των Γιώργου Καμίνη, Γιώργου Χρωνά, Δημήτρη Παπαιωάννου, Πάνο Χ. Κούτρα, Κωνσταντίνου Γιάνναρη, αλλά και του ακτιβιστή Λουκά Θεοδωρακόπουλου. Το περιοδικό σταμάτησε την κυκλοφορία του το καλοκαίρι του 2011 (Antivirus, 2015). Από το 2011 έως το 2012, η προγενέστερη ομάδα του «Screw» κυκλοφορούσε το «Fagazine». Το περιεχόμενό του βρισκόταν πολύ κοντά στην λογική του «Screw», αλλά με πολλές βελτιώσεις, ενώ ίσως η σημαντικότερη στιγμή του ήταν η συνέντευξη του Αλέξη Τσίπρα, η οποία αναδημοσιεύτηκε από πολλά μέσα. Το «Fagazine» κυκλοφόρησε συνολικά 9 τεύχη.

Τέλος, ένα σημαντικό έντυπο ήταν το «Ροζ Καφενείο». Το «Ροζ Καφενείο» ξεκίνησε το 2011 αρχικά ως ένα «ασπρόμαυρο εφημεριοδικό». Από το 9^ο τεύχος όμως, έγινε έγχρωμο περιοδικό με μικρότερες διαστάσεις και περισσότερες σελίδες. Οι βασικοί συντελεστές του είναι οι Ανδρέας Ιωαννίδης (εκδότης), Ηλίας Χατζούδης, Ειρήνη Πετροπούλου. Η θεματολογία του περιλάμβανε συνεντεύξεις, θεματικά αφιερώματα, μόνιμες στήλες με συμβουλές, σχολιασμός της γκέι καθημερινότητας, γκέι οδηγό Αθήνας, αγγελίες escort, κ.ά. Όσον αφορά τις συνεντεύξεις, αξίζει να αναφέρουμε αυτές των Τζανέτου Αντύπα (προέδρου της ΜΚΟ Πράξις), των ακτιβιστών Andrea Gilbert, Νίκου Μυλωνά, όπως επίσης και τις συνεντεύξεις των Γιάννη Φλωρινιώτη, Περικλή Λιανού, Χρήστου Στέργιουγκλον, Patrick Fillion, Γιάννη Αγγελάκη, κ.ά. Αίσθηση επίσης προκάλεσαν τα αφιερώματα στην Κωνσταντινούπολη και στους «αρνητές» του HIV. Το «Ροζ Καφενείο» σταμάτησε την κυκλοφορία του το 2015 (Antivirus, 2015).

Αυτά ήταν τα κυριότερα έντυπα που διαμόρφωσαν και επηρέασαν την ομοφυλοφυλική κουλτούρα στην Ελλάδα από τις αρχές τι δεκαετίας του 1980 μέχρι σήμερα. Εκτός όμως από την παραγωγή λόγου, οι ιδέες που δημιουργήθηκαν βγήκαν και στον δρόμο.

4.3.2 Athens Pride

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα που εξετάζουμε δεν είναι ένα ενιαίο κίνημα. Αποτελείται από υποκείμενα διαφορών ιδεολογικών κατευθύνσεων και για αυτόν το λόγο η παρουσία του, ενώ είναι πρακτικά σταθερή, δεν είναι σταθερή ως προς τον τρόπο που διεκδικεί.

Η κυριότερη εκδήλωση της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας από το 2005 και μετά είναι το Pride. Από το 2005, τα φεστιβάλ και οι παρελάσεις Pride-Υπερηφάνειας έχουν μεταμορφωθεί σε εκδηλώσεις που γιορτάζουν τη Λεσβιακή, Γκέι, Αμφιφυλοφιλική και Τρανσεξουαλική (LGBT) διαφορετικότητα. Παράλληλα με τον εορταστικό τους χαρακτήρα, οι εκδηλώσεις αυτές αποτελούν και εφαλτήριο για την προβολή των ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιωμάτων. Διοργανώνονται στις περισσότερες χώρες του ανεπτυγμένου και αναπτυσσόμενου κόσμου. Στην Ευρώπη, το κοινό και οι συμμετέχοντες των φεστιβάλ Pride υπολογίζονται σε εκατοντάδες χιλιάδες. Τα περισσότερα από αυτά είναι ετήσια και πραγματοποιούνται γύρω ή μέσα στον Ιούνιο

ως ένδειξη τιμής προς την εξέγερση του Stonewall, την κομβική αυτή στιγμή για το σύγχρονο κίνημα των ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιωμάτων.

Με κεντρικό σύνθημα «Είμαστε παντού», το Athens Pride 2010 διοργανώθηκε στις 5 Ιουνίου 2010. Όπως υποστηρίζει η Μελίνα Λαζαρίδου (2020, σελ. 53):

«Η Ελευθεροτυπία καλύπτει και πάλι το γεγονός με ένα άρθρο που τιτλοφορείται "Σήμερα το Athens Pride 2010". Σύμφωνα με το άρθρο, το Pride διεξήχθη με το βλέμμα στραμμένο στα σοβαρά προβλήματα των εργαζομένων που πλήττονται από τα σκληρά μέτρα της κυβέρνησης. Μάλιστα, η εφημερίδα δημοσιεύει και δεύτερο άρθρο με τίτλο, "Κραυγή κατά των διακρίσεων". Το άρθρο αυτό υποστηρίζει ότι το Pride του 2010 υπογραμμίζει την αδιαφορία και τις διακρίσεις της ελληνικής κοινωνίας προς την κοινότητα των ΛΟΑΤΚΙ+. Επιπλέον, η εφημερίδα δημοσιεύει και την δήλωση του Αλέξη Τσίπρα, ο οποίος κατήγγειλε απειλές ακροδεξιών κατά του Pride και έκανε έκκληση στην πολιτεία να προστατεύσει το φεστιβάλ».

Την επόμενη χρονιά, το Athens Pride υιοθέτησε το σύνθημα «Φίλα με παντού».⁵⁷ Την επίσημη έναρξη της παρέλασης έδωσε η Αντιδήμαρχος Αθήνας Άννα Φιλίνη, ενώ η συμμετοχή εκτιμάται μεταξύ 8000 και 9000 ατόμων (Λαζαρίδου, 2020). Η Athens Voice με το άρθρο της «ATHENS PRIDE: Φίλα με παντού»⁵⁸ κάνει μία θετική αποτίμηση του Athens Pride καθώς σημειώνει ότι είναι η πρώτη φορά που διεξάγεται υπό την αιγίδα του Δήμου Αθηναίων.

Η μέρα της ΛΟΑΤΚΙ+ γιορτής της ορατότητας του 2012 πραγματοποιήθηκε το Σάββατο 9 Ιουνίου με σύνθημα «Αγάπα με, είναι δωρεάν»⁵⁹, ορμώμενο από την οικονομική κρίση. Το περιοδικό Antivirus δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο «Αγάπα με, είναι δωρεάν» όπου ενημερώνει τους αναγνώστες για το Pride 2012. Επιπροσθέτως, το περιοδικό, σε άλλο άρθρο του, ανακοίνωσε και το πρώτο Thessaloniki Pride (Παπαγιανόπουλος, 2012) στις 22 και 23 Ιουνίου, υπό την αιγίδα του Δήμου Θεσσαλονίκης.

«Η Αθήνα δικιά μας» είναι το σύνθημα που επιλέχθηκε για το Athens Pride του 2013. Όπως αναφέρει και η επίσημη ιστοσελίδα του Athens Pride: «Εμείς, οι λεσβίες, οι γκέι άνδρες, οι τρανς γυναίκες και άντρες, οι αμφισεξουαλικές γυναίκες και άντρες (οι LGBT) αυτής της πόλης είμαστε το ίδιο αναπόσπαστο κομμάτι της Αθηνάς, όσο και τα σύμβολά της. Κι αντίστροφα, η πόλη αυτή, μαζί με τα σύμβολά της, μας ανήκει όσο ανήκει σε καθένα και καθεμία που τιμά τη θεά της μαχόμενης Δημοκρατίας». Η εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» δημοσίευσαν άρθρο με τίτλο «Όχι από ΕΣΡ στο σποτάκι του pride» (ΝΕΑ, 2013) υποστηρίζοντας ότι το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης αρνήθηκε στους διοργανωτές του Pride να προβληθεί το μήνυμα του φεστιβάλ.

Το 2014 (στις 14 Ιουνίου πιο συγκεκριμένα), το Athens Pride γιόρτασε τα 10 του χρόνια με σύνθημα «Οικογενειακή υπόθεση»⁶⁰ και αίτημα τη δυνατότητα δημιουργίας νομικά αναγνωρισμένης οικογένειας. Το παρόν στην εκδήλωση έδωσαν η περιφερειάρχης Αττικής, Ρένα Δούρου και ο Δήμαρχος Γιώργος Καμίνης ο οποίος

⁵⁷ <https://athenspride.eu/athens-pride-2011-2/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

⁵⁸ <https://www.athensvoice.gr/future-eu/archive/14777/athens-pride-fila-me-pantoy/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

⁵⁹ <https://athenspride.eu/athens-pride-2012-2/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

⁶⁰ <https://athenspride.eu/2013/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

κήρυξε και την έναρξη της διοργάνωσης⁶¹. «Athens Pride 2014 για 10η συνεχή χρονιά» ήταν ο τίτλος του άρθρου της «Ελευθεροτυπίας», όπου αναφέρονταν οι δηλώσεις των οργανωτών σχετικά με τα δικαιώματα και τις διακρίσεις σε βάρος των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, οι δηλώσεις του επικεφαλής της Ανοιχτής Πόλης στον Δήμο Αθηναίων Γαβριήλ Σακελλαρίδη, και οι ανακοινώσεις της Νεολαίας του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Στο περιοδικό «Antivirus», ο αρθρογράφος Τάσος Θεοδωρόπουλος έκανε αποτίμηση του 10^{ου} Pride και περιέγραψε την χαρά και τον ενθουσιασμό των συμμετεχόντων. Επιπλέον, το περιοδικό αναφέρθηκε και στα 10 χρόνια του Pride αλλά και στην σημασία του συνθήματος που επιλέχθηκε, όπως αναφέρει η Λαζαρίδου (2020, σελ. 54-55).

Στις 13 Ιουνίου 2015 πραγματοποιήθηκε το Athens Pride με σύνθημα «Πάρε θέση».⁶² Το Athens Pride βρισκόταν σε κατάσταση αναμονής καθώς περίμενε από την νέα - τότε- κυβέρνηση του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. να προωθήσει άμεσα την ένταξη των ομόφυλων ζευγαριών σε ένα διευρυμένο σύμφωνο συμβίωσης, με απώτερο στόχο τη θεσμοθέτηση του γάμου και της παιδοθεσίας.

Τον αμέσως επόμενο χρόνο, στις 11 Ιουνίου 2016, πραγματοποιήθηκε το Athens Pride 2016, όπου συγκεντρώθηκαν παραπάνω από 40.000 άτομα. Το Pride αυτό διεξήχθη μετά την μεγάλη νίκη του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος, με την διεύρυνση του συμφώνου συμβίωσης και για τα ομόφυλα ζευγάρια τον Δεκέμβριο του 2015. Επί κυβέρνησης ΣΥ.ΡΙΖ.Α., το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα σημείωσε μια από τις πιο σημαντικές εκβάσεις αιτημάτων του. Το 2015, το σύμφωνο συμβίωσης νομιμοποιήθηκε και για ζευγάρια του ίδιου φύλου, δίνοντας έτσι σε νοικοκυριά ομόφυλων ζευγαριών τη δυνατότητα για νομική προστασία σχεδόν ισάξια με παντρεμένα ζευγάρια του αντίθετου φύλου. Σύμφωνα με την «Εφημερίδα των Συντακτών» (2014), η Α.Δ.Ε.Δ.Υ. στήριξε το Pride και κάλεσε όλους τους εργαζόμενους να συμμετέχουν σε αυτό.

Το 2017, το Athens Pride διοργανώθηκε για πρώτη φορά στην πλατεία Συντάγματος με σύνθημα «Θέμα Παιδείας».⁶³ Με το συγκεκριμένο σύνθημα, το Athens Pride του 2017 τόνισε ότι η επαφή με το βίωμα του κάθε ατόμου μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για την επαναξιολόγηση των αρχών του, την αμφισβήτηση των κοινωνικά κατασκευασμένων εννοιών και στερεοτύπων και την σταδιακή ηθική πρόοδο της κοινωνίας.

Το Athens Pride του 2018 πραγματοποιήθηκε ξανά στη πλατεία Συντάγματος στις 9 Ιουνίου. Το σύνθημα του ήταν «Παρούσα», αναφερόμενο στη θηλυκότητα όχι ως συνέπεια της βιολογίας, αλλά όπως βιώνεται, μαθαίνεται, ορίζεται, προβάλλεται, γιορτάζεται, αγαπιέται, λατρεύεται, εξιδανικεύεται, βιάζεται, καταδικάζεται και δολοφονείται κάθε μέρα σε μια βαθιά μισογύνικη κοινωνία.⁶⁴ Ο έντυπος τύπος, και πιο συγκεκριμένα η «Εφημερίδα των Συντακτών», μας πληροφόρησε ότι:

⁶¹ <https://athenspride.eu/2014/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

⁶² <https://athenspride.eu/1534/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

⁶³ <https://athenspride.eu/athens-pride-2017-stin-platia-syntagmatos-thema-pedias/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)

⁶⁴ <https://athenspride.eu/to-athens-pride-2018-dilonei-paroysa/> (Τελευταία πρόσβαση 05/10/2021)

«To Athens pride δηλώνει παρούσα και ότι ενεργά η Εφημερίδα στηρίζει το Pride καθώς η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα δέχεται σε καθημερινή βάση καταπίεση, η οποία έχει στη βάση της τους όρους του φυσιολογικού» (Αγγελίδης, 2018).

Το αμέσως επόμενο Athens Pride διεξήχθη στις 8 Ιουνίου 2019. Το συγκεκριμένο Pride ήταν μια διοργάνωση διαφορετική από όλες τις προηγούμενες, καθώς το κεντρικό σύνθημα ήταν «Ο δρόμος έχει τη δική μας ιστορία» λόγω της επετειακής του σημασίας του ότι διεξήχθη 50 χρόνια από την εξέγερση του Stonewall στη Νέα Υόρκη, αλλά και της συμβολικής του σημασίας που έγκειται στη δολοφονία του ακτιβιστή Ζακ Κωστόπουλου, γεγονός που στάθηκε αφορμή σειράς κινητοποιήσεων της κοινότητας (Λαζαρίδου, 2020, σελ. 57).

Και οι πέντε συνεντευξιαζόμενοι έχουν συμμετάσχει στις εκδηλώσεις του Pride. Σε ερώτηση σχετικά με το ποιες μορφές δράσης τους εκφράζουν περισσότερο και αν θα μπορούσαν να προτείνουν δράσεις στις οποίες θα μπορούσαν να συμμετέχουν, ο **Σ1** αναφέρει ότι: *«Περισσότερο με εκφράζουν οι δράσεις για τα δικαιώματα των τρανς ατόμων και δεν νομίζω ότι υπάρχουν δράσεις που δεν με εκφράζουν καθόλου»*, ενώ ο **Σ2** δηλώνει: *«Δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, ομιλίες, προγράμματα επιμόρφωσης, το pride, κ.λπ. Δεν έχω αντιληφθεί κάποια δράση που να με βρίσκει αντίθετη. Ίσως θα ήταν χρήσιμο να πυκνώσουν αυτές οι δράσεις και να έχουν μεγαλύτερη εξωστρέφεια. Νομίζω πως αν έμπαιναν διάσημοι, καλλιτέχνες και άτομα που συμπαθεί ήδη η κοινωνία στη διαδικασία να μιλήσουν ανοιχτά για την σεξουαλικότητα τους, θα ήταν πολύ βοηθητικό»*. Ο **Σ3** τονίζει ότι: *«Το πολύχρωμο σχολείο με εκφράζει. Νομίζω ότι η διαπαιδαγώγηση είναι πολύ ωφέλιμη για την νοοτροπία των νέων γενεών. Θα πρέπει να γίνουν δράσεις και για senior gays.»* Διακρίνουμε ότι τα άτομα που συμμετέχουν στις δράσεις κατά κύριο λόγο έχουν θετική άποψη για τις δράσεις του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος.

Ο **Σ4** αναφέρει ότι: *«Έχω συμμετάσχει σε όλα τα Pride από το 2005 μέχρι και το τελευταίο που ήταν πέρυσι το Σεπτέμβριο. Συμμετείχα είτε ως απλός άνθρωπος για να το στηρίξω που ήμαστε 500 άτομα την πρώτη φορά, είτε ως εκπρόσωπος του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Δεν θα έλεγα ότι υπάρχει κάποια δράση με την οποία διαφωνώ. Πιστεύω ότι πρέπει οι δράσεις να γίνουν πιο συμπεριληπτικές απέναντι στα τρανς άτομα όπως επίσης θα πρέπει να ξαναμιλήσουμε για το HIV το οποίο πλήττει κυρίως τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και νομίζω ότι αυτό θα βοηθήσει να προχωρήσουμε λίγο πιο κάτω. Γιατί τα άτομα με HIV πλήττονται με πολλούς τρόπους. Και αυτό το ζήτημα δεν τίθεται από τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα.»* Σημαντικές προσπάθειες από την πλευρά των διοργανωτών είναι αφιερωμένες στη σφυρηλάτηση και τη διατήρηση της δέσμευσης και της πίστης μέσω του συνδυασμού της ατομικής ταυτότητας, αλληλεγγύης και συνειδήσης με συλλογικά κοινωνικά και πολιτισμικά επίπεδα και συστήματα (Della Porta & Diani, 2015, σελ. 412).

Τέλος, ο **Σ5** δηλώνει: *«Έχω συμμετάσχει αρκετές φορές στο κομμάτι της πορείας/παρέλασης, και δύο φορές έχω συμμετάσχει ως μέλος ενός εθελοντικού κοινωνικού δρώμενου όπου μας είχε παραχωρηθεί ένα περίπτερο στον χώρο του Pride στο Σύνταγμα για να ενημερώνουμε τον κόσμο για τις δράσεις μας. Περισσότερο με εκφράζουν οι δράσεις που αφορούν στις συλλογικές διεκδικήσεις, καθώς και οι πορείες/συγκεντρώσεις συμπαράστασης ή διαμαρτυρίας. Επίσης περισσότερο με εκφράζουν οι κοινωνικές ομάδες, η έρευνα, και η έκφραση μέσω της τέχνης. Δεν με εκφράζουν τόσο οι πολιτικά υποκινούμενες δράσεις γιατί κάποιες φορές νιώθω ότι δημιουργείται διχασμός και χάνεται ο στόχος της συλλογικής διεκδίκησης. Έχοντας ζήσει σε άλλες 3 χώρες του εξωτερικού, θεωρώ ότι στην Ελλάδα υπάρχουν ακόμα συνθήκες που ευνοούν τον αποκλεισμό των ατόμων που θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στο κίνημα αλλά δεν μπορούν να συμμετέχουν στις δράσεις είτε λόγω απόστασης, είτε λόγω κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, είτε λόγω προσβασιμότητας (π.χ., για άτομα με αναπηρίες). Γενικά θεωρώ πως το*

κίνημα κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση αλλά μάλλον με αργό ρυθμό. Θεωρώ ότι χρειάζονται περισσότερες δράσεις που να λαμβάνουν υπόψη τις διαθεματικές ταυτότητες των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, και να κάνουν κάτι ουσιαστικό για την συμπερίληψη αντί να εμμένουν σε διοργανώσεις που ευνοούν μόνο τα αρτιμελή άτομα. Αυτό αφορά και στο κομμάτι του πώς επικοινωνούνται οι επικείμενες δράσεις. Αν και είμαι ένα αρτιμελές άτομο, η έλλειψη συμπερίληψης με κάνει να διστάζω να συμμετέχω σε δράσεις όπου φιλικά μου άτομα με αναπηρίες δεν μπορούν να συμμετέχουν ή να ενημερώνονται αν και θα το ήθελαν επειδή η επικοινωνία των δράσεων δεν λαμβάνει υπόψη την προσβασιμότητα. Επίσης νιώθω ότι έχω κάπως κουρασθεί να φέρνω αυτό το θέμα προς συζήτηση με άτομα που μπορούν να αλλάξουν κάτι μέσα στο κίνημα, αλλά τελικά να ξεχνιέται ή να μην λαμβάνει κάποια προτεραιότητα προς επίλυση.» Συγκεκριμένα η θέση του Σ5 αναφέρεται στην πρωτοβουλία των ηγετών ενός κινήματος για την επιλογή δράσεων που μπορούν να συμπεριλάβουν άτομα τα οποία υπό συνθήκες δεν μπορούν να ακολουθήσουν. Η βασική μέριμνα θα έπρεπε να ήταν η επιδίωξη της εξισορρόπησης της κατάστασης επινοώντας συγκεκριμένα ρεπερτόρια που προορίζονται να εξυπηρετήσουν τον πληθυσμό (Della Porta & Diani, 2015, σελ. 417).

Όπως αναφέρει η Verta Taylor:

«Τα ρεπερτόρια τακτικής περιλαμβάνουν αμφισβήτηση στην οποία παλαισιώνονται και αναπτύσσονται όργανα, σύμβολα, ταυτότητες, πρακτικές ώστε να στοχεύσουν αλλαγές σε πολλαπλά θεσμικά πεδία, συμπεριλαμβανομένων των πολιτιστικών κωδίκων και πρακτικών» (2009, σελ. 868).

Έως το 2018, το ρεπερτόριο και οι μορφές δράσεις του Pride θεωρούνταν ως μη-βίαιες. Κάθε χρόνο γινόταν πορεία με άρματα, με την εκκίνηση στις αρχικές διοργανώσεις να ήταν η πλατεία Κλαυθμώνος και ύστερα η πλατεία Συντάγματος. Υιοθετούσαν, θα μπορούμε να πούμε, μία καρναβαλική διάθεση για την ψυχολογική εκτόνωση των παρευρισκόμενων, διοργανώνοντας περισσότερο μια γιορτή παρά μια αμιγώς διεκδικητική καμπάνια. Η χρήση πανό και συνθημάτων λειτουργούσαν ως ενοποιητικός παράγοντας ταυτότητας παρά ιδεολογικές αποκλίσεις. Το Pride έδειχνε να χάνει έδαφος στην ελληνική κοινωνία παρά τα όποια βήματα είχε μετρήσει ως τότε. Αυτό συνέβαινε επειδή η επιλογή γύρω από την λειτουργία του απέκλειε τη συνεύρεση με άλλα κοινωνικά κινήματα από τη μια, και από την άλλη η καμπανιακή δράση του το έφερνε σε μεγαλύτερη εσωστρέφεια σε σχέση με πριν. Αυτό διαφαίνεται και στην μειωμένη συμμετοχή στις διοργανώσεις (2012-2015). Η λειτουργία των Pride επιτέλεσε την δημιουργία ταυτοτήτων όχι μέσω συμπερίληψης αλλά αποκλεισμού.

Έπειτα από τη δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου, η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα κάλεσε σε πορείες διαμαρτυρίας, στην οποία παρευρέθηκαν φεμινιστικά κινήματα και ομάδες φύλου, για την συγκεκριαλοποίηση και έκφραση όλων των ριζοσπαστικών και προοδευτικών αιτημάτων που είχαν διατυπωθεί ψηγματικά έως τότε. Αυτήν τη φορά η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα βγήκε στον δρόμο οργανωμένα, μαζικά, σηκώνοντας την αντιπαράθεση ενάντια στην πατριαρχία, στον σεξισμό, στις έμφυλες διακρίσεις, και όχι απλά υπό τη μορφή ενός no political φεστιβάλ που συνήθιζε έως τώρα. Η στιγμή αυτή αποτέλεσε τομή στις διεκδικήσεις τους και μπόλιασε όλες τις επιμέρους κινήσεις, φεστιβάλ και διοργανώσεις. Τα πολύχρωμα πανό πλέον ζητούσαν δικαιοσύνη, ίσα δικαιώματα στη ζωή, στη δουλειά και στην οικογένεια. Οι αναβαθμισμένες αξιακές παλαιώσεις είχαν κατοχυρωθεί πλέον και στους κόλπους του ελληνικού Pride. Η δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου ήταν η αφορμή για τη

δημιουργία της πρωτοβουλίας Justice for Zak/Zackie η οποία συνέβαλε σημαντικά στη διοργάνωση δράσεων διαμαρτυρίας και διεκδίκησης τόσο σχετικά με την απόδοση δικαιοσύνης για τη δολοφονία του Ζακ όσο και ενάντια στον φασισμό και στην «κανονικότητα».

Με βάση μια μη-ταυτοτική προσέγγιση, οι πορείες έγιναν ανοιχτές σε όλους όσους έβλεπαν στο πρόσωπο του Ζακ Κωστόπουλου, τον αδύναμο, το θύμα της πατριαρχικής βίας. Απόρροια αυτών ήταν η δημιουργία νέων ΛΟΑΤΚΙ+ ομάδων και η μαζικοποίηση των ήδη υπαρχόντων, που έθεταν πλέον αιτήματα πέραν του εαυτού τους. Ειδικά μετά το 2018, οι ομάδες αυτές έδειξαν εμπράκτως την αλληλεγγύη και την στήριξή τους σε πρόσφυγες και μετανάστες, συμμετείχαν ενεργά σε εργασιακές διεκδικήσεις και στην προσπάθεια καταδίκης του φασισμού στην Ελλάδα. Η διάνθιση τόσο σε κινηματικό όσο και σε πολιτικό πλαίσιο ήταν πλέον γεγονός. Μάλιστα, αναίρεσε τη μέχρι τότε κλειστή και πρόσκαιρη λειτουργία του, διευρύνοντας τη γεωμετρία του με κόσμο προερχόμενο από επιμέρους κινήματα.

Επιπρόσθετα, το Pride δεν ξέχασε τον Ζακ Κωστόπουλο, όχι καμπανιακά, αλλά υπερασπιζόμενο τα δικαιώματα όλων αυτών των κοινωνικών ομάδων. Χαρακτηριστικό είναι ότι πλέον και τα τέσσερα Pride που διοργανώνονται στην Ελλάδα αυτοαποκαλούνται «φεστιβάλ υπερηφάνειας» και όχι «ορατότητας», όπως μέχρι πρόσφατα (2017), με απώτερο σκοπό όχι απλά την επισήμανση του ότι «υπάρχουμε» αλλά του ότι «διεκδικούμε». Η ζύμωση αυτή, αν και ραγδαία, έγινε σε βάθος. Άλλαξε οργανωτικά χαρακτηριστικά, παγίωσε τη δράση της. Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα προχώρησε από την απλή αντίσταση στην ενεργή διεκδίκηση. Για πρώτη φορά οργανώθηκε κίνημα με αίτημα το σύμφωνο συμβίωσης και την τεκνοθεσία. Με πιο απλά λόγια, το σύνθημα «δεν είμαστε διαφορετικοί» άρχισε να ζητά να πάρει σάρκα και οστά φτάνοντας μάλιστα μέχρι και στην ψήφιση του ως νόμος-πλαίσιο στο ελληνικό κοινοβούλιο.

Όσον αφορά το ρεπερτόριο, αυτό διανθίστηκε ποικιλοτρόπως συμπεριλαμβάνοντας συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις με αντιεξουσιαστικό περιεχόμενο, περίπτερα φεμινιστικών ομάδων και ομιλίες με επίκεντρο τα ενεργά αιτήματα του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος και όχι απλά εκείνο της ορατότητας. Οι καταλήψεις δημόσιων χώρων και η παρουσίαση των queer σωμάτων στον δημόσιο χώρο αποτέλεσε μια τομή στο ρεπερτόριο του κινήματος, όπως και οι δράσεις που σκοπό έχουν να επιτεθούν στην ίδια την «φυσικότητα» του φύλου και, κατ' επέκταση, στις επινοήσεις που υποστηρίζουν την υποχρεωτική ετεροφυλοφιλία. Για αυτόν το λόγο η υιοθέτηση ενός πολιτισμικού ρεπερτορίου θέλει να καταδείξει ότι δεν υπάρχει μια βιολογική αλήθεια στην καρδιά του φύλου.

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα, παρότι έχει κάνει μεγάλα άλματα όσον αφορά στην ορατότητά του στον δημόσιο χώρο και έχει πετύχει θεσμικές αλλαγές λόγω των διεκδικήσεων του, χρειάζεται ακόμα μεγάλη προσπάθεια ώστε να εξαλειφθούν οι διακρίσεις στο σύνολο τους. Τα θέματα που σχετίζονται με την κοινότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ στην Ελλάδα αποτελούν, ακόμη, ζητήματα ταμπού (Σαπουντζής & Χατζηστεργίου, 2013, σελ. 82-99). Αν και σε θεσμικό επίπεδο, τα τελευταία χρόνια, με το θετικό πρόσημο που δημιούργησε η προηγούμενη κυβέρνηση ΣΥ.ΡΙΖ.Α. για τις διεκδικήσεις της εν λόγω κινήματος, σημειώθηκαν κάποιες επιτυχίες του κινήματος· μολαταύτα, απέχουν ακόμη αρκετά από τα διεθνή δεδομένα (Λαζαρίδου, 2020).

Η αλλαγή του χαρακτήρα των διεκδικήσεων έγκειται πλέον τόσο κοινωνικά όσο και θεσμικά. Οι διεκδικήσεις βρίσκονται σε διττή φύση: από τη μια, το ελληνικό Pride, με αλματώδη βήματα, έχει πλουτίσει το ρεπερτόριό του, αλλά, από την άλλη, δεν έχει γίνει ακόμα δυνατή η νομική κατοχύρωσή τους. Από την άρση των διακρίσεων και την ίση μεταχείριση στον εργασιακό χώρο, την κατάργηση της απόλυτης απαγόρευσης για αιμοδοσία από ομοφυλόφιλα άτομα μέχρι την τεκνοθεσία και υιοθεσία, αποτελούν έως και σήμερα αιτήματα αδικαίωτα και μη κατοχυρωμένα από μεριάς Πολιτείας. Το «μανιφέστο» του Pride γράφεται και εμπλουτίζεται συνεχώς, συμπεριλαμβανομένης και της νέας αξιακής πλαισίωσής του, με επιμονή για την θεσμοθέτηση των βασικών δικαιωμάτων τους και την εξάλειψη στερεοτύπων και διακρίσεων απέναντί του.

4.4 Οργανωτικά Ζητήματα

Για να προσεγγίσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα το θέμα της οργανωτικής δομής του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος, πρέπει να δούμε πώς την προσεγγίζουν θεωρητικά οι κοινωνικοί επιστήμονες όπως ο M. Diani, D. McAdam, D. Della Porta, κ.ά. Σύμφωνα με τους Della Porta & Diani (2015, σελ. 291) τα κοινωνικά κινήματα δεν είναι οργανώσεις, ωστόσο οι συλλογικές δράσεις γενικά και τα κοινωνικά κινήματα ειδικότερα χρειάζονται οργάνωση, αν και όχι απαραίτητα με τη μορφή επίσημης οργάνωσης. Συνεχίζοντας, αναφέρουν ότι τόσο η παρουσία όσο και η απουσία οργανωτικών στοιχείων μπορεί να σχετίζεται με ζητήματα, προβλήματα, εντάσεις και συγκρούσεις μέσα στα κοινωνικά κινήματα και ότι η αλλαγή της σύνθεσης του συνόλου των οργανωτικών στοιχείων είναι ένας τρόπος αντιμετώπισής τους.

Για τη δημιουργία ενός κοινωνικού κινήματος απαιτείται η λήψη αποφάσεων για διάφορα στοιχεία της οργάνωσης – ποιος είναι και ποιος δεν είναι μέλος, ποιοι κανόνες ισχύουν σε ποια κατάσταση, ποιος έχει ποια ιεραρχική θέση έναντι άλλων, ποιες πτυχές απόδοσης και συμπεριφοράς παρακολουθούνται και πώς (Della Porta & Diani, 2015, σελ. 293). Σύμφωνα με τον H. Kriesi (1996, σελ. 155), η εσωτερική δομή των οργανώσεων του κοινωνικού κινήματος είναι άμεση συνέπεια της ροής των πόρων. Αυτό το σύνολο παραμέτρων αναφέρεται σε διαδικασίες μορφοποίησης, επαγγελματισμού, εσωτερικής διαφοροποίησης και ενοποίησης. Μορφοποίηση σημαίνει ανάπτυξη επίσημων κριτηρίων συμμετοχής, εισαγωγή επίσημων καταστατικών και καθιερωμένων διαδικασιών, δημιουργία επίσημης ηγεσίας και δομής γραφείου. Επαγγελματισμός σημαίνει η διαχείριση από αμειβόμενους υπαλλήλους που κάνουν επαγγελματική σταδιοδρομία από τις δράσεις του κινήματος. Η εσωτερική διαφοροποίηση αφορά τον λειτουργικό καταμερισμό εργασίας και την εδαφική αποκέντρωση. Η ενοποίηση των διαφοροποιημένων λειτουργικών και εδαφικών υποομάδων επιτυγχάνεται με οριζόντιους συντονιστικούς μηχανισμούς και με αποκέντρωση των αποφάσεων.

Ο Kriesi (1996, σελ. 159), στο ίδιο κεφάλαιο, αναφέρει ότι ο τύπος κοινωνικού κινήματος είναι αρκετά σημαντικός για την ανάπτυξη της οργανωτικής δομής. Τα κινήματα διαφέρουν ιδιαίτερα ως προς τη σύνθεση των συμμετεχόντων, τον προσανατολισμό των στόχων τους και το ρεπερτόριο δράσης τους. Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα το κατατάσσει Νέα Κοινωνικά Κινήματα, και ειδικότερα στα υποπολιτισμικά κινήματα. Τα υποπολιτισμικά κινήματα στοχεύουν στην (ανα)παραγωγή μιας συλλογικής ταυτότητας που συνίσταται πρωτίστως στην αλληλεπίδραση εντός της

ομάδας, αλλά που εξαρτάται επίσης από την προσανατολισμένη στην εξουσία δράση. Η ταυτότητα συνδέεται με ορισμένα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων που συνεπάγεται αποκλειστικότητα και πιο περιορισμένη δυνατότητα συμμετοχής μελών. Όσο περισσότερο ένα κίνημα επικεντρώνεται αποκλειστικά σε ένα μόνο θέμα, τόσο περισσότερο εξαρτάται από τον κύκλο θέματος/προσοχής. Τέλος, αναφέρει τα κινήματα που αφορούν την ταυτότητα η πιο πιθανή εξέλιξη τους είναι να ακολουθήσουν το δρόμο προς την εμπορευματοποίηση. Βεβαίως η οργάνωση δεν μπορεί να ιδωθεί χωρίς να λάβουμε υπόψιν μας τις δομές πολιτικής ευκαιρίας και την επιλογή του ρεπερτορίου δράσης. Η εσωτερική οργάνωση ενός κοινωνικού κινήματος μπορεί να αλλάξει από την μετατόπισή του από θέσεις οι οποίες ζητούν ρήξη με το παρόν σύστημα σε θέσεις μεταρρυθμιστικές ώστε να ικανοποιηθούν τα αιτήματα που προβάλλονται.

Οι Della Porta & Diani (2015, σελ. 294) διακρίνουν 4 βασικά χαρακτηριστικά οργανωτικά στοιχεία στα κοινωνικά κινήματα: το πρώτο στοιχείο είναι η δυνατότητα μέλους, το δεύτερο η ιεραρχία, το τρίτο οι κανόνες και τέλος η παρακολούθηση και οι κυρώσεις. Η δυνατότητα μέλους μπορεί να είναι ένας τρόπος για να διατηρηθεί μια κοινότητα υποστηρικτών σε περιόδους που υπάρχουν ελάχιστες ή καθόλου διαμαρτυρίες. Ορίζει το ποιος μπορεί να είναι μέλος ενός κινήματος και ποιος όχι. Σύμφωνα με τον Alberto Melucci (1984), η κανονική κατάσταση του σημερινού κινήματος είναι να αποτελείται από ένα δίκτυο μικρών ομάδων συνυφασμένων με την καθημερινή ζωή. Οι ακόλουθοι μερικής και σύντομης απασχόλησης, είτε άτομα είτε μικρές ομάδες, αλλά συνήθως με έντονη ανάγκη για προσωπική εμπλοκή, θα μπορούσαν να συμμετέχουν σε διάφορα τέτοια δίκτυα. Η οργανωτική μορφή δεν είναι μόνο καθοριστική για τους στόχους τους – είναι ένας στόχος από μόνος του.

Όσον αφορά το ποιοι μπορούν να συμμετέχουν στο ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα, από τις συνεντεύξεις έχουμε εξάγει το συμπέρασμα ότι η ανοιχτότητα του κινήματος σε όλα τα άτομα που ασπάζονται τους σκοπούς και τους στόχους του κινήματος είναι δεδομένη. Ο Σ1 δήλωσε ότι: «Όλοι μπορούν να συμμετέχουν είτε είναι μέλος της κοινότητας είτε όχι, με το να στηρίζεις όσα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα γνωρίζεις και να συμμετέχεις σε οργανώσεις που γίνονται». Ο Σ2 υπογράμμισε ότι: «Μπορούν να συμμετέχουν όσοι τους αφορά προσωπικά αλλά και όσοι είναι ευαισθητοποιημένοι με το ζήτημα και γενικά αντίθετοι με οποιαδήποτε κοινωνική ανισότητα καθώς υπάρχει μεγάλη συσχέτιση των ευρύτερων κοινωνικών ανισοτήτων με τις ΛΟΑΤΚΙ+ διεκδικήσεις. Κάποιος που δεν ανήκει στο ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα ως προς τον σεξουαλικό του προσανατολισμό αλλά διεκδικεί ίσα δικαιώματα για όλους τους ανθρώπους, πιστεύει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι οικουμενικά και αδιαίρετα και ότι κάθε σεξουαλικός προσανατολισμός και κάθε ταυτότητα φύλου αξίζουν σεβασμό, τότε μπορεί να συμμετέχει στις ζυμώσεις του κινήματος».

Ο Σ3, εν συνεχεία, επιβεβαίωσε την ανοιχτότητα του κινήματος προς όλους: «[...] ο καθένας μας εν δυνάμει μπορεί να συμμετέχει. Σημαντική είναι η εθελοντική εργασία για όσους δύνανται να προσφέρουν». Ο Σ4 σημείωσε ότι: «Μπορεί να είναι μέλος του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος οποιοσδήποτε συμφωνεί με την ατζέντα του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος. Δεν πρέπει να υπάρχει κανένας αποκλεισμός με τον ίδιο τρόπο που δεν θέλουν να μας αποκλείουν άλλοι από συγκεκριμένες κοινωνικές δραστηριότητες, έτσι το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα δεν αποκλείει και δεν πρέπει να αποκλείει αυτούς που θέλουν να συμπορευτούν μαζί του». Τέλος, ο Σ5 ανέφερε ότι: «Θεωρητικά, ο κάθε ένας μπορεί να είναι μέλος του κινήματος και να συνεισφέρει με τον τρόπο του. Θεωρώ ότι στην Ελλάδα προβάλλονται ως περισσότερο άξιες αναφοράς οι δράσεις ατόμων που μιλάνε δημόσια ή που έχουν μια εδραιωμένη παρουσία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Αυτό ίσως αποτρέπει άλλα άτομα να προσφέρουν με διαφορετικούς τρόπους στο

κίνημα. Επομένως, όλα τα άτομα μπορούν να είναι μέλη του κινήματος ακόμα και αν για οποιονδήποτε λόγο δεν μπορούν να είναι ενεργά με την συμβατική έννοια».

Η ιεραρχία αναφέρεται στο «δικαίωμα που έχουν κάποιοι να υποχρεώνουν άλλους να συμμορφώνονται με κεντρικές αποφάσεις» (Ahrne & Brunsson, 2019, σελ. 86). Ο Neil Sutherland (Della Porta & Diani, 2015, σελ. 297) μελέτησε τέσσερις ριζοσπαστικές, συμμετοχικές/δημοκρατικές οργανώσεις κοινωνικών κινήματων που «αν και μεμονωμένοι ηγέτες δεν ήταν παρόντες, εξακολουθούσαν να υπάρχουν ενδείξεις ηγεσίας». Αναφέρθηκαν τρεις τάσεις που σχετίζονται με την ηγεσία: **1)** το γεγονός ότι «τα πιο ενεργά μέλη μπορούν να αναλάβουν και να επισκιάσουν άλλους» απειλεί την επιθυμία για συμμετοχική ισότητα, **2)** η άτυπη μορφή των διαπροσωπικών σχέσεων θα μπορούσε να οδηγήσει στη δημιουργία κλικών όπου «μερικοί άνθρωποι έχουν μεγαλύτερο βάρος λήψης αποφάσεων και σταδιακά καταλήγουν να αναλάβουν πιο μόνιμες ηγετικές θέσεις», και **3)** η ανισότητα μεταξύ των φύλων στην οποία «οι ομάδες ακτιβιστών, που μελέτησε ο Sutherland, αναπαρήγαγαν ασυνείδητα πρότυπα φύλου που διαπερνούσαν την ευρύτερη κοινωνία.

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα ξεκίνησε θέλοντας να αμφισβητήσει την ιεραρχική δομή τόσο των ήδη υπάρχοντων οργανώσεων και κομμάτων όσο και της ίδιας της κοινωνίας. Θέλησε να αντιδιαστείλει τον εαυτό του με τα κλασικά πρότυπα των πολιτικών σχηματισμών που έχουν πυραμιδοειδή δομή και στηρίζονται συνήθως σε αυστηρούς κανόνες λειτουργίας και πειθαρχίας. Η υιοθέτηση των κανόνων αυτών από μία ομοφυλόφιλη ομάδα θα αποτελούσε αντίφαση, γιατί αναπαράγοντας τα φαινόμενα των άλλων πολιτικών ομάδων θα οδηγούσε σε ανταγωνισμούς, ανυπακοή, συγκρούσεις και αρχηγικές τάσεις (Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 67). Ο Λουκάς Θεοδωρακόπουλος σημειώνει ότι παρότι το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα δεν είχε σκοπό να υιοθετήσει τις παραπάνω μεθόδους, για να λειτουργήσει το κίνημα πολιτικά και ιδεολογικά, θα πρέπει να υπάρχει κάθε φορά ένα πρόσωπο που να ενδιαφέρεται για το αντικείμενο της ομάδας και να είναι ικανό να διευθύνει και να μεθοδεύει τις συγκεκριμένες δραστηριότητές τους. Να είναι κάποιος δηλαδή που έχει πολιτική συνείδηση της αποστολής του και ξεπερνώντας το ατομικό του πρόβλημα να ενδιαφέρεται και για την τύχη των συνανθρώπων του (Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 66).

Τι συμβαίνει όμως στο ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα από το 2010 και μετά; Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα αποτελείται, όπως έχει ειπωθεί πιο πάνω, από πολλές οργανώσεις η οποίες ούσες μη ενιαίες πολιτικά και ιδεολογικά διατηρούν διαφορετικούς τρόπους λήψεων αποφάσεων. Ο **Σ5** ανέφερε ότι: «Θα έπρεπε να υπερισχύει η οριζόντια τοποθέτηση, όμως νιώθω ότι υπερισχύει κεκαλυμμένα η αυστηρή ιεραρχία. Με άλλα λόγια, αυτό μπορεί να μην είναι άμεσα ορατό, όμως μπορεί να γίνει αντιληπτό όταν νέα άτομα στο κίνημα εκφέρουν μια άποψη που δεν βρίσκει σύμφωνα τα “εδραιωμένα” μέλη. Επομένως πρέπει η δημοκρατία να εφαρμόζεται καθολικά, και όχι κατ’ επιλογή», ενώ ο **Σ4** δήλωσε ότι: «Στις ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεις σαφώς υπάρχει ιεραρχία και υπάρχει μία προσπάθεια κάποιων να γίνουν στελέχη η οποία προσπάθεια κάνει τα πράγματα αδιαφανή και δεν είναι πολύ δημοκρατικά. Με αυτή την έννοια θεωρώ ότι αυτό το πράγμα πρέπει να αλλάξει, πρέπει να υπάρχει μια δημοκρατία και μία μεγαλύτερη διαφάνεια στον τρόπο που λαμβάνονται αποφάσεις και στον τρόπο που κινούμαστε γενικότερα». Οι υπόλοιποι συνεντευξιαζόμενοι ανέφεραν αυτό που θεώρησαν ως επιθυμητό, όπως «νομίζω ότι θα έπρεπε να υπερισχύει η οριζόντια τοποθέτηση της άμεσης δημοκρατίας» (**Σ3**), και «φαντάζομαι πως λειτουργούν όμως με πιο δημοκρατικά μοντέλα» (**Σ2**). Σε αντίθεση, όμως, με τις οργανώσεις που ακολουθούν ένα ιεραρχικό μοντέλο,

υπάρχουν και οι αυτόνομες ομάδες ΛΟΑΤΚΙ+ που κινούνται στον αναρχικό χώρο οργανώνονται σε μια μη ιεραρχική βάση, προωθώντας μιας μορφής «άμεση δημοκρατία». Οι συμμετέχοντες στις συνελεύσεις μπορούν να εκφράζουν την άποψη τους και να παίρνουν αποφάσεις αμεσοδημοκρατικά. Με αυτό τον τρόπο αρνούνται την ιεραρχία στις οργανώσεις τους εκφράζοντας το αρχικό μοντέλο του Λουκά Θεοδωρακόπουλου.

Συμπεράσματα

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα⁶⁵, με το οποίο ασχολήθηκε η παρούσα εργασία, αναλύθηκε ως προς την ιδεολογία, την σχέση του κινήματος με τους πολιτικούς θεσμούς, τα ρεπερτόρια δράσης του καθώς και τα οργανωτικά ζητήματα. Αυτές οι παράμετροι δεν μας απαντούν πλέον στη ρητορική ερώτηση αν το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα συνιστά πράγματι ένα κοινωνικό κίνημα παρά περισσότερο μας διαλευκάνουν το πώς ένα κοινωνικό κίνημα μέσα από τις ίδιες τις αντιφάσεις του καταφέρνει μέσα σε λίγα χρόνια ζωής να βρει έρεισμα στην κοινωνία και να πετύχει, είτε μόνο του είτε σε συνεργασία με άλλα κινήματα ή φορείς, σημαντικές πολιτικές νίκες. Το κίνημα έχει εξελιχθεί από μια μικρή ομάδα ακτιβιστών αντικουλτούρας που δρούσαν εκτός της κυρίαρχης πολιτικής αρένας σε ένα ώριμο κίνημα με εκτεταμένη πολιτική οργάνωση (Mucciaroni, 2011). Ο Bourdieu (2019, σελ. 211) σημειώνει ότι:

«Το γκέι και λεσβιακό κίνημα θέτει, τόσο σιωπηρά, με την ύπαρξη του και τις συμβολικές δράσεις του, όσο και ρητά με τους λόγους και τις θεωρίες που παράγει ή στις οποίες δίνει βήμα, ορισμένα ζητήματα που ανήκουν στα πιο σημαντικά των κοινωνικών επιστημών και, για κάποιες από αυτές, είναι εντελώς καινούργια. Αυτό το επαναστατικό κίνημα ενάντια σε μια ειδική μορφή συμβολικής βίας όχι μόνο φέρνει στο φως νέα αντικείμενα ανάλυσης, αλλά και αμφισβητεί σε βάθος την ισχύουσα συμβολική τάξη και θέτει με έναν εντελώς ριζικό τρόπο το ζήτημα των θεμελίων αυτής της τάξης με τις συνθήκες μιας επιτυχημένης κινητοποίησης με σκοπό την ανατροπή της».

Σχετικά με την ιδεολογία, όπως είδαμε, το κίνημα δεν είναι ενιαίο. Ωστόσο, η πατριαρχία, όπως την όρισε ο Engels, ως μια ενδιάμεση μορφή οικογένειας που τη χαρακτηρίζει η οργάνωση του αριθμού των ατόμων υπό την πατρική εξουσία του αρχηγού της (Ενγκελς, 2013), ή ακόμα περισσότερο, όπως την όρισε το δεύτερο φεμινιστικό κύμα, δηλαδή σαν ένα κοινωνικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από την καταπίεση των ανδρών πάνω στις γυναίκες (Millet, 2016), είναι ένας από τους βασικότερους λόγους πάνω στους οποίους έχει στηριχθεί το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα. Στην παρούσα εργασία η ιδεολογία αναλύθηκε πάνω στην ιδεολογία όπως εκφράζεται μέσα από τις πολιτικές θέσεις, τη χρήση των όρων ορατότητα-ισότητα, τα αιτήματα και τους αντιπάλους του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος, τη δημιουργία συμβόλων, και από την κατασκευή μιας γλώσσας, όπως ήταν τα καλιαρντά, μέχρι την προώθηση της συζήτησης για την ανανέωση της νέας ελληνικής γλώσσας με όρους που θα είναι συμπεριληπτικοί και μη σεξιστικοί.

Παρότι το κίνημα αποτελείται από οργανώσεις τοποθετημένες σε ένα ευρύ πολιτικό φάσμα ιδεολογικά, τις κρίσιμες στιγμές των διεκδικήσεων, όπως υπήρξε η δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου, ενώθηκε, και τα αιτήματά του εισακούστηκαν. Από το 2010 έως το 2019, κατά την άποψη του γράφοντος, εκκίνησε ένας συγκρουσιακός κύκλος που αφορούσε εκτός από όλη την κοινωνία, ειδικά τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. Τη συγκεκριμένη περίοδο, η ταξικότητα της ευρύτερης κοινωνίας ήρθε στο προσκήνιο και συμπαρέσυρε και το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα.

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα δεν αφορά μόνο τα αιτήματα μιας και μόνης ταυτοτικής ομάδας. Όπως σημειώνει ο Gary Mucciaroni (2011, σελ. 2), περισσότερο θα

⁶⁵ Η παρούσα εργασία ασχολήθηκε μόνο με το «κίνημα» και όχι με την περίπλοκη σχέση που οι διάφορες οργανώσεις ή ομάδες συμμετέχουν σε αυτό.

μπορούσαμε να πούμε βρίσκεται στην τομή της σεξουαλικότητας και της πολιτικής. Αναπόφευκτα, αφορά την ετεροφυλόφιλη πολιτική και τις σχέσεις γκέι/στρέιτ, όπως η περίπτωση της φυλής αφορά την πλειοψηφία των λευκών και τις σχέσεις λευκών/μαύρων, και η μελέτη του φεμινισμού αφορά τις σχέσεις μεταξύ γυναικών/ανδρών. Η ιστορία της σεξουαλικής πολιτικής είναι πρώτον μια αφήγηση για μια ετεροσεξιστική πλειοψηφία που χρησιμοποίησε τη θρησκεία και την ιδεολογία για να διατηρήσει τα πολιτισμικά και νομικά της προνόμια, και δεύτερον μια ιστορία κοινωνικής μάθησης στην οποία νεότεροι, πιο μορφωμένοι πολίτες έχουν γνωρίσει ανοιχτά τους ομοφυλόφιλους και έχουν δείξει μεγαλύτερη ανοχή και υποστήριξη για την ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων.

Και μόνο το γεγονός ότι στις ευρωεκλογές του Μαΐου του 2019 είχαμε υποψηφιότητες πολλών ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων σε αρκετούς πολιτικούς χώρους γεμίζει αισιοδοξία ότι στην Ελλάδα κάτι αλλάζει, κάτι κινείται μπροστά. Η είδηση αυτή αναπτέρωσε το ηθικό του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος, παρά το γεγονός ότι ο κοινωνικός συντηρητισμός ακόμα υφίσταται σε μεγάλο βαθμό, καθώς ακόμη οι πολιτικές που εφαρμόζονται αποκλείουν τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα (Πολυκάρπου, 2019). Στην υπόλοιπη Ευρώπη η ύπαρξη ενός ανοιχτά gay πολιτικού δεν αποτελεί θέμα ταμπού, σε αντίθεση με την Ελλάδα. Ίσως από το πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η Jóhanna Sigurðardóttir (Ισλανδία), ο Xavier Bettel (Λουξεμβούργο), ο Elio di Rupo (Βέλγιο) και ο Chris Smith, Baron Smith of Finsbury (Αγγλία) (Θανόπουλος, 2014). Το γεγονός ότι όλο και περισσότεροι υποψήφιοι ανήκουν στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα δημιουργεί ευφορία, ωστόσο δεν πρέπει να σταθούμε σε αυτό περισσότερο από όσο πρέπει. Θα πρέπει να εξετάζουμε κριτικά την εξίσωση που δημιουργεί ένας/μία πολυτεύμενος/η όντας/ούσα μέλος του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος και τα βήματα που γίνονται προς τις πραγματικές ανάγκες που έχουν αυτά τα άτομα για ένταξη στην κοινωνία.

Η κρατική και κομματική εξουσία κατέχει μία ισχυρή θέση στην Ελλάδα. Σύμφωνα άλλωστε με τον Κόλιν Κράουτς (2006), οι πολίτες δεν πρέπει να αρκούνται στην επιδίωξη των πολιτικών τους στόχων αποκλειστικά και μόνο μέσω των πολιτικών κομμάτων. Χρειάζεται να δρούμε πάνω στα κόμματα από τα έξω, στηρίζοντας τις εκστρατείες εκείνες που ασκούν μια διαρκή πίεση πάνω τους. Χωρίς την πίεση των κινημάτων και εκστρατειών, τα κόμματα θα παραμείνουν εγκλωβισμένα στον μεταδημοκρατικό κόσμο των ισχυρών οικονομικών συμφερόντων. Χωρίς την αναφορά στην οικοδόμηση ισχυρών κομμάτων, τα διάφορα κινήματα θα συνθλιβούν από τα οικονομικά συμφέροντα. Είναι απαραίτητο να συνδυάσουμε και να συνυφάνουμε αυτές τις δύο μορφές δράσης που εμφανίζονται ως αντίθετες: τα επιμέρους κινήματα και τα κόμματα.

Άλλη μια λειτουργία των κοινωνικών κινημάτων και κατά συνέπεια του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος που εξετάστηκε ήταν τα ρεπερτόρια δράσης. Τα ρεπερτόρια δράσης του συγκεκριμένου κινήματος έχουν όλα τα χαρακτηριστικά ώστε να ταυτιστούν με τον κατά Tilly ορισμό του «Νεωτερικού ή Παραδειγματικού ρεπερτορίου» (Σεφεριάδης, 2006). Το νεωτερικό ρεπερτόριο είναι:

- ♦ πανεθνικό-γενικό, αφού τα συμφέροντα που εξυπηρετεί αφορούν πολλούς και διαφορετικούς πληθυσμούς (συναφώς, οι διεκδικήσεις προβάλλονται στο όνομα γενικών αρχών),

- ♦ παραδειγματικό, γιατί μπορεί εύκολα να αντιγραφεί από μια περιοχή και συγκυρία σε άλλες,
- ♦ αυτόνομο γιατί, οσάκις χρησιμοποιείται για πανεθνικής εμβέλειας διαμαρτυρία, αυτή συντελείται χωρίς την ποδηγεσία τοπικών αρχόντων, και
- ♦ «πολιτικοποιημένο», με την έννοια ότι βασική μορφή διεκδίκησης δεν είναι η φυσική βία, αλλά η προσπάθεια πολιτικού επηρεασμού (παρεμπόδισης/άσκησης πίεσης).

Το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα στην Ελλάδα δεν χρησιμοποιεί τη βία ή τη χρησιμοποιεί σε πολύ μικρή κλίμακα μέσα στο ρεπερτόριο δράσης του και γενικά περιορίζεται σε λιγότερες συγκρουσιακές μεθόδους όπως οι πορείες, οι αφισοκολλήσεις, κ.λπ. Κατά κύριο λόγο η δράση του αφορά την ενημέρωση με σκοπό την αύξηση της αποδοχής των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων από την ελληνική κοινωνία. Η αυξημένη έντυπη δραστηριότητα -όπως έχουμε δει ήδη- μαζί με θεματικές ομιλίες και καλλιτεχνικά δρώμενα συνηγορεί στο ότι η δράση του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος έχει ένα προπαγανδιστικό πλαίσιο, σκοπός του οποίου, εκτός από την πίεση για διεκδίκηση των αιτημάτων του, έχει και την αύξηση της συνείδησης των ίδιων των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων.

Ένα σημείο με το οποίο δεν ασχολείται η παρούσα εργασία είναι τα νέα μέσα, τα οποία σίγουρα έχουν πολλή έντονη παρουσία αλλά μάλλον θα χρειαζόταν μία εκ νέου έρευνα καθώς το συγκεκριμένο πεδίο προσφέρεται για εκτενή ανάλυση. Εδώ θα αναφέρω την άποψη του Σεραφείμ Σεφεριάδη ότι οι νέες τεχνολογίες, η πύκνωση των διεθνών δικτύων και η γενικευμένη υποχώρηση της εντοπιότητας που χαρακτηρίζει τις δύο τελευταίες δεκαετίες φαίνονται να αλλάζουν το τοπίο των σύγχρονων συλλογικών δράσεων. Στα χρόνια της παγκοσμιοποίησης, και σε αντίθεση με ό,τι ίσχυε έως και πριν από λίγα χρόνια, η ταχύτητα διάδοσης του διεκδικητικού μηνύματος είναι ιλιγγιώδης (Σεφεριάδης, 2006), όμως η αποτίμηση των συνεπειών αυτών των εξελίξεων διχάζει. Ο Charles Tilly (Tilly, 2004) έθεσε τις παραμέτρους του προβλήματος ως δίλημμα:

«... [ο] 21^{ος} αιώνας, θα φέρει επιτέλους τα κοινωνικά κινήματα στην κορύφωση της επιδιωκόμενης λαϊκής ενδυνάμωσης σε παγκόσμια κλίμακα; Οι νέες επικοινωνιακές τεχνολογίες όπως η αποστολή μηνυμάτων SMS [...] θα γίνουν άραγε πόροι για κινηματικούς ακτιβιστές και απλούς ανθρώπους ώστε να μεταστραφούν τα ισοζύγια εις βάρος καπιταλιστών, στρατοκρατών και διεφθαρμένων πολιτικών; Ή, αντίθετα, μήπως η [πρόσφατη έξαρση] συλλογικών δράσεων [...] συνιστά την τελευταία αναλαμπή λαϊκής διεκδικητικότητας στο καταθλιπτικά ομοιόμορφο φόντο της παγκοσμιοποίησης;» (Σεφεριάδης, 2006).

Πώς οι κατακτήσεις ενός κοινωνικού κινήματος σαν το ΛΟΑΤΚΙ+ θα μπορέσουν να ευοδωθούν πλήρως και να εκπληρώσουν τον σκοπό τους ο οποίος είναι η πλήρης ενσωμάτωση στην ελληνική κοινωνία, απολαμβάνοντας τα ίδια δικαιώματα που έχει ένας cis άνδρας ώστε πλέον οι συζητήσεις περί δικαιωμάτων να θεωρούνται περιττές; Το ερώτημα είναι πολύπλευρο. Ακόμα και την ώρα που γράφεται η παρούσα εργασία τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα βρίσκονται αποκλεισμένα από πολλούς τομείς της κοινωνίας όπως είναι η εργασία και η υγεία ενώ ουσιαστικά δεν αποτελούν ισότιμους πολίτες.

Ο Bourdieu προτείνει (2019, σελ. 218-219), προς αποφυγή της γκετοποίησης του γκέι και λεσβιακού κινήματος, την επιτέλεση μιας εργασίας συμβολικής καταστροφής και κατασκευής με σκοπό να επιβάλλει νέες κατηγορίες πρόσληψης και εκτίμησης, έτσι ώστε να κατασκευάσει μια ομάδα ή, πιο ριζικά, να καταστρέψει την ίδια την αρχή της

διαίρεσης σύμφωνα με την οποία παράγονται και η ομάδα που στιγματίζει και η ομάδα που στιγματίζεται. Η εκτενής κατηγοριοποίηση της σεξουαλικότητας δημιουργεί πιθανότατα ένα μεγαλύτερο χάσμα ανάμεσα στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και στην κοινωνία και, κατά τον Bourdieu, θα πρέπει τα ιδιαίτερα πλεονεκτήματα που διακρίνουν τους ομοφυλόφιλους από άλλες στιγματισμένες ομάδες να τεθούν στην υπηρεσία του καθολικού. Στην ίδια γραμμή κινείται και ο Λουκάς Θεοδωρακόπουλος ο οποίος σημειώνει ότι σκοπός του ΑΚΟΕ δεν είναι η εξασφάλιση μια ελευθερίας του «γκέτο» για τους ομοφυλόφιλους ούτε διαχωρίζει τη θέση του από το γενικό πρόβλημα της σεξουαλικής καταπίεσης και των δύο φύλων.

Σκοπός του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος είναι να συμβάλλει όσο μπορεί στην συνειδητοποίηση του προβλήματος και να πείσει τους ανθρώπους -και κυρίως τους ομοφυλόφιλους- να μιλήσουν για ένα θέμα που μέχρι τώρα προσπαθούν να το κρύψουν πίσω από τους τοίχους της κρεβατοκάμαράς τους σαν κάτι βρώμικο και απαράδεκτο: το σεξ (Θεοδωρακόπουλος, 2005, σελ. 88). Η άποψη του γράφοντος είναι ότι είναι καιρός πλέον να δούμε το κίνημα αυτό ως ολότητα και να συμμετέχουμε όλοι ώστε να μην υπάρχουν πλέον πολίτες δεύτερης κατηγορίας που στιγματίζονται από τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό. Να διεκδικήσουμε δημόσιους χώρους, εργασιακές συνθήκες οι οποίες αποβάλουν κάθε είδους διαχωρισμούς και τα κατοχυρωμένα δικαιώματα ενός πολίτη να παίρνουν σάρκα και οστά μέσα στο κοινωνικό σώμα ώστε οι συζητήσεις πλέον για αυτά τα θέματα να καταστούν παρωχημένες.

Παράρτημα – Ερωτήσεις Συνεντεύξεων

Ταυτότητα

1. Πώς προσδιορίζετε ως προς το φύλο και την σεξουαλικότητα σας;
2. Είστε μέλος του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος; Για ποιον λόγο;
3. Από πότε συμμετέχετε ενεργά στις δράσεις του; Ποιες είναι οι αρμοδιότητές σας;

Ιδεολογία

1. Από το 0 που συμβολίζει την άκρα Αριστερά μέχρι το 10 που συμβολίζει την άκρα Δεξιά, που θα κατατάσσατε τον εαυτό σας πολιτικά;
2. Αισθανόσαστε κοντά σε κάποιον συγκεκριμένο πολιτικό χώρο;
3. Τι σημαίνουν για εσάς οι λέξεις «ορατότητα» και «ισότητα»;
4. Θα μπορούσατε να κατονομάσετε τα αιτήματα του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος;
5. Για ποιον λόγο, κατά την άποψη σας, θα πρέπει το ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα να διεκδικήσει περαιτέρω δικαιώματα για τα άτομα που εντάσσονται σε αυτό;
6. Ποιον/ούς θεωρείτε ως τους λόγους που ακόμα δεν έχει επιτευχθεί η ισότητα για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα;
7. Θεωρείτε ότι οι στόχοι που έχουν τεθεί είναι εφικτοί; Και γιατί;
8. Ποιοι είναι, κατά την άποψη σας, οι αντίπαλοι των ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιωμάτων;
9. Η δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου, άλλαξε την οπτική που βλέπετε τις ΛΟΑΤΚΙ+ διεκδικήσεις;

Ρεπερτόρια δράσεων

1. Έχετε συμμετάσχει στο Athens Pride; Αν ναι, με ποιο τρόπο;
2. Ποιες δράσεις του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος σας εκφράζουν περισσότερο και ποιες καθόλου;
3. Θεωρείτε ότι οι παρούσες δράσεις του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος κινούνται προς την σωστή κατεύθυνση και μπορούσατε ίσως να προτείνετε δράσεις στις οποίες θα μπορούσατε να συμμετέχετε;

Ζητήματα Οργάνωσης

1. Κατά την άποψη σας, ποιος μπορεί να είναι μέλος του ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος και με ποιο τρόπο;
2. Στα ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματα υπερισχύει η αυστηρή ιεραρχία ή η οριζόντια τοποθέτηση της άμεσης δημοκρατίας;

Συνεντευξιαζόμενοι	Ταυτότητα Φύλου	Ηλικία	Επάγγελμα
Σ1	Non-Binary & Sexual Fluid	22	Φοιτητής/τρια
Σ2	Λεσβία	35	Σκηνοθέτης
Σ3	Ομοφυλόφιλος cis άνδρας	55	Δημόσιος Υπάλληλος

Σ4	Ομοφυλόφιλος cis άνδρας	52	Λυρικός Τραγουδιστής
Σ5	Non-Binary & Pansexual	32	Ψυχολόγος

Βιβλιογραφία

- Ahrne , G. & Brunsson, N., 2019. *Organization outside Organizations: The Abundance of Partial Organization in Social Life..* Cambridge: Cambridge University Press.
- Alcoff, L. M., 2006. *Visible Identities: Race, Gender, and the Self.* New York: Oxford University Press.
- Antivirus, 2015. Ο ελληνικός gay τύπος. *Antivirus*, 8 11.
- Armstrong, E. A. & Bernstein , M., 2008. Culture, Power, and Institutions: A Multi-Institutional Politics Approach to Social Movements. *Sociological Theory*, March, pp. 74-99.
- Armstrong, E. & Cragg , S., 2006. Movements and Memory: The Making of the Stonewall Myth. *American Sociological Review*, pp. 724-751.
- Aronowitz, S., 2017. *Ταξικές Υποθέσεις: Εξουσία και κοινωνικό κίνημα.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Beachy, R., 2010. The German Invention of Homosexuality. *The Journal of Modern History* 82, December.
- Blumer, H., 2003. Η κοινωνία ως συμβολική διάδραση. Στο: *Η ποιοτική παράδοση στις κοινωνικές επιστήμες.* Αθήνα: Νήσος, pp. 65-82.
- Bourdieu, P., 2019. *Η Ανδρική Κυριαρχία.* Αθήνα: Πατάκη.
- Brighenti, A., 2007. Visibility: A Category for the Social Sciences. *Sage Journals*, 1 May.
- Brighenti, A. M., 2013. *Urban Interstices: The Aesthetics and the Politics of the In-between.* Farnham: Ashgate.
- Buechler, S. M., 2000. *Social Movements in Advanced Capitalism.* New York : Oxford University Press.
- Butler, J., 2009. *Η Αναταραχή Φύλου - Ο Φεμινισμός και η Ανατροπή της Ταυτότητας.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Carastathis, A., 2017. *Intersectionality: Origins, Contestations, Horizons.* Lincoln, NB: University of Nebraska Press.
- Connell, R., 2006. *Το Κοινωνικό Φύλο.* Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Connolly, D., 2002. *Identity\Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox.* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cudd, A. E., 2006. *Analyzing Oppression.* New York: Oxford University Press.
- Della Porta, D. & Diani, M., 2010. *Κοινωνικά Κινήματα - Μία εισαγωγή.* Αθήνα: Κριτική.
- Della Porta, D. & Diani, M., 2015. *The Oxford Handbook of Social Movements.* Oxford: Oxford University Press.
- D'Emilio, J., 1992. *After Stonewall.* London: Routledge.
- Dews, P., 1987. *Logics of disintegration : post-structuralist thought and the claims of critical theory.* London: Verso.

- Dreyfus L. Hubert, R. P., 1982. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Σικάγο: The University of Chicago Press.
- Duberman, M., 1993. *Stonewall*. New York: Plume.
- Foucault, M., 1980. *Power / knowledge : selected interviews and other writings, 1972-1977*. Brighton: Harvest Press.
- Foucault, M., 1987. *Εξουσία, Γνώση και Ηθική*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Foucault, M., 1991. *Η Μικροφυσική της Εξουσίας*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Foucault, M., 2011. *Επιτήρηση και Τιμωρία - Η Γέννηση της Φυλακής*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Foucault, M., 2011. *Ιστορία της Σεξουαλικότητας Ι. Η βούληση για Γνώση*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Galupo, M. P., Davis, K. S., Gryniewicz, A. L. & Mitchell, R. C., 2014. Conceptualization of Sexual Orientation Identity Among Sexual Minorities: Patterns Across Sexual and Gender Identity. *Taylor & Francis Online*, 9 December, pp. 433-456.
- Gamson, J., 1989. Silence, Death and the Invisible Enemy: AIDS Activism and Social Movement "Newness". *Sociology*, October.
- Garner, R., 1996. *Contemporary Movements and Ideologies*. New York: McGraw-Hill, Inc..
- Goffman, E., 2001. *Στίγμα: Σημειώσεις για την Διαχείριση της Φθαρμένης Ταυτότητας*. Αθήνα: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.
- Graeber, D., 2019. *Αποσπάσματα μιας Αναρχικής Ανθρωπολογίας*. Αθήνα: Στάσει Εκπίπτοντες.
- Habermas, J., 1989. *The Theory of Communicative Action*. Cambridge: Polity Press.
- Hannus, M., 2012. Threatening visibility – Radical right Homophobes in European Parliaments. *EXPO*, 13 December.
- Hensby, A., Sibthorpe, J. & Driver, S., 2012. Protest Business": Bureaucracy, Post-Bureaucracy and Active Membership in Social Movements Organizations. *Sage Journals*, 1 November, pp. 809-823.
- Hill Collins, P. & Bilge, S., 2016. *Intersectionality*. Cambridge: Key Concepts.
- Kriesi, H., 1996. The organizational structure of new social movements in a political context. Στο: *Comparative Perspective of Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 152-184.
- McAdam, D., McCarthy, J. D. & Zald, M., 1996. *Comparative Perspectives on Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McAdam, D., Scott, R. & Zald, M., 2005. *Social Movements and Organization Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McDowell, L., 2009. Historicising Contemporary Bisexuality. *Journal of Bisexuality*, 5 March.
- Melucci, A., 1984. An End to Social Movements? Introductory Paper to the Sessions on New Movements and Change in Organizational Forms. *Social Science Information*, 1 July, pp. 819-835.
- Melucci, A., 1995. The New Social Movements Revisited: Reflections on a Sociological Misunderstanding. Στο: *Social Movements and Social Classes*. London: SAGE Publications Ltd, pp. 107-119.
- Melucci, A., 1996. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Meyer, D. S. & Tarrow, S., 1998. *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Millett, K., 2016. *Sexual Politics*. New York: Columbia University Press.
- Mucciaroni, G., 2011. The Study of LGBT Politics and Its Contributions to Political Science. *Political Science and Politics*, January, pp. 17-21.
- Mudde, C., 2011. *Λαϊκίστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mulvey, L., 2005. *Οπτικές και άλλες απολαύσεις*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Neveu, E., 2010. *Κοινωνιολογία των Κοινωνικών Κινήματων*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Phelan, S., 1989. *Identity Politics: Lesbian Feminism and the Limits of Community*. Philadelphia: Temple University Press.
- Scott, J. W., 1986. *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Seferiades, S., 2006. Συγκρουσιακή Πολιτική, Συλλογική Δράση, Κοινωνικά Κινήματα. Μια Αποτύπωση. *Eurozine*, 13 Οκτωβρίου.
- Snow, D. A., 1986. Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. *Annual Review of Sociology*, August, pp. 464-486.
- Snow, D. A., Soule, S. A. & Kriesi, H., 2004. *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Storey, J., 2015. *Πολιτισμική Θεωρία και Λαϊκή Κουλτούρα*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Tarrow, S., 1993. Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention. *Social Science History*.
- Tarrow, S., 1994. *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. New York/Cambridge : Cambridge University Press.
- Taylor, C., 1994. *The Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, V., Kimport, K., Van Dyke, N. & Andersen, E. A., 2009. Culture and Mobilization: Tactical Repertoires, Same-Sex Weddings, and the Impact on Gay Activism. *American Sociological Review*, December, pp. 865-890.
- Team, A. M., 2015. Ο ελληνικός gay τύπος. *Antivirus*, 8 November.
- Tilly, C., 2004. *Social Movements 1768-2004*. London: Paradigm.
- Tilly, C., 2017. *Collective Violence, Contentious Politics and Social Change*. London: Routledge.
- Williams, M., 1998. *Voice, Trust, and Memory: Marginalized Groups and the Failings of Liberal Representation*. Princeton: Princeton University Press.
- Wolf, S., 2016. *Σεξουαλικότητα και Σοσιαλισμός - Ιστορία, Πολιτική Θεωρία και Θεωρία της Απελευθέρωσης των ΛΟΑΤ*. Αθήνα: Redmarks.
- Young, I. M., 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Αγγελιδάκη, Κ., 2020. Νικόλας Γιατρομανωλάκης: η πρώτη συνέντευξη μετά τον διορισμό του. *Athens Voice*, 9 January.
- Αγγελίδης, Δ., 2018. «Οφείλουμε να αμφισβητήσουμε τις νόρμες». *Εφημερίδα των Συντακτών*.
- Αθανασίου, Α., Γκουγκούσης, Γ. & Παπανικολάου, Δ., 2020. *Κουήρ Πολιτική - Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για τον Ζακ*. Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ.
- Αλτουσέρ, Λ., 1983. *Θέσεις*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Βανδώρος, Σ., 2015. *Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες*. Αθήνα: Κάλλιπος.

Γαλανού, Μ., 2019. Συνέντευξη με τον υποψήφιο στις Ευρωεκλογές με την Λαϊκή Ενότητα, Αντώνη Σιγάλα. *T-ZINE*, 23 May.

Ένγκελς, Φ., 2013. *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

ΕφΣυντακτών, 2014. Στηρίζει το 12ο Athens Pride η ΑΔΕΔΥ. *Εφημερίδα των Συντακτών*.

Ζάραλη, Κ., 2009. *Εξουσία και Υποκείμενο στις Θεωρίες του Λόγου του Michel Foucault και Ernesto Laclau*, Θεσσαλονίκη: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.

Ζδούκου, Δ., 2007. *Γνώση, εξουσία, έμφυλα υποκείμενα και η δυνατότητα αντίστασης Φεμινιστικές προσεγγίσεις στο έργο του Μισέλ Φουκώ*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Θανόπουλος, Β., 2014. Αυτοί είναι οι "διαφορετικοί" πολιτικοί της Ευρώπης. *Antivirus*.

Θεοδωρακόπουλος, Λ., 2005. *"Αμφί" και Απελευθέρωση*. Αθήνα: Πολύχρωμος Πλανήτης.

Θεοφιλόπουλος, Θ., 2021. ΛΟΑΤΚΙ+ και Ακροδεξιά. *Σημείο για την Μελέτη και την Αντιμετώπιση της Ακροδεξιάς*, 14 Φεβρουάριος.

Ιωαννίδης, Α., 2018. Λουκάς Θεοδωρακόπουλος: η συνέντευξη της ζωής του. *Lifo*, 26 Οκτωβρίου.

Κανελλόπουλος, Κ., 2020. *Ζητήματα Θεωρίας των Κοινωνικών Κινήματων στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Κουκκίδα.

Καούνη, Ν., 2019. Από το 2005 μέχρι σήμερα: Εκρηξη ακτιβιστικής δραστηριότητας και ενδοσκόπηση. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*.

Κράουτς, Κ., 2006. *Μεταδημοκρατία*. Αθήνα: Εκκρεμές.

Λαζαρίδου, Μ., 2020. «Φεστιβάλ Υπερηφάνειας APF»: Μελέτη πολιτιστικού γεγονότος, επικοινωνιακής στρατηγικής και η συμβολή του στην ενσωμάτωση της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, Αθήνα: Σχολή Κοινωνικών Επιστημών - Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων.

Λυριντζής, Χ., 1995. Περί εξουσίας: ο Φουκώ και η ανάλυση μιας επίμαχης έννοιας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, pp. 3-20.

Μαλούτα, Μ. Π., 2018. *Τι μάθαμε για την Έμφυλη Ανισότητα: από τη Θεωρία στην Πολιτική*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

ΝΕΑ, 2013. "Όχι" από ΕΣΡ στο σποτάκι του pride. *ΝΕΑ*.

ΝΕΑ, 2013. Μπουτάρης: «Με το Gay Pride τιμούμε τη διαφορετικότητα». *ΝΕΑ*, 11 6.

ΝΕΑ, 2021. Γιατρομανωλάκης: Αν έκρυβα ότι είμαι γκέι, τι μήνυμα θα έδινα;. *ΝΕΑ*, 29 Απρίλιος.

Παπαγιανόπουλος, Γ., 2012. editorial. *Antivirus*.

Παπαευαγγέλου, Α. - Δ., 2021. *ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΠΟΛΗΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ATHENS PRIDE ΚΑΙ ΟΙ ΧΩΡΙΚΕΣ ΤΟΥ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο.

Πετρόπουλος, Η., 2010. *Καλιαρντά*. Αθήνα: Νεφέλη.

Πολυκάρπου, Β., 2019. *Το λοατκι+ κίνημα στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης υπό το πρίσμα της διαθεματικότητας*, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Σαπουντζής, Α. & Χατζηστεργίου, Μ., 2013. *Η κατασκευή του ετεροσεξισμού στο λόγο των νέων: το δίλημμα «κανονικότητας» και «δικαιωμάτων», s.l.: s.n.*

Σεφεριάδης, Σ. Ι., 2006. *Συγκρουσιακή Πολιτική, Συλλογική Δράση, Κοινωνικά Κινήματα: Μία Αποτύπωση*. Αθήνα: Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης.

Σερντεδάκης, Ν. & Κουφίδη, Μ., 2018. *Συγκρουσιακός και εκλογικός Κύκλος στην Ελλάδα της Κρίσης*, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, σελ. 7-30

Σιδηροπούλου, Α., 2018. *Οι έννοιες της εξουσίας και του υποκειμένου στη σκέψη του Franz Kafka και του Michel Foucault*, Θεσσαλονίκη: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.

Συντακτών, Ε. τ., 2014. Στηρίζει το 12ο Athens Pride η ΑΔΕΔΥ. *Εφημερίδα των Συντακτών*.

Τζανάκη, Δ., 2018. *Φύλο & Σεξουαλικότητα, Ξεριζώνοντας το "Ανθρώπινο" [1801 - 1925]*. Αθήνα: Ασίνη.

Τορπουζίδης, Κ., 2012. *Ομοφυλοφιλία, Σεξουαλικότητα και η Πάλη για την Απελευθέρωση*. Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.

Τσιτιρίδης, Γ., 2014. The Gay side of life. *parallaximag.gr*, 6 Δεκεμβρίου.

Χριστοπούλου, Κ., 2019. Αβέλεις ετρούσκα; Τα καλιαρντά ως γλωσσικός κώδικας της ελληνικής ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας. *Lifo*, 26 Ιουνίου.

Ψημίτης, Μ., 2006. *Εισαγωγή στα Νέα Κοινωνικά Κινήματα*. Αθήνα: Ατραπός.

Ψημίτης, Μ., 2017. *Κοινωνικά Κινήματα στην Καθημερινή Ζωή*. Θεσσαλονίκη: Τζιόλας.

Διαδικτυακές Αναφορές

- <https://www.greelane.com/el/%ce%ba%ce%bb%ce%b1%cf%83%cf%83%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%bc%ce%b5%ce%bb%ce%ad%cf%84%ce%b5%cf%82/%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%b1--%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%ce%bc%cf%8c%cf%82/combahee-river-collective-information-3530569/> (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2021)
- <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/> (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2021)
- <https://www.10percent.gr/periodiko/teyxos33/3069--queer.html> (Τελευταία πρόσβαση 15/12/2021)
- <https://www.ethos-project.eu/el/home-2/> (Τελευταία πρόσβαση 15/12/2021)
- <https://www.vice.com/el/article/gy4kpy/queer-graysexual-intersex-to-le3iko-loat-orwn> (Τελευταία πρόσβαση 15/12/2021)
- <https://web.archive.org/web/20100516143150/http://www.in.gr/news/article.asp?lngEntityID=1129265> (Τελευταία πρόσβαση 6/9/2021)
- <https://www.tanea.gr/2006/12/08/sports/article/?aid=4573072> (Τελευταία πρόσβαση 6/9/2021)
- <https://web.archive.org/web/20100506115109/http://www.tanea.gr/default.asp?pid=2&ct=1&artId=4572642> (Τελευταία πρόσβαση 6/9/2021)
- <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/15919/14329> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://www.news247.gr/ekloges/papadimos-ekloges-stis-6-maiou.6147966.html> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://www.tovima.gr/2012/05/16/politics/orkistike-i-ypiresiaki-kybernisi-pikrammenoy/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <http://eklogesprev.singularlogic.eu/v2015a/v/public/index.html#%22cls%22:%22main%22,%22params%22:%22%7B> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://web.archive.org/web/20181018002744/http://eklogesprev.singularlogic.eu/r2015/e/public/index.html#%22cls%22:%22main%22,%22params%22:%22%7B> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://popaganda.gr/newstrack/diethnis-amnistia-101-146-ipografes-apo-olo-ton-kosmo-gia-tin-dolofonia-tou-zak-kostopoulou/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)

- https://www.avgi.gr/koinonia/324841_giati-skotosan-ton-zaharia-kostopoylo (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://www.tanea.gr/2018/09/22/greece/astynomika/poiniki-dioksi-enantion-tou-kosmimatopoli-gia-to-thanato-tou-epidoksou-listi/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://www.documentonews.gr/article/zak-kwstopoylos-nea-martyria-poy-sokarei-toy-klwtsagane-to-kefali-kai-trantzotan-yphrx-e-ki-allos> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://www.in.gr/2018/09/25/greece/zak-kostopoulos-gia-paraleipseis-sti-dikografia-mila-o-dikigoros-oute-leksi-gia-viaiopragia/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://www.news247.gr/koinonia/vinteo-ntokoymento-o-zak-kostopoylos-dechthike-trampoykismo-ligo-prin-mpei-sto-kosmimatopoleio.6653806.html> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://www.kathimerini.gr/society/995887/kathares-gia-narkotika-kai-alkool-oi-toxikologikes-exetaseis-toy-zak-kostopoyloy/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://omniatv.com/853444894> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- <https://www.in.gr/2020/12/20/life/stories/zak-kostopoulos-pandimia-den-stamata-tin-pali-gia-dikaioyni-gia-ton-thanato-tou-aktivisti/> (Τελευταία πρόσβαση 7/9/2021)
- Σ. Σεφεριάδης, [Ιδεολογία, Πολιτικός Λόγος, Αξιακές Πλαισιώσεις](#), σελ. 1-2 Αθήνα
- <https://www.hellas-gold.com/ellinikos-xrysos/chalkidiki/> (Τελευταία πρόσβαση 2/12/2021)
- <https://thepressproject.gr/aposurthike-i-xorigia-tis-eldorado-sto-athens-pride-meta-apo-antidraseis/> (Τελευταία πρόσβαση 2/12/2021)
- <https://www.fylosyxis.gr/athens-pride-peri-eldorado-gold-allon-deinon/> (Τελευταία πρόσβαση 2/12/2021)
- <https://athenspride.eu/2013-05-22-19-36-09/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)
- <https://www.pemptousia.gr/> (Τελευταία πρόσβαση 30/09/2021)
- https://web.facebook.com/justice4ZakZackie/posts/463688260824192?_rdc=1&_rdr (Τελευταία πρόσβαση 9/10/2021)
- <https://zackieohjustice.watch/> (Τελευταία πρόσβαση 9/10/2021)
- <https://www.bovary.gr/faces/oramatistes/queer-elliniki-glossa-kai-orologia-loatki> (Τελευταία πρόσβαση 12/10/2021)
- <https://rainbowschool.gr/about/> (Τελευταία πρόσβαση 13/09/2021)

- <http://www.transgender-association.gr/> (Τελευταία πρόσβαση 13/09/2021)
- <https://www.colouryouth.gr/colour-youth/> (Τελευταία πρόσβαση 13/09/2021)
- <https://queertrans.espivblogs.net/> (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)
- <https://mwvkafeneio.squat.gr/> (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)
- https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/199950_ehoyn-pragmati-allaxei-ta-panta (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)
- https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/195856_oi-loatki-poy-katebainoyn-stis-ekloges-me-yperifaneia (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)
- <https://www.iforinterview.com/sex-race-class-selma-james/> (Τελευταία πρόσβαση 14/09/2021)